

**ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ДМИТРИЄВ Дмитро Андрійович

УДК: 342.9; 348 (477)

**ДИСЕРТАЦІЯ
«АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС РЕЛІГІЙНИХ
ОРГАНІЗАЦІЙ ТА РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ В ЙОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННІ»**

08 – Право

081 – Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **Д.А. Дмитрієв**

Науковий керівник: **Вітвіцький Сергій Сергійович**, доктор юридичних наук,
професор, Заслужений юрист України

Кропивницький – 2024

АНОТАЦІЯ

Дмитрієв Д.А. **Адміністративно-правовий статус релігійних організацій та роль Національної поліції України в його забезпеченні.** – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії за спеціальністю 081 – «Право». – Донецький державний університет внутрішніх справ, Кропивницький, 2024.

У дисертації систематизовано існуючі теоретико-правові положення та отримано нові науково обґрунтовані результати, що у комплексі розв’язують проблему адміністративно-правового статусу релігійних організацій в Україні та шляхи його забезпечення Національною поліцією України в сучасних умовах воєнного стану та міжрелігійних конфліктів. Автором сформульовано нові наукові положення спрямовані на розв’язання завдання і мають вагомe значення для подальшого розвитку адміністративного права та управління в органах і підрозділах Національної поліції.

Сформульоване авторське визначення «релігійна організація» як добровільне, некомерційне об’єднання осіб, створене для задоволення своїх релігійних потреб, яке діє відповідно до свого статуту з виокремленням таких характерних для неї ознак як мета створення, некомерційний характер та добровільність об’єднання віруючих, а також отримання релігійної освіти та релігійного виховання; адміністративно-правовий статус релігійної організації – це система адміністративно-правових характеристик добровільних, некомерційних об’єднань осіб, створених для задоволення своїх релігійних потреб, діючих відповідно до свого статуту, які визначають права та обов’язки, правосуб’єктність та гарантії функціонування, особливості адміністративно-правової відповідальності, взаємозв’язок із державою, громадськістю та іншими суб’єктами; поняття релігійне правопорушення як загальносоціальні, суспільно-шкідливі, регресивні, протиправні дії винної деліктоздатної особи, що зумовлюються протиріччями соціального буття, культурних систем, цінностей і

світоглядів, пізнання духовної сфери суспільства, проявляються у масовості та зародженні протиріч у відношенні людства до духовності, а іноді й до моральних цінностей.

Здійснено класифікацію релігійних організацій на підставі різних адміністративно-правових критеріїв: конфесійної приналежності, території, на яку поширюється діяльність релігійної організації, організаційно-правовими формами, засадами членства та способами утворення, метою діяльності, складом засновників, органом реєстрації статуту (положення) релігійної організації.

Надано концептуальне бачення складових статусу церкви та релігійних організацій у відповідності до конституційних норм у державі: державна церква та релігія, закріплення її привілейованого становища порівняно з релігійними організаціями інших віросповідань; режим відокремлення церкви від держави і школи від церкви (релігійних організацій).

Обґрунтовано, що в умовах забезпечення на всій території України уніфікованого застосування законодавства, назріла необхідність прийняття нового нормативно-правового акта у сфері свободи совісті, віросповідання й діяльності релігійних організацій, а саме закону України «Про релігійні організації», який забезпечить кожній людині повну свободу совісті, повноцінний правовий і соціальний статус церков (релігійних організацій) в умовах демократизації, становлення в Україні політичної нації, громадянського суспільства та правової держави, а також закріпить адміністративно-правовий статус, порядок та підстави створення, реєстрації, здійснення релігійними організаціями основної діяльності та діяльності, яка не відповідає основній меті.

Запропоновано процедуру утворення релігійної організації розглядати як різновид установчого провадження (реєстрація статуту релігійної організації) з розподілом на послідовні стадії (підготовча, організаційна, реєстраційна) й дозвільного провадження (відкриття поточних рахунків релігійної організації в банківських установах; включення до Реєстру неприбуткових установ та

організацій). Виокремлене правове регулювання реєстрації та припинення діяльності релігійної громади з наданням такому об'єднанню статусу юридичної особи з обов'язком повідомлення державних органів про її утворення (змінити п. 9 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації»), а у разі невиконання такого обов'язку – передбачити адміністративну відповідальність шляхом доповнення Кодексу України про адміністративні правопорушення новою ст. 188-58 «Порушення вимог законодавства про свободу совісті та релігійні організації».

Обґрунтовані теоретичні положення щодо розуміння процедури ліквідації релігійних організацій, що включає в себе, по-перше – норми права, які регулюють добровільний порядок ліквідації релігійного об'єднання та, по-друге – правові норми, що закріплюють процедуру ліквідації в судовому порядку як міру державного примусу.

Окреслено інституційний підхід до системи органів виконавчої влади щодо взаємодії з релігійними об'єднаннями з розподілом на: а) не пов'язані органи – Кабінет Міністрів України (вищий орган), Міністерство внутрішніх справ, Міністерство культури та інформаційної політики України, Міністерство освіти і науки України, Міністерство юстиції України, Міністерство оборони України та ін. (центральні органи); б) прямі виконавчі структури – Рада етнонаціональних організацій України при Міністерстві культури та інформаційної політики України; Рада з питань співпраці з церквами та релігійними організаціями при Міністерстві освіти і науки України та Державної служби України з етнополітики та свободи совісті при Кабінеті Міністрів України; в) безпосередні виконавчі структури – структурні підрозділи у зв'язках з релігійними організаціями в різних органах місцевої влади (обласні військові державні адміністрації, територіальні громади; сільські, селищні, міські ради; районні та обласні ради, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст).

Науково-обґрунтоване бачення контролю за діяльністю релігійних організацій з боку реєструючих органів: контроль за дотриманням статуту релігійної організації щодо мети її діяльності; контроль за дотриманням статуту

релігійної організації щодо порядку її діяльності. Систематизовано адміністративні заходи примусу до релігійних організацій у разі вчинення правопорушень на: а) особисті, які спрямовані на засновника, члена релігійної організації (попередження); б) майнові, які спрямовані на майновий стан релігійної організації (штраф, конфіскація предмета); в) організаційні: припинення діяльності релігійної організації.

Виділено та поетапно проаналізовано з внесенням пропозицій до законодавства України заходи адміністративного попередження та припинення що застосовує поліція для запобігання вчиненню правопорушень, забезпечення громадського порядку при проведенні масових публічних заходів релігійних організацій, а також застосування заходів відповідальності у разі порушення законодавства такими організаціями або їх членами.

Розроблені основні заходи забезпечення громадського порядку при проведенні масових публічних заходів релігійних організацій органами і підрозділами Національної поліції: переконання – реалізується через вплив на свідомість і волю осіб, із метою формування в них позиції добровільного дотримання ними норм права; примус – заходи впливу спрямовані на попередження й припинення правопорушень (поліцейські заходи); відповідальність (покарання за їх вчинення – стягнення);

Надані рекомендації щодо дій поліцейських з охорони громадського порядку під час проведення релігійних масових заходів з розподілом на підготовчий (отримання завдання на забезпечення охорони громадського порядку), виконавчий (дії нарядів і управління ними), заключний (згортання сил і засобів, зосередження їх у призначених пунктах, підведення підсумків несення служби) етапи, постановкою задач на кожному з них та дій в екстремальних, надзвичайних умовах, з урахуванням міжконфесійних конфліктів. Науково аргументовано, що важливим організаційним заходом забезпечення діяльності Національної поліції щодо охорони громадського порядку під час проведення релігійних масових заходів є складання плану як системи взаємоузгоджених й скоординованих дій, що визначає розрахунок сил та засобів,

порядок їх організації і тактику дій в звичайному або посиленому режимі, послідовність та строки виконання відповідними органами та підрозділами поліції заходів охорони правопорядку, попередження й припинення правопорушень. Такий документ включає в себе задачі та відповідальних виконавців, а також карту-схему (додатки до типового плану) розташування нарядів за допомогою використання можливостей штучного інтелекту.

Ключові слова: релігія, релігійна організація, церква, адміністративно-правовий статус, контроль, нагляд, реалізація, забезпечення, правопорушення, Національна поліція України.

ABSTRACT

Dmitriiev D.A. Administrative and legal status of religious organizations and the role of the National Police of Ukraine in ensuring it. – Qualifying scientific work on manuscript rights.

Dissertation for obtaining the degree of doctor of philosophy in specialty 081 - "Law". – Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi, 2024.

The dissertation systematizes the existing theoretical and legal provisions and obtains new scientifically based results that comprehensively solve the problem of an administrative-legal status of religious organizations in Ukraine and ways of ensuring it by the National Police of Ukraine in modern conditions of martial law and inter-religious conflicts. The author formulated new scientific provisions aimed at solving the task that are of great importance for further development of administrative law and management in the bodies and units of the National Police.

The author's suggested definition of "a religious organization" as a voluntary, non-commercial association of persons, created to satisfy their religious needs, which operates in accordance with its statute, highlighting such characteristic features as the purpose of creation, non-commercial nature and voluntary association of believers, as well as obtaining religious education and upbringing; an administrative and legal status of a religious organization is that of a system of administrative and legal characteristics of voluntary, non-commercial associations of persons, created to satisfy their religious needs, operating in accordance with their statute, which determine the rights and obligations, legal personality and guarantees of functioning, specifics of administrative and legal responsibility, interrelation with the state, the public and other subjects; the concept of a religious offense as a general social, socially harmful, regressive, illegal action of a guilty person capable of delict, which is caused by the contradictions of social existence, cultural systems, values and worldviews, cognition of the spiritual sphere of society, manifests itself in the prevalence and emergence of contradictions regarding the attitude of the mankind to spirituality, and sometimes and to moral values.

A classification of religious organizations has been suggested on the basis of various administrative and legal criteria: religious affiliation, the territory to which the activity of a religious organization extends, organizational and legal forms, the principles of membership and methods of formation, the purpose of activity, its founders, the body which registered of the statute (regulations) of the religious organization.

A conceptual vision of the status components of the church and religious organizations in accordance with the constitutional norms in the state is provided: the state church and religion, consolidation of its privileged position compared to religious organizations of other confessions; regime of separating the church from the state and the school from the church (religious organizations).

It is substantiated that in the conditions of ensuring a uniform application of the legislation throughout the territory of Ukraine, there is a need to adopt a new normative legal act in the field of freedom of conscience, religion and the activity of religious organizations, namely the Law of Ukraine "On Religious Organizations", which will provide every person with full freedom of conscience, a full-fledged legal and social status of churches (religious organizations) in the conditions of democratization, the formation of a political nation, civil society and a legal state in Ukraine, as well as establish the administrative and legal status, order and the grounds for creation, registration, implementation by religious organizations their main activity and the activities that do not correspond the main purpose.

It is proposed to consider the procedure of the formation of a religious organization as a type of founding proceedings (registration of the statute of a religious organization) with a division into successive stages (preparatory, organizational, registration) and permit proceedings (opening of current accounts of a religious organization in banking institutions; inclusion in the Register of non-profit institutions and organizations). The author highlights a legal regulation of the registration and termination of the activity of a religious community with granting such an association the status of a legal entity with the obligation to notify the state authorities of its formation (to amend Clause 9 of the Law of Ukraine "On Freedom

of Conscience and Religious Organizations"), and in case of non-fulfillment of this obligation - to provide for administrative responsibility by supplementing the Code of Ukraine on administrative offenses with a new article. 188-58 "Violation of the legislation requirements on freedom of conscience and religious organizations."

Theoretical provisions regarding understanding the procedure for the liquidation of religious organizations, which includes, firstly, legal norms that regulate the voluntary procedure for the liquidation of a religious association and, secondly, legal norms that establish the liquidation procedure in court as a measure of state coercion are a justified.

The institutional approach to the system of executive authorities regarding interaction with religious associations is outlined, with a division into: a) non-related bodies – the Cabinet of Ministers of Ukraine (the highest body), the Ministry of Internal Affairs, the Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine, the Ministry of Education and Science of Ukraine, the Ministry of Justice of Ukraine, the Ministry of Defense of Ukraine, etc. (central bodies); b) direct executive structures – the Council of Ethnonational Organizations of Ukraine under the Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine; the Council on the issues of Cooperation with Churches and Religious Organizations under the Ministry of Education and Science of Ukraine and the State Service of Ukraine for Ethnopolitics and Freedom of Conscience under the Cabinet of Ministers of Ukraine; c) directly involved executive structures – structural units on relations with religious organizations in different local government bodies (regional military state administrations, territorial communities; village, settlement, city councils; district and regional councils representing common interests of the territorial communities of villages, settlements, cities).

A scientifically based vision of control over the activity of religious organizations by the registering authorities: control over compliance with the statute of a religious organization regarding the purpose of its activity; control over compliance with the statute of a religious organization regarding the order of its activities is substantiated. Administrative measures of coercion against religious

organizations are systematized in case of offenses against: a) individual, which are aimed at the founder, member of the religious organization (warning); b) property, which are aimed at the property status of a religious organization (fine, confiscation of an object); c) organizational: termination of the activity of a religious organization.

Measures of administrative prevention and termination applied by the police to prevent the commission of offenses, to ensure public order during mass public events of religious organizations, as well as the application of measures of responsibility in case of violations of the law by such organizations or their members, have been identified and analyzed in stages with the introduction of proposals to the legislation of Ukraine.

Measures to ensure public order during mass public events of religious organizations by the bodies and units of the National Police were developed based on: persuasion, which is implemented through influence on the consciousness and will of individuals, with the aim of forming in them the position of voluntary compliance with the law; coercion, which is influence measures aimed at preventing and stopping offenses (police measures); responsibility (punishment for their commission - fine);

Recommendations are given regarding the actions of police officers to protect public order during religious mass events, divided into the following stages: preparatory (receiving the task of ensuring public order), executive (actions of police units and their management), final (termination, concentrating forces and means at designated points, summing up the results of the service), setting tasks for stage and actions in extreme, emergency conditions, taking into account inter-confessional conflicts. It is scientifically argued that an important organizational measure for ensuring the activities of the National Police in protecting public order during religious mass events is drawing up a plan as a system of mutually agreed and coordinated actions, which determines the calculation of forces and means, the succession of their organization and the tactics of actions in a normal or enhanced mode, the succession and terms of implementation by relevant bodies and police units of measures to protect law and order, prevent and stop crimes. Such a

document includes the tasks and responsible performers, as well as a map-scheme (appendices to a standard plan) of the police units location done with the use of artificial intelligence.

Key words: religion, religious organization, church, administrative and legal status, control, supervision, implementation, provision, offense, National Police of Ukraine.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Дмитрієв Д. А. Правове регулювання діяльності релігійних організацій в Україні. *Право і суспільство*. 2022. № 4. С. 284–292. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2022/4_2022/41.pdf

2. Дмитрієв Д. А. Релігійні організації як суб'єкти адміністративного права. *Juris Europensis Scientia*. 2022. Вип. 2. С. 69–75. URL: http://www.jes.nuoua.od.ua/archive/2_2022/16.pdf

3. Дмитрієв Д. А. Контроль і нагляд органів державної влади за діяльністю релігійних організацій. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 2. С. 604–607. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2024/150.pdf

4. Дмитрієв Д. А. Національна поліція України в системі забезпечення громадського порядку при проведенні масових публічних заходів релігійних організацій. *Право і суспільство*. 2023. № 6. С. 444–451. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2023/6_2023/65.pdf

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Дмитрієв Д. А. Класифікація релігійних організацій та окремі питання юридичного забезпечення їхньої діяльності. *Сучасні дослідження світової науки: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (Куновіце, Чеська Республіка 17-18 черв. 2022 р.)*. Куновіце : Академія ГУСПОЛ, 2022. С. 151–153.

6. Дмитрієв Д. А. Ознаки релігійних організацій як суб'єктів адміністративного права. *Забезпечення публічної безпеки і порядку в умовах воєнного стану: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Кропивницький, 1 лип. 2022 р.)*. Кропивницький: ДонДУВС, 2022. С. 121–123.

7. Дмитрієв Д. А. Охорона громадського порядку під час проведення релігійних масових заходів. *Реалізація прав людини у діяльності правоохоронних органів: матеріали VI Всеукр. наук.-практ. конф. (Кривий Ріг, 26 трав. 2023 р.)*. Кривий Ріг: КННІ ДонДУВС, 2023. С. 207–209.

8. Дмитрієв Д. А. Особливості створення релігійних організацій. *Приватно-правові та публічно-правові відносини: проблеми теорії та практики*: зб. матер. III Міжнар. конф. (Кропивницький, 06 жовт 2023 року). Кропивницький: ДонДУВС, 2023. С. 462–464.

ЗМІСТ

ВСТУП	16
РОЗДІЛ 1. ПРАВОВИЙ СТАТУС РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ.....	27
1.1. Релігійні організації як суб'єкти адміністративного права	27
1.2. Правове регулювання діяльності релігійних організацій	48
1.3. Прогалини у законодавчому регулюванні реалізації адміністративно-правового статусу релігійних організацій.....	71
Висновки до розділу 1	87
РОЗДІЛ 2. РЕАЛІЗАЦІЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ	91
2.1. Особливості утворення та ліквідації релігійних організацій	91
2.2. Організація взаємовідносин виконавчих органів влади з релігійними організаціями	119
2.3. Контроль і нагляд органів державної влади за діяльністю релігійних організацій	138
Висновки до розділу 2	157
РОЗДІЛ 3. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ОРГАНАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ПРАВА ГРОМАДЯН НА СВОБОДУ ВІРОСПОВІДАННЯ	161
3.1. Національна поліція України в системі забезпечення громадського порядку при проведенні масових публічних заходів релігійних організацій.....	161
3.2. Охорона громадського порядку під час проведення релігійних масових заходів	181
Висновки до розділу 3	195

	15
ВИСНОВКИ.....	198
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	205
ДОДАТКИ.....	224

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Проголошення у ст. 35 Основного Закону України права на свободу світогляду та віросповідання і закріплення принципу відокремлення церкви й релігійних організацій від держави стали конституційним підґрунтям для формування адміністративно-правового статусу релігійних організацій [69]. Становлення України як розвинутої європейської держави, прагнення до найскорішої євроінтеграції ставить на порядок денний ряд проблемних питань у державно-конфесійній сфері, без вирішення яких гарантування і реалізація прав та законних інтересів у цій галузі матимуть лише абстрактний характер.

Більше того, соціально-економічні та політичні зміни, що відбулися в Україні останнім часом, суттєво вплинули на морально-психологічний стан суспільства – зріс інтерес до проблем духовного життя, відбувся сплеск релігійної активності населення. На цьому тлі неухильно стала зростати кількість об'єднань різної конфесійної спрямованості, з'явилося чимало релігійних центрів та організацій, а також сект, що виникли на основі нетрадиційних релігій. Станом на 1 січня 2023 р. офіційно зареєстровано понад 35 тисяч релігійних громад без урахування тимчасово окупованих територій, але кількість релігійних організацій сягнула 36 657, що на +1677 менше за 2021 р. При цьому 2884 релігійні громади діють в Україні без статусу юридичної особи – тобто без реєстрації, яка не є обов'язковою. Релігійні організації, зареєстровані зі статусом юридичної особи, представлені 33 773 релігійною громадою (на +581 більше, ніж минулого року), 88 (+3) центрами та 274 (+9) управліннями, 459 (+20) монастирями, 357 (+10) місіями, 78 (+2) братствами, 200 (+1) духовними навчальними закладами [48].

Поряд з такими позитивним забезпеченням прав і свобод людини і громадянина, останнім часом одним із проблемних питань, що постає як перед наукою, так і перед правозастовною діяльністю органів влади, в тому числі правоохоронних органів, є належне правове регулювання діяльності релігійних

організацій. Позаяк з проголошенням незалежності України та руйнуванням адміністративно-командної системи радянської держави та її відверто агресивного ставлення до релігії, адміністративно-правова регламентація статусу релігійних організацій дещо зменшилась, а точніше кажучи, змінила свій вектор на суттєве скорочення заборон та обмежень стосовно діяльності релігійних організацій. Прийнятий, ще на початку 1991 р., Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» сьогодні вже нездатний повною мірою адекватно та ефективно регулювати правове становище релігійних організацій, їх взаємовідносини з органами державної влади, місцевого самоврядування та одна з одною. Підтвердженням цього є значна кількість випадків міжконфесійних протистоянь в умовах війни, правопорушень у релігійній сфері (наприклад, за офіційними даним Національної поліції України у 2023 р. – таких правопорушень було зафіксовано 1937, 2022 р. – 498, 2021 р. – 579 [47]), суперечливість деяких нормативних приписів, які містяться в цьому законодавчому акті, а саме щодо реєстрації та припинення діяльності релігійних організацій у судовому порядку, оскарження дій та рішень державних органів, прийнятих стосовно релігійних організацій, державного контролю та нагляду за діяльністю релігійних організацій, їх адміністративної відповідальності.

Науково-теоретичною базою дисертаційного дослідження стали праці вітчизняних учених у галузі адміністративного права, зокрема: В. Б. Авер'янова, О. Ф. Андрійка, О. М. Бандурки, Д. М. Бахраха, Ю. П. Битяка, І. Л. Бородіна, В. П. Гарашука, Є. В. Додін, О. Т. Зими, В. К. Колпакова, А. Т. Комзюка, С. О. Кузніченка, О. В. Кузьменко, Д. М. Лук'янця, В. І. Олефіра, С. Г. Стеценка, Х. П. Ярмакі та інших.

Безпосередньо питанням правового статусу релігійних організацій присвятили свої праці М. Ю. Бабій, С. В. Бубнов, В. О. Бурковська, Н. Б. Вагіна, М. М. Василенко, Є. Є. Додіна, П. В. Карпунчев, М. О. Кравцова, В. М. Малишко, М. В. Палій, П. К. Подобед, І. О. Пристінський,

Г. Л. Сергієнко, В. Г. Чорна, В. З. Чернописька, В. Д. Фучеджі, Н. Л. Шевченко, О. С. Шморгун, та ін.,

Доволі широко проблематику діяльності органів та підрозділів Національної поліції України щодо забезпечення громадського порядку та безпеки досліджено в роботах О. І. Безпалової, С. Г. Брателя, С. С. Вітвіцького, О. В. Джафарової, О. В. Негодченка, С. В. Петкова, В. М. Плішкіна, В. В. Сокурєнка, В. Г. Фатхутдінова, С. О. Шатрави, О. Н. Ярмиша та ін.

Концептуальні напрацювання вищезазначених авторів мають вагомe теоретичне і практичне значення. Однак, з розвитком воєнної, релігійної та суспільно-політичної ситуації в країні змінюється і ставлення громадськості до регулюючої функції держави в сфері державно-церковних відносин від мінімізації до визнання необхідності упорядкування інституційної діяльності як державних органів, так і релігійних організацій на основі партнерства, взаємодії з метою дотримання законодавства у сфері свободи совісті та віросповідання. Тому, вимоги сьогодення, недосконалість вітчизняного законодавства, яке регламентує функціонування релігійних організацій, недостатність теоретичних досліджень їх адміністративно-правового статусу та праксеологічних напрямів реалізації, а також сучасний стан реформування органів правопорядку, зокрема Національної поліції України, зумовлюють потребу поглибленого дослідження з урахуванням умов реальної війни та міжконфесійних конфліктів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрям виконано відповідно до Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019), Національної стратегії у сфері прав людини на 2021–2023 роки (Указ Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021), Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки (Указ Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023), Плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на 2021-2023 роки (розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 червня 2021 року № 756-р), Тематики наукових досліджень і

науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ МВС України від 11 червня 2020 р. № 454), а також згідно з тематикою науково-дослідної роботи Донецького державного університету внутрішніх справ на 2020–2024 роки «Теоретичні та практичні проблеми державотворення, реформування права та правоохоронної системи в контексті євроінтеграційного вибору України» (№0120U105582).

Тема дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою Донецького державного університету внутрішніх справ 27 жовтня 2021 року (протокол № 4).

Мета і завдання дослідження. *Мета* дисертаційної роботи полягає у визначенні адміністративно-правового статусу релігійних організацій на основі національного законодавства та розробити науковообґрунтовані шляхи забезпечення їх діяльності Національною поліцією України.

Поставлена в дисертації мета обумовлює вирішення в ній таких *завдань*:

- надати характеристику релігійним організаціям як суб'єктам адміністративного права;
- розкрити правове регулювання діяльності релігійних організацій;
- виокремити прогалини у законодавчому регулюванні реалізації адміністративно-правового статусу релігійних організацій;
- визначити особливості утворення та ліквідації релігійних організацій
- розробити шляхи організації взаємовідносин виконавчих органів влади з релігійними організаціями;
- охарактеризувати контроль і нагляд органів державної влади за діяльністю релігійних організацій;
- сформулювати шляхи удосконалення діяльності Національної поліції щодо забезпечення громадського порядку при проведенні масових публічних заходів релігійних організацій;
- розробити рекомендації щодо охорони громадського порядку під час проведення релігійних масових заходів.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають при створенні, функціонуванні та припиненні діяльності релігійних організацій в Україні.

Предмет дослідження – адміністративно-правовий статус релігійних об'єднань та забезпечення їх діяльності Національною поліцією України.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети, з урахуванням об'єкта та предмета дослідження, у роботі були використані загальнонаукові і спеціальні методи. Використання такого методологічного підходу забезпечило обґрунтованість та достовірність результатів наукового пошуку, зокрема *історико-правовий* надав змогу розкрити особливості правового регулювання діяльності релігійних організацій (підрозділи 1.2; 1.3; 2.2); *логіко-семантичний* та *догматичний* – при тлумаченні юридичних категорій, за його допомогою поглиблено й уточнено понятійно-категоріальний апарат (розділи 1–3); *формально-логічний та моделювання* сприяли визначенню особливостей реалізації адміністративно-правового статусу релігійних організацій в умовах воєнного стану та міжрелігійних конфліктів (розділ 2), а саме утворення та ліквідація таких організацій (підрозділ 2.1), шляхи взаємодії їх з органами влади (підрозділ 2.2), особливості контрольно-наглядових повноважень за їх діяльністю (підрозділ 2.3); *системний* використовувався для визначення шляхів забезпечення реалізації права громадян на свободу віросповідання (розділ 3) та місця Національної поліції України у такій діяльності (підрозділи 3.1); *структурний* – для аналізу діяльності органів і підрозділів Національної поліції щодо охорони громадського порядку під час проведення релігійних масових заходів та розроблення шляхів удосконалення в контексті предмету дослідження (підрозділи 3.2); *соціологічний* – застосовано під час анкетування поліцейських (розділ 3); *статистичний* – використано при аналізі статистичних матеріалів та опрацюванні результатів анкетування (розділи 2–3).

Емпіричну базу дослідження становлять: систематизовані статистичні матеріали про результати роботи Державної служби України з етнополітики та свободи совісті, Ради етнонаціональних організацій України при Міністерстві культури та інформаційної політики України, Ради з питань співпраці з церквами

та релігійними організаціями при Міністерстві освіти і науки України, Національній поліції України за 2016–2023 роки; зведені дані опитування 200 працівників Національної поліції України (патрульна поліція, превентивної діяльності), а також 570 громадян.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що у дисертації вперше систематизовано існуючі теоретико-правові положення та отримано нові науково обґрунтовані результати, що у комплексі розв’язують проблему адміністративно-правового статусу релігійних організацій в Україні та шляхи його забезпечення Національною поліцією України в сучасних умовах воєнного стану та міжрелігійних конфліктів. Автором сформульовано нові наукові положення спрямовані на розв’язання завдання і мають вагомe значення для подальшого розвитку адміністративного права та управління в органах і підрозділах Національної поліції, зокрема:

вперше:

– сформульоване авторське визначення «релігійна організація» як добровільне, некомерційне об’єднання осіб, створене для задоволення своїх релігійних потреб, яке діє відповідно до свого статуту з виокремленням таких характерних для неї ознак як мета створення, некомерційний характер та добровільність об’єднання віруючих, а також отримання релігійної освіти та релігійного виховання;

– обґрунтовано, що в умовах забезпечення на всій території України уніфікованого застосування законодавства, назріла необхідність прийняття нового нормативно-правового акта у сфері свободи совісті, віросповідання й діяльності релігійних організацій, а саме закону України «Про релігійні організації», який забезпечить кожній людині повну свободу совісті, повноцінний правовий і соціальний статус церков (релігійних організацій) в умовах демократизації, становлення в Україні політичної нації, громадянського суспільства та правової держави, а також закріпить адміністративно-правовий статус, порядок та підстави створення, реєстрації, здійснення релігійними організаціями основної діяльності та діяльності, яка не відповідає основній

меті;

– запропоновано процедуру утворення релігійної організації розглядати як різновид установчого провадження (реєстрація статуту релігійної організації) з розподілом на послідовні стадії (підготовча, організаційна, реєстраційна) й дозвільного провадження (відкриття поточних рахунків релігійної організації в банківських установах; включення до Реєстру неприбуткових установ та організацій);

– виділено та поетапно проаналізовано з внесенням пропозицій до законодавства України заходи адміністративного попередження та припинення що застосовує поліція для запобігання вчиненню правопорушень, забезпечення громадського порядку при проведенні масових публічних заходів релігійних організацій, а також застосування заходів відповідальності у разі порушення законодавства такими організаціями або їх членами;

– науково аргументовано, що важливим організаційним заходом забезпечення діяльності Національної поліції щодо охорони громадського порядку під час проведення релігійних масових заходів є складання плану як системи взаємоузгоджених й скоординованих дій, що визначає розрахунок сил та засобів, порядок їх організації і тактику дій в звичайному або посиленому режимі, послідовність та строки виконання відповідними органами та підрозділами поліції заходів охорони правопорядку, попередження й припинення правопорушень. Такий документ включає в себе задачі та відповідальних виконавців, а також карту-схему (додатки до типового плану) розташування нарядів за допомогою використання можливостей штучного інтелекту;

удосконалено:

– поняття адміністративно-правовий статус релігійної організації – це система адміністративно-правових характеристик добровільних, некомерційних об'єднань осіб, створених для задоволення своїх релігійних потреб, діючих відповідно до свого статуту, які визначають права та обов'язки, правосуб'єктність та гарантії функціонування, особливості адміністративно-правової відповідальності, взаємозв'язок із державою, громадськістю та

іншими суб'єктами;

– класифікацію релігійних організацій на підставі різних адміністративно-правових критеріїв: конфесійної приналежності, території, на яку поширюється діяльність релігійної організації, організаційно-правовими формами, засадами членства та способами утворення, метою діяльності, складом засновників, органом реєстрації статуту (положення) релігійної організації;

– теоретичні положення щодо розуміння процедури ліквідації релігійних організацій, що включає в себе, по-перше – норми права, які регулюють добровільний порядок ліквідації релігійного об'єднання та, по-друге – правові норми, що закріплюють процедуру ліквідації в судовому порядку як міру державного примусу;

– інституційний підхід до системи органів виконавчої влади щодо взаємодії з релігійними об'єднаннями з розподілом на: а) не пов'язані органи – Кабінет Міністрів України (вищий орган), Міністерство внутрішніх справ, Міністерство культури та інформаційної політики України, Міністерство освіти і науки України, Міністерство юстиції України, Міністерство оборони України та ін. (центральні органи); б) прямі виконавчі структури – Рада етнонаціональних організацій України при Міністерстві культури та інформаційної політики України; Рада з питань співпраці з церквами та релігійними організаціями при Міністерстві освіти і науки України та Державної служби України з етнополітики та свободи совісті при Кабінеті Міністрів України; в) безпосередні виконавчі структури – структурні підрозділи у зв'язках з релігійними організаціями в різних органах місцевої влади (обласні військові державні адміністрації, територіальні громади; сільські, селищні, міські ради; районні та обласні ради, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст);

– систематизацію адміністративних заходів примусу до релігійних організацій у разі вчинення правопорушень: а) особисті, які спрямовані на засновника, члена релігійної організації (попередження); б) майнові, які спрямовані на майновий стан релігійної організації (штраф, конфіскація

предмета); в) організаційні: припинення діяльності релігійної організації.

– поняття релігійне правопорушення як загальносоціальні, суспільно-шкідливі, регресивні, протиправні дії винної деліктоздатної особи, що зумовлюються протиріччями соціального буття, культурних систем, цінностей і світоглядів, пізнання духовної сфери суспільства, проявляються у масовості та зародженні протиріч у відношенні людства до духовності, а іноді й до моральних цінностей;

дістало подальшого розвитку:

– систематизація адміністративно-правових ознак релігійної організації є: мета створення; некомерційний характер діяльності; добровільність об'єднання віруючих; отримання релігійної освіти та релігійного виховання;

– концептуальне бачення складових статусу церкви та релігійних організацій у відповідності до конституційних норм у державі: державна церква та релігія, закріплення її привілейованого становища порівняно з релігійними організаціями інших віросповідань; режим відокремлення церкви від держави і школи від церкви (релігійних організацій);

– правове регулювання реєстрації та припинення діяльності релігійної громади з наданням такому об'єднанню статусу юридичної особи з обов'язком повідомлення державних органів про її утворення (змінити п. 9 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації»), а у разі невиконання такого обов'язку – передбачити адміністративну відповідальність шляхом доповнення Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП) новою ст. 188-58 «Порушення вимог законодавства про свободу совісті та релігійні організації»;

– наукове бачення контролю за діяльністю релігійних організацій з боку реєструючих органів: контроль за дотриманням статуту релігійної організації щодо мети її діяльності; контроль за дотриманням статуту релігійної організації щодо порядку її діяльності;

– основні заходи забезпечення громадського порядку при проведенні масових публічних заходів релігійних організацій органами і підрозділами

Національної поліції: переконання – реалізується через вплив на свідомість і волю осіб, із метою формування в них позиції добровільного дотримання ними норм права; примус – заходи впливу спрямовані на попередження й припинення правопорушень (поліцейські заходи); відповідальність (покарання за їх вчинення – стягнення);

– – рекомендації щодо дій поліцейських з охорони громадського порядку під час проведення релігійних масових заходів з розподілом на підготовчий (отримання завдання на забезпечення охорони громадського порядку), виконавчий (дії нарядів і управління ними), заключний (згортання сил і засобів, зосередження їх у призначених пунктах, підведення підсумків несення служби) етапи, постановкою задач на кожному з них та дій в екстремальних, надзвичайних умовах, з урахуванням міжконфесійних конфліктів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані висновки й пропозиції можуть бути використані використовуються у:

– *законотворчій діяльності* – при внесенні змін та доповнень до чинного законодавства України щодо правового регулювання релігійної громади (зміни до ст. 3 Конституції України, п. 9 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», доповнення КУпАП ст. 188-58 «Порушення вимог законодавства про свободу совісті та релігійні організації»);

– *науково-дослідній сфері* – під час проведення загальнотеоретичних та галузевих досліджень спрямованих на подальший розвиток науки адміністративного права (акт впровадження у науково-дослідну діяльність Донецького державного університету внутрішніх справ від 02.07.2024);

освітньому процесі – під час підготовки навчально-методичних комплексів з адміністративного права (акт впровадження в освітній процес Донецького державного університету внутрішніх справ від 02.07.2024).

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення та висновки дослідження оприлюднені автором у виступах на 4 міжнародних та всеукраїнських науково-практичних заходах.

Публікації. Основні положення дисертації опубліковано у восьми наукових працях, серед яких чотири статті – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових з юридичних наук, чотири тези наукових доповідей на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних заходах.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (192 найменування на 19 сторінках) та п'яти додатків на 19 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 242 сторінки, із них основний текст дисертації – 183 сторінки.

РОЗДІЛ 1.

ПРАВОВИЙ СТАТУС РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ

1.1. Релігійні організації як суб'єкти адміністративного права

Проголошення у ст. 35 Основного Закону України права на свободу світогляду та віросповідання і закріплення принципу відокремлення церкви й релігійних організацій від держави стали конституційним підґрунтям для формування адміністративно-правового статусу релігійних організацій [69]. Становлення України як розвинутої європейської держави, прагнення до найскорішої євроінтеграції ставить на порядок денний ряд проблемних питань у державно-конфесійній сфері, без вирішення яких гарантування і реалізація прав та законних інтересів у цій галузі матимуть лише абстрактний характер [38].

Більше того, соціально-економічні та політичні зміни, що відбулися в Україні останнім часом, суттєво вплинули на морально-психологічний стан суспільства – зріс інтерес до проблем духовного життя, відбувся сплеск релігійної активності населення. На цьому тлі неухильно стала зростати кількість об'єднань різної конфесійної спрямованості, з'явилося чимало релігійних центрів та організацій, а також сект, що виникли на основі нетрадиційних релігій [38].

Таким чином, реалізація громадянами права на свободу світогляду та віросповідання гарантується Конституцією України та включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культи та ритуальні обряди, вести релігійну діяльність. Також громадяни України мають право на свободу об'єднання у громадські організації, зокрема, релігійні організації, для здійснення та захисту своїх прав і свобод та задоволення соціальних, культурних та інших інтересів [38].

Як зазначає М. О. Кравцова, система невідчужуваних природних прав і свобод людини і громадянина виступає органічною складовою національного законодавства. До числа основних відносяться не тільки право на життя, свободу, недоторканність приватного життя, особисту й сімейну таємницю, але також природні за своєю суттю релігійні права й свободи. Останні, поряд з іншими особистими правами і свободами людини, визнаються найвищою цінністю, та оформлені конституційними нормами прямої дії. Вони визначають зміст та механізм застосування законів, а також зміст самої діяльності органів законодавчої та виконавчої влади, органів місцевого самоврядування. Це принципове положення означає, що всі норми права, а також правозастосовна діяльність державних органів повинні враховувати, з-поміж інших, й інтереси віруючих громадян та релігійних організацій - така вимога Основного закону країни [75, с. 142].

Поряд з такими позитивним забезпеченням прав і свобод людини і громадянина, останнім часом одним із проблемних питань, що постає як перед наукою, так і перед правозастосовною діяльністю органів влади, в тому числі правоохоронних органів, є належне правове регулювання адміністративно-правового статусу релігійних організацій як особливого виду об'єднань громадян. Це пов'язано, перш за все, з тим, що з проголошенням незалежності України та руйнуванням адміністративно-командної системи радянської держави та її відверто агресивного ставлення до релігії, адміністративно-правова регламентація статусу релігійних організацій дещо зменшилась, а точніше кажучи, змінила свій вектор на суттєве скорочення заборон та обмежень стосовно діяльності релігійних організацій [38; 68].

Відповідно до підпункту 9 п. 4 Положення про Державну службу України з етнополітики та свободи совісті, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 року № 812 [108] затверджено річну статистичну звітність з питань державно-конфесійних відносин в Україні за 2022 рік. Згідно зі Звітом про мережу релігійних організацій в Україні, затвердженим Наказом Державної служби України з етнополітики та свободи

совісті від 14 квітня 2020 р. № 1657 [139], станом на 1 січня 2023 р. офіційно зареєстровано понад 35 тисяч релігійних громад без урахування тимчасово окупованих територій, але кількість релігійних організацій сягнула 36 657, що на +1677 менше за 2021 р. (водночас спостерігається дещо аномальна ситуація з відповідністю статутів, зареєстрованих у державних органах влади – 36,6 тисяч, та статутів, зареєстрованих в Єдиному державному реєстрі – 25 650 релігійних організацій. Ця невідповідність пов'язана з практикою подвійної реєстрації статутних документів, яка потребує вдосконалення [34]). При цьому 2884 релігійні громади діють в Україні без статусу юридичної особи – тобто без реєстрації, яка не є обов'язковою. Релігійні організації, зареєстровані зі статусом юридичної особи, представлені 33 773 релігійною громадою (на +581 більше, ніж минулого року), 88 (+3) центрами та 274 (+9) управліннями, 459 (+20) монастирями, 357 (+10) місіями, 78 (+2) братствами, 200 (+1) духовними навчальними закладами. До того ж, за даними Міністерства культури та інформаційної політики України, в Україні функціонує 369 місій, 84 братства, 207 духовних навчальних закладів, 13 220 шкіл (недільних і загальноосвітніх). Лише протягом минулого року мережа релігійних організацій в Україні зросла на 57 релігійних організацій. І хоча кількість зареєстрованих релігійних громад загалом зменшилася майже на 400, у тому самому обсязі зросла кількість релігійних громад, що діють без реєстрації [31, с. 106].

Серед подібних організацій чимало таких, які чинять негативний вплив на психічний, духовний, а іноді й фізичний стан особи. Багато релігійних організацій, що з'явилися в нашій країні, нерідко використовують такі форми діяльності, що перебувають на межі порушення правових норм, або відкрито їх зневажають. Йдеться насамперед про такі організації, як «Свідки Єгови», «секта Догнала», Церква сайєнтології, Духовний центр «Відродження», сатаністи. Усвідомлюючи протиправність діяльності подібних організацій, їхні лідери здійснюють різні заходи для того, щоб створити видимість дотримання закону їхніми членами, або ж вживають всіх необхідних заходів конспірації, що ускладнює їх виявлення правоохоронними органами.

Прийнятий, ще на початку 1991 р., Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» сьогодні вже нездатний повною мірою адекватно та ефективно регулювати правове становище релігійних організацій, їх взаємовідносини з органами державної влади, місцевого самоврядування та одна з одною. Підтвердженням цього є значна кількість випадків міжконфесійних протистоянь в умовах війни, правопорушень у релігійній сфері (наприклад, за офіційними даним Національної поліції України у 2023 р. – таких правопорушень було зафіксовано 1937, 2022 р. – 498, 2021 р. – 579 [47]), суперечливість деяких нормативних приписів, які містяться в цьому законодавчому акті, а саме щодо реєстрації та припинення діяльності релігійних організацій у судовому порядку, оскарження дій та рішень державних органів, прийнятих стосовно релігійних організацій, державного контролю та нагляду за діяльністю релігійних організацій, їх адміністративної відповідальності.

Постійне збільшення кількості різноманітних деномінацій, зокрема, іноземних, наявність «тоталітарних» та «деструктивних» сект, діяльність яких зазвичай завдає шкоди правам, життю та здоров'ю громадян, екстремістська діяльність окремих релігійних організацій та інші об'єктивні чинники ще раз свідчать про необхідність чіткого адміністративно-правового регулювання як зовнішньої, так і частково внутрішньої діяльності релігійних організацій.

Тому, цілком природно, перш за все, приділити увагу встановленню місця релігійні організації серед інших суб'єктів права, і в особливості адміністративного. Взагалі для теорії права поняття «суб'єкт права» є одним з найважливіших та ключових питань, в зв'язку з цим, в науці існує велика кількість різноманітних визначень поняття «суб'єкт права». Розглянемо деякі з них.

О. В. Петришин вважає, що суб'єкт права – це особа або організація, за якими держава визнає здатність бути носієм суб'єктивних прав і юридичних обов'язків [166, с. 591]. На думку В. В. Копейчикова, суб'єкти права є учасниками правових відносин, які мають суб'єктивні права та виконують

юридичні обов'язки [46, с. 192]. Зазначені визначення поняття «суб'єкта права» суттєво не відрізняються один від одного, тому можна зробити висновок, що суб'єктом права є особи чи їх об'єднання, які мають передбачені нормами права суб'єктивні права та несуть відповідні юридичні обов'язки.

Релігійна організація за своєю юридичною природою є об'єднанням громадян, одним із різновидів громадських організацій. Переважна більшість вчених-правників визнає релігійні організації суб'єктами права.

Між іншим, ще в радянський період в юридичній науці релігійні організації в певній сфері своєї діяльності визнавалися суб'єктами радянського права.

У адміністративному праві під суб'єктом розуміють носія (власника) прав і обов'язків у сфері державного управління, які передбачені адміністративно-правовими нормами, здатного надати права реалізовувати, а покладені обов'язки виконувати [63, с. 97]. Що ж до класифікації суб'єктів адміністративного права, то серед вчених-адміністративістів та віднесення до них релігійних організацій немає єдиного підходу. Про це ще зауважував І. М. Компанієць у своєму дисертаційному дослідженні «Адміністративно-правове регулювання свободи совісті» [66, с. 98]. Так, Ю. П. Битяк до числа суб'єктів адміністративного права включає: громадян, іноземних громадян і осіб без громадянства; органи виконавчої влади; органи місцевого самоврядування; державних службовців; підприємства, установи та об'єднання громадян.

Дещо інша класифікація пропонується в академічному курсі адміністративного права. В ньому зазначається, що найбільш поширеним є виділення таких видів суб'єктів адміністративного права: фізичні особи – громадяни України, іноземці, особи без громадянства; юридичні особи – органи виконавчої влади, будь-які інші державні органи, органи місцевого самоврядування, об'єднання громадян, підприємства, установи, організації (в особі їхніх керівників, які очолюють органи управління цих підприємств, установ, організацій); колективні суб'єкти (утворення), які не мають ознак

юридичної особи, але тією чи іншою мірою наділені нормами адміністративного права певними правами і обов'язками: структурні підрозділи державних і недержавних органів, підприємств, установ, організацій, деякі інші громадські утворення (на кшталт загальних зборів громадян за місцем проживання) [4, с. 189-191].

Одночасно, В. Б. Авер'янов, робить висновок про те, що в науці адміністративного права корисно було говорити про індивідуальних та колективних суб'єктів [4, с. 122].

З його думкою погоджується і С. Г. Стеценко, зауважуючи, що критерієм класифікації суб'єктів адміністративного права повинен обиратися кількісний показник у поєднанні з мірою належності до держави [5, с. 92]. Колективні суб'єкти – це організовані, відособлені, самоврядні групи людей, наділені правами виступати у відносинах з іншими суб'єктами як єдине ціле, персоніфіковано. Якщо за основу поділу взяти такі критерії, як форма власності та приналежність до певної системи, то можна казати про наступні спільноти: державні, громадські, релігійні, приватні та інші організації за їх структурні підрозділи [6, с. 22–29].

Як бачимо, перелік суб'єктів адміністративного права, що залучені до адміністративно-правових відносин доволі широкий. При цьому окремі з них не мають владних повноважень. Серед таких фізичні особи (громадяни України, іноземці, особи без громадянства); фізичні особи-підприємці; юридичні особи приватної форми власності (підприємства, установи, господарські товариства); громадські об'єднання; органи самоорганізації населення; політичні партії; професійні спілки; релігійні організації [5, с. 110; 184, с. 37; 183, с. 206]. Тобто за своєю правовою природою – релігійна організація є колективним суб'єктом адміністративного права, а її адміністративно-правовий – це система адміністративно-правових характеристик, що визначають права та обов'язки, правосуб'єктність та гарантії функціонування, особливості адміністративно-правової відповідальності, взаємозв'язок із державою, громадськістю та іншими суб'єктами. Такий статус релігійних об'єднань є комплексною за своєю

природою категорією, що визначається адміністративно-правовими нормами, які регулюють порядок створення цих інституцій, в тому числі тими, що регулюють порядок їхньої державної реєстрації, визначають цілі їхньої діяльності, закріплюють їх права і умови функціонування, визначають їх обов'язки, регулюють відповідальність релігійних організацій, порядок ліквідації, гарантії реалізації прав і виконання обов'язків, покладених на них законом, адміністративно-правовими нормами, що визначають гарантії їх охорони [183, с. 208].

І. О. Пристінський підкреслює, що вживаючи поняття «релігійне об'єднання», необхідно мати на увазі, що воно може бути використане в двох аспектах. По-перше, як релігієзнавче поняття, що відображає суть і закономірності відносин, що складаються, в процесі організації релігії. По-друге, як юридичне поняття, хоч і розроблене з урахуванням даних релігієзнавства, але що визначає правовий статус цих об'єднань з сукупності зовнішніх чинників і формальних ознак [112, с. 16].

Крім того, єдиного та універсального визначення поняття релігійної «організації» чи «об'єднання» в юридичній науці не вироблено. На різних етапах розвитку суспільства, і, як наслідок, законодавства про свободу совісті та релігійні організації у вказані вище поняття покладалася різний зміст [38].

В зв'язку з цим, перш за все, логічно було встановити етимологію слова «організація».

Це слово походить від французького «organisation», що означає, по-перше, побудову, устрій будь-чого, а, по-друге, сукупність людей, груп, які поєднані для досягнення якої-небудь мети, вирішення якого-небудь завдання на підставі принципів поділу праці, розподілу обов'язків та ієрархічної структури; громадські об'єднання, державні установи [28, с. 550]. У тлумачному словнику чужомовних слів в українській мові, організація – це об'єднання людей, суспільних груп, держав на базі спільності інтересів, мети, програми дій тощо [165].

В. Б. Авер'янов зазначає, що релігійні об'єднання діють на основі

добровільності та самоврядування, але їхні цілі (сповідання певної релігії, відправлення релігійних культів) не передбачають абсолютної свободи дій та мислення, у зв'язку з цим такі об'єднання слід виділити в особливий вид колективних суб'єктів права. Група громадян стає релігійною організацією з моменту її реєстрації в установленому порядку [4].

Відповідно до ст. 7 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», релігійні організації в Україні утворюються з метою задоволення релігійних потреб громадян сповідувати і поширювати віру і діють відповідно до своєї ієрархічної та інституційної структури, обирають, призначають і замінюють персонал згідно із своїми статутами (положеннями). До таких них слід віднести: релігійні громади, управління і центри, монастирі, релігійні братства, місіонерські товариства (місії), духовні навчальні заклади, а також об'єднання, що складаються з вищезазначених релігійних організацій. Релігійні об'єднання представляються своїми центрами (управліннями) [140].

Традиційно саме така ціль утворення – задоволення релігійних потреб – вважається в юридичній літературі головною ознакою, що вирізняє релігійні організації від об'єднань громадян [97, с. 89]. Виходячи з цієї мети виокремлювалися і види релігійних організацій – учасників правовідносин з реалізації свободи сповідувати релігію. Згідно з ч. 3 ст. 7 Закону «Про свободу совісті та релігійні організації» на інші організації, утворені за релігійною ознакою, дія цього Закону не поширюється.

Зазначимо, що можливість визначати правосуб'єктність релігійних організацій як учасників відносин з реалізації свободи сповідувати релігію, встановлювати їх види дає державі значні можливості втручатися в сферу свободи віросповідання. Зокрема, виходячи з політичних завдань 1920-х рр., з метою обмежити владу і вплив церковних ієрархів радянським законодавством про свободу совісті конфесійні об'єднання в цілому, як вид релігійних організацій, не передбачалися, ними вважалися лише певні ланки конфесійних структур, що перешкоджало їх повноцінній діяльності [97, с. 90]. Правосуб'єктність і статус релігійної організації конфесійні об'єднання вперше

отримали лише на підставі Закону СРСР «Про свободу совісті та релігійні організації» 1990 р.

На думку В. М. Малишка, релігійні організації – це добровільні громадські об'єднання в релігійній сфері, створені на основі єдності поглядів для задоволення своїх релігійних потреб, спільної реалізації та захисту релігійних інтересів, які діють відповідно до внутрішньої ієрархічної та інституційної структури [81, с. 6]; В. І. Борисової «релігійні організації особливий вид непідприємницьких організацій, юридичних осіб приватного права, що мають на меті сповідування, пропагування релігійних переконань, набули правового статусу в установленому законом порядку, засновані громадянами, юридичними особами, мають власну ієрархічну та інституційну структуру, функціонують на основі статутів (положень) [22, с. 129].»

В. Д. Фучеджі «релігійну організацію» визначила як функціональний різновид добровільної, відносно самоправної, некомерційної юридичної особи, яка створена на основі рівності з метою спільного відправлення релігійних культів та поширення релігійних переконань на основі систематизованого віровчення та наділена не забороненими законом відповідним майновим забезпеченням своєї діяльності [175, с. 6–7].

В проєкті Концепції державно-конфесійних відносин в Україні релігійна організація визначається, як об'єднання віруючих на основі єдиного віровчення, якому властиві всі ознаки соціальної групи та яке побудоване згідно з приписами віровчення; має право на набуття статусу юридичної особи з усіма правовими наслідками, що з цього випливають [70].

Більш лаконічне визначення надає в своїй науковій праці Ю. В. Кривенко, яка запропонувала визнати релігійною організацією систему різновидів організаційно оформлених релігійних об'єднань, що мають управлінські та виконавчі органи, чітку структуру, яка забезпечується змістом релігійної парадигми і культу [76, с. 10].

Розглядаючи специфіку адміністративно-правового статусу релігійних об'єднань, необхідно відмітити, що в науці та практиці відсутній однозначний

підхід до вирішення питання про правовий статус релігійних об'єднань та їхнє місце в організації суспільства.

Сьогодні немає загально визнаного визначення релігійного об'єднання. Виявлені характерні риси цього суб'єкта адміністративного права ускладнено тим, що зміст, який вкладається в поняття «релігійного об'єднання» в юридичній літературі, розуміється неоднозначно. Саме тому спостерігається ситуація, за якої поняття «релігійне об'єднання» має різне смислове навантаження залежно від ряду факторів, контексту роботи, особливостей авторського підходу до проблеми тощо.

В. З. Чернописька виділяє загальні та спеціальні ознаки релігійного об'єднання. На її думку загальними ознаками є такі, які характерні всім релігійним об'єднанням незалежно від їх організаційно-правової форми. До них належать наступні: спільне сповідання та поширення віри; добровільне членство; здійснення богослужінь, інших релігійних обрядів і церемоній; навчання релігії та релігійне виховання своїх послідовників; невідприємницький характер діяльності та неприбутковість, організаційна єдність, державна реєстрація, майнова відокремленість, можливість захищати свої права у публічно-правовій сфері, оскаржувати дії та рішення органів публічного управління, бути позивачем в суді, здійснювати діяльність задля задоволення релігійних прав та інтересів віруючих і поширення релігійних переконань та учень [184, с. 92].

Специфічні ж ознаки притаманні лише релігійним організаціям, що є юридичними особами: організаційна єдність, відособленість майна, самостійна відповідальність, виступ у правовідносинах від свого імені [73].

Цікавим є той факт, що вищеназвані вчені до загальних ознак релігійної організації не відносять її некомерційність, яка є дуже суттєвою ознакою всіх релігійних організацій.

Аналіз законодавчого та наукових визначень поняття «релігійної організації» дає змогу виділити низку ознак, що є характерними для всіх без виключення релігійних організацій. Спробуємо розглянути їх більш детально.

По-перше, це мета створення будь-якої релігійної організації. Задоволення релігійних потреб громадян сповідувати і поширювати віру – основна та єдина мета створення та діяльності кожної релігійної організації незалежно від її організаційно-правової форми та конфесійної приналежності. Ця ознака релігійної організації є визначальною для відмежування її від різноманітних об'єднань громадян (молодіжних, спортивних організацій, політичних партій, тощо), які мають зовсім іншу мету своєї діяльності. Саме ця ознака є тим «індикатором», що дає можливість у кожному конкретному випадку дати відповідь на питання чи є певна організація релігійною чи ні.

Громадською організацією є об'єднання громадян для задоволення і захисту своїх законних прав та інших інтересів. За спрямованістю і характером діяльності громадські організації в Україні розрізняються: організації для задоволення особистих потреб (спортивні товариства, спілки книголюбів, товариства мисливців і рибалок, гаражні кооперативи тощо); організації для задоволення професійних чи суспільних інтересів (профспілки, національно-культурні, наукові, науково-технічні товариства, творчі спілки, дитячі, молодіжні, жіночі, ветеранські тощо) [40, с. 46].

Сповідання певної релігії – є досить поширеним різновидом організації свободи віросповідання, тобто сповідання віри в того чи іншого бога чи в інше трансцендентне начало. Сповідання віри безпосередньо пов'язане із її поширенням. Поширення віри полягає в донесенні особою своїх релігійних поглядів будь-якими не забороненими законодавством способами до невизначеного кола осіб. Сповідання та поширення віри можна розглядати в якості статичної та динамічної складових мети діяльності релігійної організації.

Практично у всіх розглянутих визначеннях поняття «релігійної організації» ми бачимо мету її створення – задоволення релігійних потреб громадян сповідувати і поширювати віру, що зайвий раз підкреслює важливість та виключність цієї ознаки.

Згідно з ч. 1 ст. 7 Закону [140] мета утворення релігійних організацій в Україні полягає в задоволенні лише таких релігійних потреб громадян як

сповідувати і поширювати віру. Розширення прав об'єднань віруючих відбулося всупереч ще більш обмеженій порівняно з радянським законодавством основі їх правового статусу. Набуття правового статусу релігійної організації не залежить від визнання, оцінки державою переконання осіб, які об'єдналися, релігією, а така діяльність держави є неприпустимою. Таким чином, передбачена таким нормативно-правовим актом ціль утворення релігійних організацій – сповідання і поширення віри – закріплює значно обмежену основу їх правового статусу, яка надає легальні підстави перешкоджання здійснення цими групами всього спектра законної діяльності, пов'язаної з їх переконаннями, і закріплює залежність об'єднань віруючих від держави [140]. Дане положення призвело до встановлення безпідставного контролю держави за релігійним середовищем, неконституційних і незаконних обмежень свободи віросповідання, а отже, є виявом консервативного підходу до названого права. Такий підхід суперечить ч. 1 і ч. 2 ст. 15, ч. 2 ст. 35 Конституції України, відповідним положенням міжнародних угод з прав людини (Підсумковий документ Мадридської зустрічі 1980 року представників держав – учасниць Ради з безпеки та співробітництва в Європі, що скликається на основі положень Заключного акта, що стосуються подальших кроків після наради [103], Підсумковий документ Віденської зустрічі 1986 року представників держав-учасниць Ради з питань безпеки і співробітництва в Європі, що відбулася на основі положень Підсумкового акта, які відносяться до подальших кроків після наради, 1989 р. [102]).

З іншої сторони, мета утворення релігійних організацій є не тільки основою їх правового статусу, але і однією з головних ознак об'єднань віруючих – учасників адміністративно-правових відносин з реалізації свободи віросповідання. Іншою такою рисою є самоврядність зазначених груп, що означає відсутність їх адміністративної підлеглості органам державної влади, а також право об'єднань віруючих на свій розсуд вирішувати всі питання, які входять до їх кола ведення. При утворенні багатоланкових структур вказана самоврядність передбачає добровільне делегування кожною релігійною

організацією частини своїх прав вищим органам, а також можливість на свій розсуд повернутися до попереднього стану [19, с. 16].

Наступним логічно пов'язаною з метою діяльності релігійної організації ознакою є некомерційний характер її діяльності. Так релігійні організації за своєю суттю є некомерційними, неприбутковими організаціями, тобто не передбачає отримання будь-якого прибутку.

По-друге, «до невід'ємних ознак релігійної організації слід віднести добровільність об'єднання віруючих. Зауважимо, що ця ознака є притаманною не лише релігійним організаціям, але і всім об'єднанням громадян незалежно від їх виду та закріплена у ст. 3 Закону України «Про громадські об'єднання» в якості одного з принципів створення і діяльності релігійних організацій [140]. Добровільність передбачає право особи на вільну участь або неучасть у громадському об'єднанні, у тому числі в його утворенні, вступі в таке об'єднання або припиненні членства (участі) в ньому. Кожна особа має право добровільно у будь-який час припинити членство (участь) у громадському об'єднанні шляхом подання заяви до відповідних статутних органів громадського об'єднання. Членство в громадському об'єднанні припиняється з дня подання такої заяви та не потребує додаткових рішень. З того самого дня припиняється перебування члена громадського об'єднання на будь-яких виборних посадах у громадському об'єднанні. Громадські об'єднання мають право реалізовувати свою мету (цілі) шляхом укладення між собою на добровільних засадах угод про співробітництво та/або взаємодопомогу, утворення відповідно до цього Закону громадських спілок, а також в інший спосіб, не заборонений законом [121].

Тобто членство в релігійних організаціях повинно завжди бути добровільним. Так, добровільність об'єднання передбачає, що кожний громадянин може за власним розсудом безперешкодно вступити до будь-якої релігійної організації та в будь-який час вийти з її складу. Відповідно до ч. 2 ст. 20 Загальної декларації прав людини ніхто не може бути примушений вступати до будь-якої асоціації [45].

Виходячи із того, що право на свободу думки, совісті і релігії включає право на сповідання релігії або переконання як одноособово, так і разом з іншими, то це право безумовно пов'язано з правом на свободу мирних зборів і асоціацій, правом засновувати релігійні організації. Так, визначено, що кожна людина має право на свободу мирних зборів і асоціацій. Це право кореспондує тому, що ніхто не може бути примушений до будь-якої асоціації [39, с. 88].

Дане положення закріплене в ч. 2 ст. 3 Закону, згідно якої не допускається будь-яке примушування при визначенні громадянином свого ставлення до релігії, до сповідання або відмови від сповідання релігії, до участі або неучасті в богослужіннях, релігійних обрядах і церемоніях, навчання релігії [140].

Останнім часом, своєї актуальності набувають і факти примушування громадян до виходу з релігійних організацій. Тому, доцільно було б, встановити адміністративну відповідальність за примусове втягнення громадян до участі в релігійних організаціях чи примушування громадян до виходу з них. Це б стало ваговою гарантією захисту конституційного права на свободу світогляду та віросповідання.

Тут треба наголосити, що невід'ємним елементом зазначеного підходу до встановлення правового статусу об'єднань віруючих є довільне визначення державою змісту і обсягу релігійних потреб та пов'язаних з їх задоволенням прав об'єднань віруючих. Внаслідок цього державою виключно на свій розсуд встановлюється обсяг вже обмеженого задоволенням релігійних потреб правового статусу вказаних груп.

В базовому Законі добровільність об'єднання як ознаку релігійних організацій закріплено лише за таким видом релігійних організацій як релігійна громада (ч. 1 ст. 8). Разом з тим висловлено слушну думку, що добровільність вступу і виходу є ознакою будь-якої релігійної організації незалежно від віросповідання, історичних традицій, місця і ролі в структурі конфесійних об'єднань, і її необхідно в законодавчому порядку поширити на всі види релігійних організацій [97, с. 94].

По-третє, до ознак релігійної організації слід віднести релігійну освіту та релігійне виховання віруючих. Відповідно до ч. 4 ст. 6 Закону релігійні організації мають право відповідно до своїх внутрішніх настанов створювати для релігійної освіти дітей і дорослих навчальні заклади і групи, а також проводити навчання в інших формах [140].

Реалізація цієї правомочності релігійної організації поєднане з видами освіти та навчання, які мають за мету повідомлення знань, наявність яких в рамках даної конфесії визнається достатнім, щоби бути її послідовником. По суті ця правомочність стає обов'язком для кожної релігійної організації, оскільки релігійне навчання та виховання виступають в якості її обов'язкової ознаки. Цей обов'язок включає необхідність надання інформації, зокрема через богослужіння, через проповіді, бесіди, про релігійне вчення конфесії необмеженому колу осіб за їх волевиявленням, яке може бути виражене у вигляді конклюдентних дій, з метою її осмислення та освоєння.

Релігійні організації, які зареєстрували свої статuti (положення) (додаток Г) у встановленому законом порядку набувають статусу юридичної особи. У відповідності до ст. 80 Цивільного кодексу України передбачено, що юридичною особою є організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку. Юридична особа наділяється цивільною правоздатністю і дієздатністю, може бути позивачем та відповідачем у суді [179], таким чином юридична особа визначається через термін «організація», під яким розуміють певне соціальне утворення, тобто систему істотних соціальних взаємозв'язків, через які люди (або їх групи) об'єднуються для досягнення поставлених цілей в єдине структурне і функціонально диференційоване соціальне ціле [178]. Але не всі організації є юридичними особами. Так, відповідно до ст. 8 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» одним із видів релігійних організацій є релігійна громада, яка є місцевою релігійною організацією віруючих громадян одного й того ж культу, віросповідання, напрямку, течії або толку, які добровільно об'єдналися з метою спільного задоволення релігійних потреб, без їх державної реєстрації. Тобто не всі релігійні громади є

юридичними особами [140]. Проте релігійна громада може одержати права юридичної особи, для чого вона має зареєструватися.

Завдяки організаційній єдності воля окремих учасників (засновників) трансформується в єдину волю юридичної особи. Організаційна єдність проявляється у структурі управління, компетенції та порядку ухвалення рішень органами, що визначено в установчих документах.

В Цивільному кодексі реалізовано погляд на сутність юридичної особи як реального суб'єкта права, хоча із самого визначення такої висновок зробити важко. Саме з позицій реалістичної теорії український законодавець визначив поняття органів юридичної особи, дії яких вважаються діями самої юридичної особи (ч. 1 ст. 92 Цивільного кодексу) [179]. Для того, щоб певне явище стало суб'єктом будь-яких правовідносин, йому повинні бути притаманні наступні риси:

- 1) здатність формувати власну волю (приймати власні рішення);
- 2) здатність виражати свою волю шляхом волевиявлення у певних формах, які прийнятні в певному просторі і часі для сприйняття більшістю вже існуючих суб'єктів права.

Ці два елементи з'являються у юридичної особи з моменту прийняття її засновниками рішення про створення юридичної особи (перший юридичний факт у фактичному складі, внаслідок якого виникає юридична особа), адже формують і виражають її волю шляхом діяльності органів, які вже створені при підписанні статуту і призначені конкретні фізичні особи на посаду виконавчого органу. Але публічне законодавство відмовляє такій особі (точніше, ще не особі) у достатності цих двох елементів і вимагає наявності ще кількох ознак для отримання цивільної правосуб'єктності. Так, для того, щоб бути повноцінним суб'єктом цивільного права, особа повинна мати мінімальний рівень власного майна [23].

Обов'язковою ознакою юридичної особи є її найменування, за допомогою якого вона індивідуалізується серед учасників цивільного обороту. Державна реєстрація юридичної особи є другим юридичним фактом на шляху отримання

юридичною особою статусу суб'єкта цивільних правовідносин. Статус суб'єкта цивільних правовідносин передбачає наявність двох елементів - правоздатність і дієздатність. Особливості правоздатності і дієздатності юридичних осіб розглянуто у коментарі до статей 91 та 92 Цивільного кодексу [179].

Розглянувши загальні положення про релігійні та громадські об'єднання, можна прийти до висновку: єдиним, в чому схожі два види об'єднань – це добровільність вступу учасників та нематеріальний інтерес створення [55, с. 133]. Таким чином, на нашу думку, під релігійною організацією слід розуміти добровільне, некомерційне об'єднання осіб, створене для задоволення своїх релігійних потреб, яке діє відповідно до свого статуту (додаток Г).

Класифікація релігійних організацій може бути проведена на підставі різних критеріїв: конфесійної приналежності, територією, на яку поширюється діяльність релігійної організації, організаційно-правовими формами, засадами членства та способами утворення, метою діяльності, складом засновників, органом реєстрації статуту (положення) релігійної організації, тощо [112, с. 69].

Релігійні організації за територією, на яку поширюється їх діяльність можна розподілити на місцеві релігійні організації та релігійні центри та управління. Місцевими релігійними організаціями є релігійні громади, до релігійних центрів та управлінь можуть бути віднесені консисторії, єпархії, митрополії тощо. За національною ознакою розрізняються національні та іноземні релігійні організації. Національною є така релігійна організація, яка створена на території України відповідно до її законодавства, а іноземною – організація, що створена за межами України відповідно до законодавства іноземної держави [175, с. 7-8].

За організаційно-правовою формою релігійні організації можна поділити на релігійні громади, релігійні управління та центри, монастирі, релігійні братства, місії, духовні навчальні заклади.

За порядком створення релігійні організації можна класифікувати на:

первинні – релігійні організації, які можуть бути створені лише безпосередньо громадянами (релігійні громади);

вторинні – релігійні організації створені іншими релігійними організаціями (релігійні управління та центри, місії, духовні навчальні заклади, об'єднання релігійних організацій);

змішаного типу – релігійні організації, які можуть бути створені як в порядку, передбаченому для релігійних громад, так і релігійними управліннями та центрами, об'єднаннями релігійних організацій (монастирі, релігійні братства).

Залежно від місцезнаходження керівних центрів розрізняють: релігійні організації, керівні центри яких знаходяться на території України, релігійні організації, керівні центри яких знаходяться за межами України.

Залежно від органу реєстрації статуту (положення) релігійної організації можуть бути поділені на:

релігійні організації статуту, яких реєструються обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями та Урядом Криму (релігійні громади, монастирі, братства);

релігійні організації статуту, яких підлягають реєстрації у Державному органі України у справах релігій (релігійні центри, управління, монастирі, релігійні братства, місії та духовні навчальні заклади).

Також, залежно від терміну діяльності релігійні організації, наприклад місіонерські товариства (місії), можуть бути поділені на: постійні та тимчасові, які припиняють свою діяльність при досягненні поставленої мети [54, с. 41].

Необхідно підкреслити, що чинний Закон містить визначення понять лише релігійної організації та релігійної громади. Тому розробка та надання законодавчих визначень понять інших організаційно-правових форм релігійних організацій є досить важливим та невідкладним питанням не лише для юриспруденції, але і для відповідних органів у справах релігій.

На нашу думку, особливу увагу слід приділити релігійним центрам і управлінням, оскільки чинним законодавством не надається визначення цим поняттям, висвітлюються лише окремі положення щодо реєстрації їх статутів. В чому полягає різниця між управліннями та центрами законодавство не

передбачає.

Побудова релігійного об'єднання, взаємини їхніх органів, система управління, порядок відправлення культу та інші елементи, які визначають характер їхньої діяльності, залежать переважно від віросповідання. Водночас, законодавство, виходячи з потреби охорони інтересів особистості, суспільства та держави, визначає порядок створення та діяльності релігійних об'єднань, встановлює їхні права та обов'язки. Ефективність контролю за дотриманням законодавства про релігійні об'єднання залежить від правильного розуміння соціального та правового характеру релігійних об'єднань.

Наприклад, відповідно до Статуту Православної Церкви України така християнська церква, яка *складається з релігійних організацій*, які мають юридичний статус відповідно до положень Конституції та законів України, співпрацює з державними органами в межах державного та канонічного церковного законодавства, щодо служіння церковній єдності, захисту релігійної свободи, а також інших питань, що становлять спільний інтерес [162].

У той же час, відповідно до Статуту «Про Управління Православної Церкви України» Українська Православна Церква (Православна Церква України) є Помісною (автокефальною) православною Церквою в Україні, соборною спільнотою усіх православних вірних України – мирян, чернецтва, церковнослужителів та священнослужителів, невід'ємно належачи до Єдиної, Святої, Соборної і Апостольської Церкви... Як *релігійне об'єднання* згідно до законодавства України Українська Православна Церква (Православна Церква України) утворена на підставі рішень Помісних Соборів Української Православної Церкви Київського Патріархату (15 грудня 2018 р.), Української Автокефальної Православної Церкви (15 грудня 2018 р.) та Помісного Об'єднавчого Собору Православної Церкви України (15 грудня 2018 р.) [161].

Вживаючи поняття «релігійне об'єднання», необхідно мати на увазі, що воно може бути використане в двох аспектах. По-перше, як релігієзнавче поняття, що відображає суть і закономірності відносин, які виникають у процесі організації релігії. По-друге, термін «релігійне об'єднання» як юридичне

поняття, хоча й розроблене з урахуванням даних релігієзнавства, визначає правовий статус згаданих об'єднань із сукупності зовнішніх факторів і формальних ознак.

Більшість теоретичних визначень релігійного об'єднання, що існують сьогодні, сформульовані до прийняття Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» (1991 р.), мають різні недоліки, що не дозволяють ідентифікувати релігійне об'єднання як специфічний суб'єкт адміністративного права.

Для визначення суті процесів, результатом яких є поява та функціонування релігійного об'єднання як суб'єкта адміністративного права, повинен слугувати аналіз суспільних відносин, в яких утворюється релігійне об'єднання. Використання поняття релігійного об'єднання необхідне для правового регулювання сукупності суспільних відносин, які виникають у процесі організації релігії, виникнення та функціонування релігійно-інституціональних утворень.

Розглядаючи специфіку адміністративно-правового статусу релігійних об'єднань, необхідно відмітити, що в науці та практиці відсутній однозначний підхід до вирішення питання про правовий статус релігійних об'єднань та їхнє місце в організації суспільства. Сьогодні немає загальновизнаного визначення релігійного об'єднання. Виявлені характерні риси цього суб'єкта адміністративного права ускладнено тим, що зміст, який вкладається в поняття «релігійного об'єднання» в юридичній літературі, розуміється неоднозначно. Саме тому спостерігається ситуація, за якої поняття «релігійне об'єднання» має різне смислове навантаження залежно від ряду факторів, контексту роботи, особливостей авторського підходу до проблеми тощо.

На нашу думку, релігійні об'єднання є невід'ємними компонентами релігії та особливою формою задоволення релігійних потреб. Остаточне формування соціального інституту, заснованого виключно на прагненні спільності людей досягнення релігійної мети та здатного бути предметом правового регулювання, стало можливим тільки внаслідок проголошення

світськості держави, що забезпечує та гарантує своїм громадянам реалізацію права на свободу совісті. Ця закономірність визначається в Законі України «Про свободу совісті та релігійні організації» (1991 р.), відповідно до ч. 2 ст. 7 якого, релігійними організаціями в Україні є релігійні громади, управління та центри, монастирі, релігійні братства, місіонерські товариства (місії), духовні навчальні заклади, а також об'єднання, що складаються зі згаданих релігійних організацій.

На даний час виходячи з ч. 2 і ч. 3 ст. 7 Закону «Про свободу совісті та релігійні організації» цим нормативно-правовим актом встановлено вичерпний перелік об'єднань віруючих, які можуть виступати учасниками правовідносин з реалізації свободи віросповідання і мати статус релігійних організацій [140]. Основною метою такого підходу, вказує С. С. Яремчук, є відмежування релігійних організацій від об'єднань громадян, особливо тих, які використовують релігійну ідеологію та атрибутику, ставлять цілі зміни ролі релігії і релігійних організацій в суспільстві політичними методами, зокрема таких як християнсько-демократичні партії [190, с. 54]. Разом з тим це призвело до того, що утворення і діяльність певних видів об'єднань віруючих, їх правовий статус, зокрема, як зазначалося, навчальних закладів загальнопросвітницької релігійної освіти, є безпідставно нерегульованими.

Крім того, вважаємо, що закріплення в Законі закритого переліку видів релігійних організацій не враховує того, що свобода віросповідання, як вказувалося, прагне до здійснення невизначеним і непередбачуваним шляхом, і не узгоджується із забороною формулювати норми права на підставі уявлень законодавця про певну релігію або об'єднання віруючих. Тому в законодавстві України не слід встановлювати виключний перелік видів релігійних організацій.

Згідно з ч. 3 ст. 35 Конституції України релігійні організації в Україні є відокремленими від держави інституціями [68]. Отже, об'єднання віруючих в Україні не можуть мати статус офіційних релігій (церков) як в Австрії, громадських корпорацій (корпорацій публічного права, публічно-правовий

статус) як в Німеччині, статус, визначений угодою з державою, як в Іспанії, Італії. Іншими засадами правового статусу об'єднань віруючих в Україні є закріплені ч. 5 ст. 5 базового Закону і положеннями міжнародних документів рівність перед законом таких груп, заборона їх дискримінації. Ці норми гарантують релігійним організаціям рівний правовий статус і реалізацію свободи сповідувати релігію без безпідставних обмежень або привілеїв і переваг з боку держави, її органів, будь-яких осіб, їх груп [158]. Право спільнот віруючих бути суб'єктами права, мати статус юридичної особи є життєво важливим аспектом свободи віросповідання. Від тих юридичних структур, за допомогою яких ці громади можуть здійснювати свою діяльність, значно залежить реалізація прав у сфері свободи релігії.

Невід'ємним елементом зазначеного підходу до встановлення правового статусу об'єднань віруючих є довільне визначення державою змісту і обсягу релігійних потреб та пов'язаних з їх задоволенням прав об'єднань віруючих. Внаслідок цього державою виключно на свій розсуд встановлюється обсяг вже обмеженого задоволенням релігійних потреб правового статусу вказаних груп.

Таким чином, в законодавстві України та юридичній літературі відображена специфіка релігійних організацій як соціального інституту, функціонування якого спрямоване на досягнення релігійних цілей. Релігійна організація, незалежно від наявності в неї статусу юридичної особи, за своєю природою є колективним суб'єктом адміністративного права. Поняття «організація» стосовно релігійних формувань є більш точним, ніж «об'єднання». Під релігійною організацією слід розуміти добровільне, некомерційне об'єднання осіб, створене для задоволення своїх релігійних потреб, яке діє відповідно до свого статуту (додаток Г).

1.2. Правове регулювання діяльності релігійних організацій

Поміж усіх аспектів взаємодії держави і суспільства особливе становище

займають відносини між державою і релігією як унікальним засобом об'єднання людей. З моменту виникнення перших інститутів державності в Україні дотепер ці взаємини носили різний характер: від теократичних основ державності в часи Російської імперії до заперечення релігії як соціального інституту в радянський період відповідно до середньовічного принципу «*сцјus est regio, illius est religio*» (чия влада, того й релігія). Новітня історія України характеризується лібералізацією ставлення держави до церкви, що зводиться до розуміння безумовної важливості релігії (передусім як засобу об'єднання в певні соціальні групи) в житті сучасного суспільства. Звісно ж, що саме усвідомлення того, що релігія є найпотужнішим (і водночас екстраординарним в плані розуміння) засобом формування суспільної свідомості, силою, з якою неможливо не рахуватися, спонукало державу вжити заходів щодо правового регулювання їх діяльності [37].

Правовий статус релігійних об'єднань регулюється нормами різних галузей права: конституційного, адміністративного, фінансового, цивільного тощо. Як показує практика, правові зв'язки релігійних об'єднань доволі чисельні та різноманітні, це конституційно-правові, цивільно-правові відносини, тощо. Значну групу представляють правовідносини релігійних об'єднань в сфері дії норм адміністративного права, що регулюють найрізноманітніші зв'язки релігійних об'єднань з органами виконавчої влади [37].

Правовий статус релігійних організацій – це сукупність їх прав та обов'язків, їх стан, положення в суспільстві, яке закріплено у нормах права. Перш за все, вважаємо за потрібне, розглянути такі поняття, які адміністративна правоздатність та адміністративна дієздатність релігійних організацій, що є невід'ємними елементами адміністративно-правового статусу релігійних організацій. Взагалі в теорії права під правоздатністю тієї чи іншої особи розуміється її здатність мати права та обов'язки [37].

Адміністративна правоздатність – це здатність суб'єкта мати права і обов'язки, передбачені нормами адміністративного права. Адміністративна

правоздатність виникає з моменту появи суб'єкта [4, с. 193].

В свою чергу адміністративна правоздатність релігійних організацій – це їх здатність мати права та обов'язки, закріплені адміністративно-правовими нормами.

Як зазначає І. О. Пристінський, відмінними ознаками адміністративної правоздатності релігійних організацій відносно усіх інших видів їх правоздатності (конституційно-правової, фінансово-правової, цивільно-правової тощо), полягає в тому, що, по-перше, здатність мати права та обов'язки, встановлюється нормами адміністративного права, а, по-друге, існує в сферах адміністративно-правового регулювання [112, с. 8].

Наявності адміністративної правоздатності у релігійних організацій для участі в адміністративно-правових відносинах замало, тому що правоздатність передбачає лише здатність мати відповідні права і обов'язки та не надає їм можливості бути повноцінними суб'єктами відносин врегульованих нормами адміністративного права. Для цього релігійна організація повинна мати адміністративну дієздатність [38].

Під адміністративною дієздатністю розуміють здатність суб'єкта адміністративного права своїми діями реалізовувати надані йому права і виконувати покладені на нього обов'язки [164, с. 89].

Таким чином, адміністративна дієздатність релігійних організацій – це їх здатність своїми діями реалізовувати надані їм адміністративно-правовими нормами права та нести відповідні обов'язки [38].

У своїй сукупності адміністративні правоздатність і дієздатність утворюють адміністративну правосуб'єктність релігійних організацій.

Складовою частиною адміністративної праводієздатності є адміністративна деліктоздатність, тобто здатність суб'єкта нести за порушення адміністративно-правових норм юридичну (як правило, адміністративну) відповідальність [4, с. 194].

Доволі важливим є питання, щодо моменту виникнення адміністративної правоздатності і дієздатності у релігійних організацій, оскільки саме з цього

моменту релігійні організації мають встановлені законодавством права та обов'язки і можуть нести юридичну відповідальність. Однак, як зазначає В. М. Білик, незважаючи на прийняття Закону «Про свободу совісті та релігійні організації», багато питань, пов'язаних з діяльністю релігійних об'єднань, залишилося не визначеними, зокрема їх адміністративно-правовий статус, порядок та підстави створення, реєстрації, здійснення ними основної діяльності та діяльності, яка не відповідає основній меті релігійних об'єднань [21, с. 432].

Відповідно до ч. 1 ст. 13 Закону «Про свободу совісті та релігійні організації» релігійна організація визнається юридичною особою з моменту реєстрації її статуту (положення) [140], а створюються з метою задоволення громадянами своїх релігійних потреб сповідувати і поширювати віру. Незважаючи на зміни, які відбуваються в суспільстві, створити релігійну організацію досить складно [21, с. 433].

За таких обставин можна зробити висновок, що за загальним правилом адміністративна правоздатність і дієздатність у релігійних організацій виникає одночасно з моменту державної реєстрації її статуту (додаток Г) або положення. Відповідно до ч. 2 ст. 4 Закону «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб підприємців» державна реєстрація юридичних осіб, громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи, на підставі документів, поданих у паперовій формі, проводиться за місцезнаходженням юридичної особи чи громадського формування, що не має статусу юридичної особи. За наказом Міністерства юстиції України така реєстрація юридичних осіб, громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи, на підставі документів, поданих у паперовій формі, у визначених випадках може проводитися в межах декількох адміністративно-територіальних одиниць, визначених абзацом першим цієї частини, або незалежно від місцезнаходження юридичної особи чи громадського формування, що не має статусу юридичної особи, в межах України. Державна реєстрація фізичних осіб - підприємців на підставі документів, а також державна реєстрація юридичних осіб, громадських формувань, що не мають

статусу юридичної особи, на підставі документів, поданих в електронній формі, проводиться незалежно від їх місця знаходження [122].

Так само як і громадські організації, благодійні організації та професійні спілки, релігійні організації проходять подвійну процедуру реєстрації. Спочатку здійснюється «реєстрація статуту» релігійної організації як релігійної організації, а потім як юридичної особи [21, с. 434]. Водночас, виникає питання, які безпосередньо стосується моменту виникнення адміністративної правосуб'єктності, що може виникнути на практиці. Частина 3 ст. 8 Закону надає право релігійним громадам не повідомляти державним органами про їх утворення [140].

Тому постає питання, коли виникає адміністративна правосуб'єктність у релігійних громад, які не повідомляли державні органи про їх утворення та не зареєстрували свої статuti чи положення в органах у справах релігій.

Виходячи з наукових положень про те, що до суб'єктів адміністративного права належать і колективні суб'єкти (утворення), які не мають ознак юридичної особи, але тією чи іншою мірою наділені нормами адміністративного права певними правами і обов'язками: структурні підрозділи державних і недержавних органів, підприємств, установ, організацій, деякі інші громадські утворення (на кшталт загальних зборів громадян за місцем проживання) [164, с. 191], витікає, що і у вищевказаних випадках, релігійні громади, все одно є суб'єктами адміністративного права. Релігійна громада, по суті, є створеною з моменту проведення загальних зборів чи конференції віруючих і з того ж моменту набуває адміністративної правосуб'єктності. Інше питання в якому обсязі? Зрозуміло, що правами притаманними всім юридичним особам, такі громади користуватися не можуть [38].

О. М. Музичук пропонує під правовим статусом суб'єкта адміністративно-правових відносин розуміти систему закріплених у нормативно-правових актах ознак, які визначають його роль, місце та призначення у системі правовідносин, вказують на його відмінність від інших суб'єктів та порядок взаємовідносин між ними. Елементами правового статусу

суб'єктів адміністративно-правових відносин – юридичних осіб є: мета її утворення та діяльності, завдання, функції, обов'язки, права, відповідальність, особливості організаційно-структурної будови та взаємовідносин [91, с. 319].

До адміністративно-правового статусу релігійних об'єднань можна включити цільовий, структурно-організаційний блоки, а також блок прав, обов'язків і відповідальності релігійних об'єднань. Крім того, до адміністративно-правового статусу релігійних об'єднань слід віднести і норми, що гарантують дотримання прав релігійних об'єднань, їх захист від порушень [184, с. 55].

Таким чином, на нашу думку, адміністративно-правовий статус релігійних організацій – це сукупність прав та обов'язків релігійної організації, а також гарантій реалізації цих прав, що передбачені адміністративно-правовими нормами.

До першого елементу адміністративно-правового статусу релігійних організацій належить їх мета, закріплена в законі та статуті (положенні) релігійної організації. Як вже зазначалося єдиною метою створення і діяльності релігійних організацій є задоволення релігійних потреб віруючих.

Другим елементом є структурно-організаційний блок, що включає порядок створення, діяльності припинення діяльності релігійних організацій. До того ж, до нього слід включити, на думку Є. Є. Додіна, встановлення і змінювання організаційних структур, звітність і підконтрольність державним органам [40, с. 53].

Відправними для формування адміністративно-правового статусу релігійних організацій є норми конституційного права. Так, в ч. 3 ст. 35 Конституції України закріплено, що церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа – від церкви. Жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова [68]. Ці конституційні положення – є нормою-принципом і визначають місце та положення релігійних організацій в нашій державі та суспільстві, встановлюють певний правовий режим відносин між церквою та державою.

Як відомо, світова практика виробила три базові моделі відносин між Церквою і державою:

1. сепараційна модель, ґрунтована на відокремленні Церкви від держави та жорсткому розмежуванні їх сфер діяльності;
2. коопераційна (кооперативна, партнерська) – яка передбачає співпрацю Церкви та держави, активну участь Церкви в освітніх, культурних, соціально-економічних процесах;
3. протекціоністська (патерналістська) – за якої держава відкрито надає підтримку Церкві, використовуючи її при цьому як «державотворчу» структуру, «духовний атрибут». За умови впровадження останньої моделі Церква фактично перетворюється на політичний інститут підтримки діючої влади. Чинне законодавство України передбачає фактично сепараційну модель державно-церковних відносин [163, с. 24].

З принципу відокремленості церкви і держави випливають наступні практичні висновки:

Україна є світською державою, що свідчить про те, що держава є нейтральною, безсторонньою щодо будь-яких різновидів віри – як релігійних, так і нерелігійних;

держава мусить чітко окреслити у законодавстві межі свого втручання у сповідання будь-якої віри, у діяльність релігійних та атеїстичних організацій, виходячи при цьому виключно із загальнолюдських цінностей і прав людини;

позитивна діяльність держави щодо різних конфесій має бути обмежена:

- а) обліково-реєстраційною діяльністю на основі повідомного принципу;
- б) нейтральним арбітруванням у разі виникнення міжконфесійних суперечок та конфліктів;

держава має законодавчо визначити межі діяльності, поза які не можуть виходити прихильники будь-якої віри, та здійснювати контроль за дотриманням цих меж і законності віруючими усіх конфесій, усіма релігійними та атеїстичними організаціями, та притягати до юридичної відповідальності тих з них, котрі порушили чинне законодавство [69, с. 190–191].

Водночас, сьогодні, чинне законодавство значно зменшило кількість адміністративно-правових вимог до релігійних організацій. Блок адміністративно-правових норм змістив свою регламентуючу увагу із заборон та обмежень в діяльності релігійних організацій на збільшення їх прав [66, с. 102].

У загальному, головними основами самоврядності в Україні релігійних організацій є закріплені ч. 3 ст. 35 Конституції України, ч. 5 ст. 5 Закону «Про свободу совісті та релігійні організації» принцип відокремлення держави і релігійних організацій і їх внутрішня автономія. Така автономія забезпечується державою шляхом надання:

- права діяти відповідно до своєї ієрархічної та інституційної структури, зокрема обирати, призначати і змінювати персонал згідно із своїми статутами (положеннями);

- права релігійної громади на підлеглисть (і її вільну зміну) в канонічних і організаційних питаннях будь-яким діючим в Україні та за її межами релігійним центрам (управлінням);

- права релігійних організацій, керівні центри яких знаходяться за межами України, керуватись у своїй діяльності настановами цих центрів, якщо при цьому не порушується законодавство України.

Щодо прав об'єднань віруючих, то в Україні за ними закріплено низку важливих прав в сфері свободи віросповідання. Так, Законом «Про свободу совісті та релігійні організації» гарантується широкий перелік прав, важливий для культової діяльності релігійних організацій – це право груп віруючих засновувати і утримувати вільно доступні місця богослужінь або релігійних зібрань, а також місця, шановані в тій чи іншій релігії (місця паломництва) (ч. 1 ст. 21). До того ж вказані об'єднання мають право безперешкодно проводити богослужіння, релігійні обряди, церемонії та процесії в установах релігійних організацій, культових будівлях і на прилеглий території, в місцях паломництва, окремих поховань і крематоріях, на кладовищах, в квартирах і будинках громадян, а також в установах, організаціях і на підприємствах за ініціативою

їх трудових колективів і згодою адміністрації (ч. 2 ст. 21). Релігійні організації можуть проводити богослужіння та релігійні обряди в лікарнях, госпіталах, будинках для престарілих та інвалідів, місцях попереднього ув'язнення і відбування покарання на прохання громадян, які перебувають в них, або за власною ініціативою (ч. 3 ст. 21). В інших випадках релігійні організації можуть проводити публічні богослужіння, релігійні обряди, церемонії та процесії з дозволу відповідної місцевої державної адміністрації, виконавчого комітету місцевих рад (ч. 4 ст. 21) [140].

Захищено і права релігійних організацій на придбання, володіння і використання, а також виготовлення, експортування, імпортування і розповсюдження релігійної літератури мовою на свій вибір, інших предметів релігійного змісту та інформаційних матеріалів релігійного призначення (ч. 1 і ч. 2 ст. 22). Згідно з усталеною в наукових колах думкою, вказані права, що в цілому позначаються як право поширювати інформацію про релігійні переконання, підлягають широкому тлумаченню, зокрема ними охоплюється здійснення об'єднаннями віруючих місіонерської діяльності [8, с. 108; 140]. Отже, вказані права відіграють вагомую роль у розповсюдженні таких переконань, а також, як зазначається, мають важливе значення для порівняно малих деномінацій [8, с. 109].

Спробуємо більш конкретизовано підійти до розгляду прав та обов'язків релігійних організацій, зокрема, Закон наділяє релігійні організації достатньо широким спектром наступних прав.

1. Право засновувати і утримувати вільно доступні місця богослужінь або релігійних зібрань, проводити богослужіння в квартирах та будинках громадян, а також установах, організаціях і на підприємствах за ініціативою їх трудових колективів і за згодою адміністрації.

Зазначене право релігійної організації, без перебільшення, має бути віднесено до основних прав, що дає змогу реалізувати її єдину мету – задоволення релігійних потреб громадян. Дуже велике значення для реалізації релігійною організацією своїх законних прав має саме законодавче закріплення

поняття «культової будівлі» і «культового майна».

Як правило, місця спеціально пристосовані для відправлення богослужінь або релігійних зібрань, іншими словами культові будівлі, в різних конфесіях мають різні назви, в християнстві – це церкви, собори, костьоли, кірхи, молитовні будинки та кімнати, у мусульман – мечеті, у іудеїв – синагоги, храми – у буддистів та індуїстів, тощо [73].

Водночас, в проєкті Концепції державно-конфесійних відносин в Україні пропонується вживати термін «будівлі релігійного призначення» – будівлі (споруди, приміщення), призначені для здійснення конфесійно визначеної релігійної практики, що можуть мати визначену архітектуру (дзвіниці, каплиці, кенаси, кірхи, костели, мечеті, мінарети, монастирі, пагоди, синагоги, собори, храми, церкви та ін.) або не мати такої (молитовні будинки). До будівель релігійного призначення мають бути віднесені будівлі релігійних (духовних) освітніх закладів. Кожна будівля релігійного призначення має містити визначену та відому символіку, що означає її конфесійну належність. Наявність символіки слугує захистом від посягань на релігійні почуття віруючих та забезпечує право громадян на інформацію [70, с. 7].

Але незалежно від назви та належності до конкретного віросповідання об'єднуючим фактором для них є їх цільове призначення – проведення богослужінь та зібрань віруючих, надання релігійної освіти.

Відповідно до ч. 2 ст. 21 Закону богослужіння, релігійні обряди, церемонії та процесії безперешкодно проводяться в культових будівлях і на прилеглий території, у місцях паломництва, установах релігійних організацій, на кладовищах, в місцях окремих поховань і крематоріях, квартирах і будинках громадян.

Законодавство в якості обов'язкової умови проведення богослужінь та обрядів на підприємствах і установах висуває наявність ініціативи трудових колективів та згоди їх адміністрації.

Дещо інші умови встановлені законодавством для проведення релігійними організаціями богослужінь та обрядів в лікарнях, госпіталях,

будинках для престарілих, місцях попереднього ув'язнення та установах відбування покарань. Ініціаторами відправлення обрядів в даному випадку можуть бути, як особи, які перебувають у вказаних установах, так і самі релігійні організації.

Відповідно до ч. 2, 3 ст. 128 Кримінально-виконавчого кодексу України богослужіння і релігійні обряди в колоніях проводяться за проханням засуджених або за зверненням релігійної організації в неробочий час. Адміністрація колонії сприяє у запрошенні священнослужителів, бере участь у визначенні місця, часу та інших умов проведення богослужіння, обряду або церемонії [78]. У цьому контексті М. О. Кравцова наголосила, що взаємодія правоохоронної системи з релігійними організаціями, у першу чергу, спрямована на пошук ефективних засобів за кримінальним правопорушенням, при цьому особлива роль таких організацій визначається тим, що вони виступають в якості носіїв антикриміногенних поглядів та заохочують відповідну позитивну поведінку засуджених. Багато в чому релігія визначає зміст світогляду людини, й у даному випадку її позитивний вплив полягає у виправленні злочинців та створенні психологічних установлень про недопущення подальшої злочинної діяльності [74, с. 92–93]. Також, як зазначає Д. М. Тичина, здійснити позитивний вплив на засуджених (як чоловіків, так і жінок) можна за умови впровадження заходів з удосконалення душпастирської роботи в середовищі засуджених до позбавлення волі [167]. Відповідно до Положення, Душпастирська рада є постійно діючим міжконфесійним дорадчим органом, що працює на громадських засадах, членство у якій належить офіційним представникам зареєстрованих релігійних центрів і управлінь. Основна функція Ради полягає у координації душпастирської опіки засуджених та осіб, узятих під варту, що перебувають в органах, установах виконання покарань та слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби України та персоналу цих органів та установ. У зв'язку з цим, необхідним є розширення діапазону можливих до організованого поширення в установах виконання покарань альтернативних релігійним психолого-терапевтичних

духовних практик, а також зміни до Положення про Душпастирську раду з питань релігійної опіки у пенітенціарній системі України (2017 р.) [124; 167, с. 551].

Військова служба в Україні організується з дотриманням конституційної вимоги про відокремлення церкви і релігійних організацій від держави [117].

Водночас, ч. 1 ст. 6 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» передбачається, що командири (начальники) військових об'єднань, з'єднань та частин надають можливість військовослужбовцям брати участь у богослужіннях та релігійних обрядах у вільний від виконання обов'язків військової служби час [142].

Однак, релігійна обрядовість містить низку церемоній, які необхідно проводити поза приміщеннями (наприклад, хресний хід, похорон, водне хрещення).

2. Право виготовляти, експортувати, імпортувати і розповсюджувати предмети релігійного призначення, релігійну літературу та інші інформаційні матеріали релігійного змісту.

Згідно ст. 2 Закону України «Про медіа» (2022 р.) суб'єкт заснований в Україні, має місцезнаходження в Україні, і редакційні рішення регулярно приймаються ним на території України. Тобто одним із суб'єктів, що наділені правом засновувати засоби медіа є юридичні особи України. Також засновниками можуть бути й іноземні юридичні особи, які відповідають таким критеріям: 1) головний офіс суб'єкта розташований в Україні, але редакційні рішення приймаються на території іншої країни, за умови що значна частина працівників, які забезпечують виробництво програм для надання аудіовізуального медіа-сервісу, працюють на території України; 2) головний офіс суб'єкта розташований в іншій країні, але редакційні рішення приймаються на території України, за умови що значна частина працівників, які забезпечують виробництво програм для надання аудіовізуального медіа-сервісу, працюють на території України. При цьому частка таких працівників на території країни, що є стороною Європейської конвенції про транскордонне

телебачення чи державою - членом Європейського Союзу, якщо там розташований головний офіс суб'єкта, не є значною; 3) суб'єкти, які вперше розпочали свою діяльність на території України і відповідно до законодавства України та підтримують стабільні і тісні економічні зв'язки в Україні, якщо їх головний офіс розташований на території однієї з країн, що є стороною Європейської конвенції про транскордонне телебачення чи державою - членом Європейського Союзу, а редакційні рішення приймаються на території іншої країни, що є стороною Європейської конвенції про транскордонне телебачення чи державою - членом Європейського Союзу, і в жодній із цих країн не працює значна частина працівників, які забезпечують виробництво програм для надання аудіовізуального медіа-сервісу [130]. Тобто, всі релігійні організації, що набули правоздатності юридичної особи мають право бути засновниками друкованих медіа [130].

Розповсюдження матеріалів релігійного змісту може здійснюватися і через телерадіоорганізації. Релігійні організації-юридичні особи відповідно до Закону України «Про медіа» мають право на заснування релігійних телеканалів [130]. Одною із умов необхідних для реалізації цього права є передбачення в статуті релігійної організації права на заснування телерадіоорганізації. Релігійне радіомовлення відноситься до поширення телевізійного та /або радіоконтента, в якому основною темою навмисно використовуються релігійні ідеї, релігійний досвід або релігійна практика. У деяких країнах релігійне мовлення розвивалося головним чином в контексті надання державних послуг (як у Великій Британії), у той час як в інших воно було в більшій мірі просувалося самими релігійними організаціями (як в США). По всій Європі, а також в США і Канаді релігійне мовлення почалося в перші дні радіо, зазвичай з передачі релігійної служби, проповіді або «розмов». Згодом формати еволюціонували і містили у собі широкий спектр стилів і підходів, у тому числі радіо і телевізійні драматичні, документальні та чат-формати, а також більш традиційний релігійний контент. Сьогодні багато релігійних організацій записують проповіді і лекції і починають поширювати контент за своїми

власними інтернет-каналами [152; 192].

Останнім часом майже кожне велике релігійне об'єднання та їх структурні підрозділи розповсюджують інформацію про свою діяльність на власних веб-сайтах в глобальній мережі Інтернет.

3. Виключне право заснування підприємств для випуску богослужбової літератури і виробництва предметів культового призначення.

На жаль, в Законі не надається визначення понять «богослужбової літератури» та «предметів культового призначення», що ускладнює розкриття та гарантування вказаного правомоччя релігійних організацій.

4. Право утворювати для релігійної освіти дітей і дорослих навчальні заклади і групи, а релігійні центри і управління – створювати духовні навчальні заклади для підготовки священнослужителів і служителів інших необхідних їм релігійних спеціальностей.

Слід зазначити, що одним із найбільш дискусійних останнім часом є питання щодо можливості заснування релігійними організаціями навчальних закладів. Однак, вважаємо, за необхідне підкреслити, що Закон України «Про освіту» (2017 р.) надає право засновувати освітні заклади підприємствам, установам та організаціям за умови отримання ліцензії та забезпечення якості освіти в обсязі вимог державних стандартів освіти [133], зокрема державні заклади позашкільної освіти утворюються центральними органами виконавчої влади та фінансуються за кошти державного бюджету. Інші заклади позашкільної освіти утворюються органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями, у тому числі релігійними організаціями, статути (положення) яких зареєстровано у встановленому законодавством порядку, іншими юридичними і фізичними особами, за наявності необхідної матеріально-технічної та науково-методичної бази, педагогічних та інших працівників (ст. 14) [133]. Тому, на наш погляд, цілком можливим є надання релігійним організаціям права на заснування освітніх закладів.

Натомість, Ю. В. Кривенко пропонує внести до Закону України «Про

освіту», передбачивши в ньому факультативне вивчення релігії у державних школах та існування приватних шкіл під патронатом релігійних організацій, прирівняти вчителів релігії до вчителів загальноосвітніх шкіл з метою надання права користуватися вчительськими правами та пільгами, і змоги учнями отримувати дипломи державного зразка. Визначити статус духовних навчальних закладів і вдосконалити правове регулювання освітньої діяльності, яка ними здійснюється [76, с. 14].

5. Право утворювати товариства, братства, асоціації, інші об'єднання громадян для здійснення добродійництва, вивчення та розповсюдження релігійної літератури та іншої культурно-освітньої діяльності.

Зазначимо, що у вітчизняному законодавстві термін «добродійництво» відсутній. В Законі України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» надається визначення термінів «благодійна діяльність» – добровільна особиста та/або майнова допомога для досягнення визначених цим Законом цілей, що не передбачає одержання благодійником прибутку, а також сплати будь-якої винагороди або компенсації благодійнику від імені або за дорученням бенефіціара; «благодійна організація» – юридична особа приватного права, установчі документи якої визначають благодійну діяльність в одній чи кількох сферах, як основну мету її діяльності [116].

Крім того, відповідно до п. 133.4.6. ст. 133 Податкового кодексу України до неприбуткових організацій, що відповідають вимогам і не є платниками податку віднесені релігійні організації [105]. Також, п. 197.1.9 ст. 197, п. 266.1 ст. 266 та п. 283.1.8 ст. 283 такого кодексу визначають особливості оподаткування релігійних організацій.

6. Переважне право на передачу релігійним організаціям культових будівель із земельною ділянкою, необхідною для обслуговування цих будівель.

З прийняттям Верховною Радою України 15 січня 2009 року Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо права релігійних організацій на постійне користування земельною ділянкою» релігійні організації, статуту (положення) яких зареєстровані у встановленому

законом порядку, набули право отримувати земельні ділянки в постійно користування виключно для будівництва і обслуговування культових та інших будівель, необхідних для забезпечення їх діяльності [119]. При цьому використання даних земельних ділянок для здійснення підприємницької діяльності забороняється.

Вказаний закон суттєво покращив становище релігійних організацій в сфері земельних відносин, оскільки земельне законодавство, що діяло раніше, надавало можливість релігійним організаціям бути лише орендарями землі.

7. Право на вільну зміну підлеглості у канонічних і організаційних питаннях будь-яким діючим в Україні та за її межами релігійним центрам (управлінням).

На наш погляд, норми ч. 2 ст. 7 Закону, яка надає право релігійній громаді на підлеглість у канонічних і організаційних питаннях будь-яким діючим в Україні та за її межами релігійним центрам (управлінням) і вільну зміну цієї підлеглості, потребують відповідного вдосконалення. Оскільки, виходячи з цього, інші релігійні організації: монастирі, братства, духовні навчальні заклади, управління і центри, місії, такого права не мають. Що, безперечно, є нічим необґрунтованим звуженням і порушенням прав вказаних релігійних організацій та віруючих осіб, які входять до їх складу.

Це питання є доволі актуальним сьогодні, тому що мають місце непоодинокі випадки зміни релігійними громадами підлеглості, або так званої юрисдикції, наприклад, перехід парафії з юрисдикції Української Православної Церкви Московського Патріархату до Православної церкви України тощо [37].

8. Право релігійних організацій на захист їх прав і законних інтересів. Це право кореспондується відповідним обов'язком держави забезпечити та гарантувати релігійним організаціям усі можливі способи захисту їх прав та законних інтересів як судових, так і позасудових.

У ст. 14, 15, 17 Закону міститься перелік рішень органів державної влади в сфері свободи совісті, які можуть бути оскаржені до суду: перевищення встановленого Законом терміну для прийняття рішень про реєстрації статутів

(положень) релігійних організацій; рішення про відмову в реєстрації статуту (положення) релігійних організацій; рішення державних органів з питань володіння та користування культовими будівлями і майном [140].

З аналізу нормативно-правових положень можна зробити висновок, що перелік рішень державних органів, які можуть бути оскаржені в судовому порядку, закріплений в Законі є вичерпним. Окрім того, Законом не передбачена можливість судового оскарження перевищення встановленого законом місячного терміну для розгляду клопотання про повернення культового майна та будівель, рішення про відмову в наданні дозволів місцевих органів влади на проведення публічних богослужінь, релігійних обрядів, церемоній і процесій, та наданні священнослужителям, релігійним проповідникам, наставникам, які є іноземними громадянами і тимчасово перебувають в Україні, офіційного погодження уповноваженого державного органу займатися проповіданням релігійних віровчень, виконанням релігійних обрядів чи іншою канонічною діяльністю.

Досить обґрунтованими є погляди Г. Л. Сергієнко, про те, що такий підхід не узгоджується із вимогами до охорони свободи віросповідання. Але з іншої сторони, вчена вважає, що релігійні організації відповідно до ч. 2 ст. 55 Конституції України мають гарантоване право на оскарження в суді будь-яких рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб [157, с. 74-75].

Дійсно, чинне законодавство потребує внесення негайних змін та доповнень, які б дозволили всебічно та повно забезпечити і захистити право на свободу совісті та віросповідання від неправомірних рішень органів влади та місцевого самоврядування.

Не можна залишити поза увагою і питання, яким процесуальним законом слід керуватися при розгляді справ названої категорії.

Закон передбачає, що у всіх вище перелічених випадках рішення державних органів, повинні бути оскаржені в порядку позовного провадження, передбаченому Цивільним процесуальним кодексом України [181].

Згідно ч. 2 ст. 2 Кодексу адміністративного судочинства України до адміністративних судів можуть бути оскаржені будь-які рішення, дії чи бездіяльність суб'єктів владних повноважень, крім випадків, коли щодо таких рішень, дій чи бездіяльності Конституцією чи законами України встановлено інший порядок судового провадження [59].

Органи, уповноважені здійснювати реєстрацію статутів (положень) релігійних організацій та вирішувати питання про повернення культового майна зазначені в Законі завжди є суб'єктами владних повноважень, тому доцільно було б внести відповідні зміни до Закону, про розгляд справ даної категорії відповідно до положень Кодексу адміністративного судочинства України.

Останнім часом, судова практика господарських судів України у справах за позовами релігійних організацій про оскарження рішень органів державної влади та місцевого самоврядування щодо повернення культових будівель та майна свідчить про те, що суди з моменту набрання чинності Кодексом адміністративного судочинства України і до остаточного формування адміністративних судів, завжди цілком обґрунтовано застосовували саме цей процесуальний закон [114, с. 276].

Тому, на нашу думку, слід було доповнити ст. 31 Закону «Про свободу совісті та релігійні організації» ч. 2 наступного змісту: «Будь-які дії або бездіяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб відносно релігійних організацій та їх засновників можуть бути оскаржені до суду, в порядку передбаченому Кодексом адміністративного судочинства України».

Релігійні організації можуть захищати свої законні права і за допомогою позасудових (адміністративних) засобів. До них повинні бути віднесені, перш за все, право на адміністративне оскарження.

Обов'язковим у кожному випадку адміністративного оскарження є визначення таких основних складових, як предмет та підстави оскарження, терміни прийняття та вирішення поставлених у скарзі питань, порядок

реєстрації та розгляду скарги, подання і розгляду повторної скарги, здійснення особистого прийому громадян, відповідальність за порушення існуючого порядку адміністративного оскарження та контроль за його дотриманням [4, с. 382].

Крім того, в кожному конкретному випадку спеціальними законодавчими актами передбачаються особливості адміністративного оскарження дій, бездіяльності та рішень посадових осіб різних органів влади.

Вважаємо, що незайвим було б і закріплення в Законі позасудових способів захисту законних прав та інтересів релігійних організацій, оскільки система адміністративних судів в Україні перевантажена справами різних категорій, в зв'язку з чим на швидкий їх розгляд і вирішення сподіватися не приходиться. Одних із таких способів могло б стати оскарження рішень, дій або бездіяльності суб'єктів владних повноважень в сфері свободи совісті в адміністративному порядку, до вищестоящих органів.

У дослідженні І. М. Компанійця «Адміністративно-правове регулювання свободи совісті» зазначається, що одним із найбільш суттєвих є право набувати статус юридичної особи, з яким так чи інакше пов'язані інші права релігійних організацій [66, с. 102-104].

У свою чергу, М. О. Кравцова пропонує умовно розбити права релігійних організацій на чотири групи: права, якими користуються релігійні організації в богослужбовій діяльності; права, що забезпечують відтворення релігійної діяльності; права власності релігійних організацій; прав на благодійну та культурно-просвітницьку діяльність [73, с. 7].

З точки зору механізму реалізації прав можна виділити права абсолютні (безумовні) і відносні. До абсолютних належать права, якими громадські організації користуються за своїм розсудом, а суб'єкти влади зобов'язані створювати умови і не заважати їх реалізації. Відносними слід вважати такі права, для реалізації яких потрібен акт державного органу [40, с. 56-57].

На три основних групи права релігійних організацій пропонує поділити В. М. Малишко: права по здійсненню богослужінь та відправленню інших

релігійних культів; майнові права релігійних організацій, пов'язані із користуванням культовими приміщеннями та використанням інших культових атрибутів; права релігійних організацій та їх членів у трудовій та інших сферах [81, с. 9].

Дозволимо частково не погодитись з положеннями даної класифікації стосовно обов'язків релігійних організацій по відношенню до віруючих та невіруючих, з наступних підстав. Покладення в основу класифікації обов'язків релігійних організацій критерію, пов'язаного зі сповіданням будь-якої віри чи атеїзмом, на наш погляд, взагалі не відповідає положенням Конституції та чинного законодавства про свободу совісті та релігійні організації: поняття віруючих чи невіруючих (атеїстів) майже не використовується в нормативно-правових актах, і по суті, є спадщиною радянської юридичної науки. Більш правильним було б говорити про обов'язки релігійних організацій по відношенню до громадян.

Далі розглянемо докладніше кожен з вказаних груп обов'язків. Згідно з ч. 10 ст. 5 Закону «Про свободу совісті та релігійні організації» релігійна організація зобов'язана додержувати вимог чинного законодавства і правопорядку [140]. Тобто, відокремлення церкви від держави, не означає, що на релігійні організації не поширюються вимоги законодавства.

Виходячи з цього, релігійні організації повинні дотримуватися вимог чинного законодавства у широкому його розумінні, а саме, Конституції України, положень міжнародних пактів і договорів, законів та підзаконних правових актів, тощо. Слід зазначити, що в даному випадку мова йде не тільки про норми законодавства про свободу совісті та релігійні організації, але й усіх інших нормативних актів. Вступаючи в різноманітні правовідносини релігійні організації підпадають під дію великої кількості законодавчих та підзаконних актів, які, умовно, можуть бути розділені, на дві групи: загальні та спеціальні.

Крім додержання приписів законодавства, релігійні організації зобов'язані дотримуватися і вимог правопорядку.

Встановлений для релігійних організацій законом обов'язок

дотримуватися вимог законодавства та правопорядку є фундаментальним та основоположним обов'язком, бездоганне виконання якого, одночасно забезпечує та є необхідною передумовою виконання і інших обов'язків релігійної організації. В той же час в разі порушення даного обов'язку, порушуються і всі інші. На разі, це єдиний серед обов'язків релігійних організацій побудований за допомогою лише зобов'язальних норм.

Вважаємо, що і обов'язки релігійних організацій по відношенню до держави і суспільства можуть бути відповідно поділені на загальні і спеціальні.

Так, до загальних обов'язків релігійних організацій, що, як правило, виникають при будівництві культових будівель, споруд та їх експлуатації, необхідно віднести:

обов'язок оформлення державного акту на постійне користування землею, як єдиного документу, що посвідчує право користування землею та виконання обов'язків покладених на землекористувачів, закріплених у ст. 96 Земельного кодексу України [49];

обов'язок отримання дозволу на виконання будівельних робіт, як документу, що засвідчує право замовника та підрядника на виконання підготовчих і будівельних робіт, підключення об'єкта будівництва до інженерних мереж та споруд, а також дотримання будівельних норм і правил;

обов'язок укладання охоронних договорів з органом охорони культурної спадщини і утримування пам'ятки в належному стані, своєчасно провадити ремонт, захищати від пошкодження, руйнування або знищення відповідно до закону та охоронного договору, передбачений ст. 23, 24 Закону України «Про охорону культурної спадщини» [136].

обов'язок дотримання правил протипожежної безпеки і санітарних норм і правил, передбачених Кодексом цивільного захисту України [62], Законом України «Про систему громадського здоров'я» [141], та іншими нормативно-правовими актами в цих сферах.

Спеціальні обов'язки релігійних організацій відносно держави і суспільства безпосередньо встановлюються Законом: обов'язок отримання

дозволу відповідної місцевої державної адміністрації, виконавчого комітету сільської, селищної, міської Рад народних депутатів на проведення публічних богослужінь, релігійні обрядів, церемоній та процесій; обов'язок отримання погодження державного органу, що здійснив реєстрацію статуту відповідної релігійної організації при запрошенні священнослужителів, релігійних проповідників, наставників, інших представників зарубіжних організацій, які є іноземними громадянами, і тимчасово перебувають в Україні [140].

У ч. 2 ст. 3 Закону зазначається, що не допускається, будь-яке примушування при визначенні громадянином свого ставлення до релігії, до сповідання або відмови від сповідання релігії, до участі або неучасті в богослужіннях, релігійних обрядах і церемоніях, навчання релігії [140]. Ця заборона цілком обґрунтовано може бути віднесена до основного обов'язку релігійних організацій по відношенню до громадян, бо її виконання забезпечує реалізацію конституційного права кожного на свободу світогляду та віросповідання.

Наступними, є обов'язки релігійних організацій по відношенню до інших релігійних організацій. Так, релігійна організація не повинна втручатися у діяльність інших релігійних організацій, в будь-якій формі проповідувати ворожнечу, нетерпимість до невіруючих і віруючих інших віросповідань.

Одними з головних чинників, що ведуть до втручання однієї релігійної організації в діяльність іншої та виникнення міжконфесійних конфліктів можуть стають спірні питання щодо культового майна, а також внаслідок зміни юрисдикції (канонічного підпорядкування) релігійних громад.

До того ж, одним із обов'язків релігійних організацій, який стосується громадян є заборона релігійним організаціям проводити примусове обкладання віруючих. Іншими словами, законодавець забороняє лише примусове, тобто таке обкладання віруючих, яке пов'язане із застосуванням фізичного або психічного насильства. Доходи будь-якої релігійної організації можуть формуватися лише з добровільних пожертв громадян та безповоротної фінансової допомоги.

Узагальнюючи вищевикладене, варто наголосити, що у національному релігійному законодавстві спостерігається тенденція, за якої зміст більшості діючих нормативно-правових актів акцентовано на врегулюванні діяльності релігійних організацій, а не на порядку реалізації права кожного на свободу віросповідання. На виконання Закону «Про свободу совісті та релігійні організації» (1991 р.) прийнято низку нормативно-правових актів, які спрямовані на врегулювання порядку реєстрації релігійних організацій, проведення релігієзнавчої експертизи, передачі державного майна релігійним організаціям тощо. Однак, залишилися не вирішеними численні питання реалізації права на свободу совісті представниками різних конфесійних груп.

Таким чином, правовий статус релігійних організацій – це сукупність їх прав та обов'язків, їх становище в суспільстві, закріплене в нормах права. Адміністративна правоздатність релігійних організацій – це їх здатність мати права та обов'язки, закріплені адміністративно-правовими нормами. Відмінними ознаками адміністративної правоздатності релігійних організацій відносно усіх інших видів їх правоздатності (конституційно-правової, фінансово-правової, цивільно-правової тощо), полягає в тому, що, по-перше, здатність мати права та обов'язки, встановлюється нормами адміністративного права, а, по-друге, існує в сферах адміністративно-правового регулювання [37].

Адміністративна дієздатність релігійних організацій – це їх здатність своїми діями реалізовувати надані їм адміністративно-правовими нормами права та нести відповідні обов'язки. У своїй сукупності адміністративні правоздатність і дієздатність утворюють адміністративну правосуб'єктність релігійних організацій [37].

Адміністративно-правовий статус релігійних організацій – це сукупність прав та обов'язків релігійної організації, а також гарантій реалізації цих прав, що передбачені адміністративно-правовими нормами. Основними елементами правового статусу релігійної організації є: мета, закріплена в законі та статуті (положенні) релігійної організації; встановлення і змінювання організаційних структур, звітність і підконтрольність державним органам; структурно-

організаційний блок, що включає порядок створення, діяльності, припинення діяльності релігійних організацій [37].

1.3. Прогалини у законодавчому регулюванні реалізації адміністративно-правового статусу релігійних організацій

Офіційне проголошення стратегічного шляху розвитку України як демократично орієнтованої соціальної та правової держави поставило перед правовою наукою низку важливих завдань, пов'язаних з практичною реалізацією ряду конституційних положень. Права і свободи людини, їх гарантії визначають зміст та спрямованість діяльності держави. Конституційно закріплене право громадян на свободу світогляду і віросповідання, проголошене у ст. 35 Конституції України, потребує створення правових механізмів його реалізації [68].

Стан забезпечення державою свободи віросповідання, значно залежить від характеру відносин держави і релігійних об'єднань, моделі і становлення таких взаємозв'язків, їх правового регулювання. З іншого боку, якомога повне висвітлення зазначеного питання є умовою всебічної характеристики адміністративно-правового регулювання відносин органів державної влади і релігійних об'єднань, належного виконання державою зобов'язання забезпечити правомірну реалізацію і охорону свободи віросповідання, в тому числі з точки зору міжнародних і регіональних угод з прав людини.

Останнім часом вплив церкви, релігійних норм і цінностей на життя суспільства у постсоціалістичних державах помітно посилюється. Це пояснюється певною мірою істотними змінами умов життєдіяльності і підходом до релігії як до фактору духовного відродження народів. Природно, це зумовлює і підвищення інтересу науковців до питань реалізації адміністративно-правового статусу релігійних об'єднань в Україні [56].

Сьогодні вимагає негайного переосмислення діючого законодавства України, що регулює порядок вирішення реалізації адміністративно-правового статусу релігійних об'єднань та зумовлюється необхідність аналізу адміністративно-правового статусу релігійних організацій в умовах формування ринкової економіки, громадянського суспільства, правової держави.

Для того щоб усвідомити, яким чином церква може бути одним із елементів громадянського демократичного суспільства, необхідно передусім як стверджує О. П. Мельничук: «...розуміти, на яких засадах вона будує свої стосунки із державою. Українські реалії показують, що модель відносин, яка спочатку була заявлена в Законі України «Про свободу совісті та релігійні організації» (1991 р.), а пізніше остаточно сформувалась та була проголошена в Конституції України (1996 р.), на практиці не набуває своєї повної реалізації. Українське суспільство постійно є свідком втручання церкви у політичні процеси, які відбуваються в країні, нескінченних міжконфесійних війн, а також окремих випадків конфронтації церкви з владою, що не тільки не сприяє єднанню суспільства, а ще більше роз'єднує його за релігійною ознакою» [84].

Аналіз міжнародного законодавства і практики закріплює та дозволяє виокремити два основних види статусу Церкви та релігійних організацій у відповідності до конституційних норм у державі: державна церква та релігія, закріплення її привілейованого становища порівняно з релігійними організаціями інших віросповідань; режим відокремлення Церкви (релігійних організацій) від держави і школи від Церкви (релігійних організацій) [85].

У Законі «Про свободу совісті та релігійні організації» та інших актах законодавства України, яким регулюються відносини держави і об'єднань віруючих, відповідних законопроектів та їх назвах необхідно використовувати закріплений Конституцією України термін «свобода віросповідання», а не «свобода совісті». Встановлена ж таким чином термінологія повинна бути однозначною і застосовуватися однаково, відповідно до цього єдиного стандарту, в тому числі у всіх інших нормативно-правових актах законодавства України. Єдність юридичної термінології є необхідною для правильного і

єдиного застосування права, додержання цього підходу відображає рівень культури правотворчості.

Проведений аналіз положень Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» надав можливість виявити наступні недоліки цього нормативно-правового акту: (1) цілий Розділ Закону присвячено правам релігійних організацій і відсутня жодна стаття, яка б перераховувала їх основні обов'язки. Однак, у ст. 13 зазначено, що релігійна організація як юридична особа користується правами і несе обов'язки відповідно до чинного законодавства і свого статуту та положення; (2) частина прав релігійних організацій реалізується: а) без будь-якого правового забезпечення (тобто не потребує якихось правових процедур); б) за своєю суттю є цивільно-правовими чи господарсько-правовими правами (тобто вони не мають відношення до публічно-правової сфери суспільних відносин); в) окремі з прав потребують адміністративно-правового регулювання та чітких адміністративних процедур їх реалізації [88, с. 76].

Щодо дефініцій основних понять зазначеного законодавства, то, наприклад, у радянському законодавстві ці визначення не закріплювалися. Немає таких формулювань і в Законі, але їх передбачено в більшості проектів законів, дотичних правового регулювання відносин держави і об'єднань віруючих. Введення до вказаного законодавства статті, якою визначатимуться основні терміни і поняття, вважається виправданим, оскільки невизначеність правом, отже, і неврегульованість, спричиняє широке поле для суб'єктивності, обмеження свободи релігії, як це відбувається, наприклад, з новими релігійними рухами [58].

Разом з тим це питання не є таким однозначним і його суть полягає не стільки в тому, що реалії релігійного життя важко піддаються нормативному визначенню. Головним у даному випадку є те, що не всі основні поняття в сфері свободи віросповідання, відносин держави і об'єднань віруючих слід закріплювати в законодавстві. Адже ці дефініції можуть призвести до загрози дискримінації релігійних організацій, які знаходяться на межі визначення, а

найчастіше такими, як відомо, є менш відомі або малопопулярні групи [16, с. 114].

У вирішенні питання про введення до законодавства, яким регулюються відносини держави і громад віруючих, дефініцій основних понять слід виходити з вимоги неприпустимості оціночної діяльності держави в сфері релігії і совісті, нейтралітету Української держави в питаннях світогляду і віросповідання, безсторонності вказаної юридичної регламентації. У практиці Європейського Суду з прав людини існує широка згода, що держава не повинна вирішувати питання про те, чи є певне переконання релігією. Отже, і закони не мають визначати зміст терміну «релігія», а також пов'язаних з ним інших понять, як-то «релігійні переконання», «релігійне віросповідання» або «релігійна мета діяльності» [110].

Виходячи з цього законодавчі дефініції також не можуть формулюватися на підставі певного релігійного світогляду. Наприклад, держава не повинна оперувати в законодавстві таким притаманним для християнства терміном як «секти». З наведеного випливає й те, що визначення основних понять не мають бути орієнтованими на конкретну релігію, об'єднання віруючих або їх групи. На жаль, у законодавстві України не завжди витримано такий підхід, про що, зокрема, свідчать використані в базовому Законі і зорієнтовані на християнство терміни «церква», «релігійні громади», «духовні навчальні заклади».

В Україні Церква та релігійні організації відокремлені від держави, а школа від Церкви і релігійних об'єднань. Релігійні об'єднання є учасниками цивільних правовідносин. Більшість із них набуває статусу суб'єкта права через визнання за ними прав юридичної особи, а з ускладненням суспільних взаємозв'язків їх значення постійно зростає, оскільки вони, як правило, представляють групові, а не індивідуальні інтереси. Значення релігійного об'єднання як юридичної особи полягає в тому, що воно є формою існування у вигляді колективного суб'єкта права.

Вплив держави, громадянського суспільства та релігійних організацій взаємний та потребує врахування його при формуванні нормативно-правового

регулювання діяльності цієї інституції. З огляду на процес втілення в життя ідеалів громадянського суспільства, правового прогресу, найважливішими напрямками посилення адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій в нашій державі є: врахування викликів та загроз, що пов'язані зі сферою діяльності релігійних організацій; розширення адміністративно-деліктного законодавства, що визначає склади адміністративних правопорушень, які посягають на права релігійних організацій; розширення переліку суб'єктів, що засобами адміністративного права гарантують діяльність релігійних організацій; удосконалення організаційної структури органів, що наділені функціями адміністративно-правового гарантування діяльності релігійних організацій; розширення адміністративно-правових гарантій діяльності закладів вищої духовної освіти в контексті сучасного освітнього законодавства України; посилення адміністративно-правових гарантій функціонування інституту капеланства в Україні; оновлення адміністративно-правових гарантій реалізації права на мирні зібрання в контексті функціонування релігійних організацій [184, с. 344–345].

Незважаючи на прийняття Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», багато питань, пов'язаних з діяльністю релігійних об'єднань, залишилося не визначеними, зокрема їх адміністративно-правовим статусом, порядком та підставами їх створення, реєстрації, здійснення ними основної діяльності та діяльності, яка не відповідає основній меті релігійних об'єднань.

Законодавча концепція надання релігійним об'єднанням статусу юридичної особи формувалася в умовах панування державної власності, адміністративно-командних методів розподілу матеріальних благ, домінування державних інтересів над приватними і тому не відповідає вимогам сьогодення.

Релігійні об'єднання є лише окремими організаційно-правовими формами юридичних осіб. Тому сама ця категорія як первинна, базова, має бути належним чином оформлена законодавчо, оскільки для цього недостатньо правки тексту закону з точки зору поліпшення його термінології. Передусім є необхідним

аналіз потреб, що задовольняються релігійними об'єднаннями як юридичними особами для забезпечення їх здійснення правовими засобами моделювання закону. Лише у цьому випадку правове вираження явища буде відповідати його соціальній сутності. Поліструктурність релігійних організацій породжує утворення організацій та інституцій у позарелігійних галузях, що мають безпосередній вплив на релігійну сферу. Прикладом останніх можна вважати інституції економічного характеру, зокрема «Банк святого духу» у Ватикані, партійні утворення християнського, ісламського чи іншого релігійного спрямування, профспілкові, молодіжні організації релігійного напрямку [151, с. 26-28].

Саме правовий статус юридичної особи, що надається управлінням (центрам) дає змогу вирішення питань отримання адміністративно-правових послуг, представництва інтересів в органах публічного управління, участі в адміністративно-правових відносинах. Тобто права цих об'єднань реалізуються та захищаються через застосування моделі представництва через спеціальні управління (центри) [184].

Адміністративно-правовою основою діяльності релігійних громад є ст. 8 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», де йдеться про необов'язковість повідомлення органів публічного управління про утворення таких інституцій [140]. Саме положеннями цієї статті визначено цю релігійну формацію як місцеву організацію віруючих громадян, які є прихильниками одних релігійних поглядів та об'єднавшись мають на меті колективно задоволення своїх релігійних потреб. Для таких віруючих спільним є культ, віросповідання, релігійний напрям чи течія, тощо. Положеннями цієї ж статті закону чітко визначено взаємовідносини релігійних громад з державою та можливість вільно обирати підлеглість у канонічній та організаційній сферах наявним в нашій державі та за її межами релігійним центрам (управлінням) [140]. Однак, на думку А. Радченко, викликає моноконфесійний підхід до визначення поняття релігійної громади. Зокрема, поза увагою законодавця залишилася можливість об'єднання в релігійній громад представників різних

релігій (католиків, православних та інших). Такий підхід законодавця став суттєвою перешкодою для державної реєстрації низки релігійних організацій, до яких входять представники різних релігійних конфесій [148, с. 14].

Такої ж думки притримується Д. Вовк, наголошуючи, що вимога закону про заборону різної конфесійної приналежності віруючих, що хочуть створити релігійну громаду, не є доречною, оскільки, тим самим держава здійснює оцінку релігійних поглядів, втручається в автономну діяльність релігійної громади [29, с. 26]. Принцип вільного волевиявлення є засадничою умовою членства в релігійних громадах. Організаційні засади функціонування, принципи залучення нових членів релігійних громад визначаються їх статутними документами [184].

Тому основні напрями дослідження адміністративно-правового статусу релігійного об'єднання та особливості надання йому статусу юридичної особи вбачаються у виявленні реальних соціальних відносин, що знаходять своє вираження у цій правовій категорії.

Проблема надання релігійним об'єднанням статусу юридичної особи виникла не тільки в Україні. У квітні 2002 р. Парламентська Асамблея ради Європи закликала постсоціалістичні країни «гарантувати всім церквам, релігійним асоціаціям, центрам та організаціям статус юридичної особи, якщо їхня діяльність не порушує права людини або міжнародне право» [150].

Україна зобов'язалася запровадити нову недискримінаційну систему реєстрації церков та знайти правове рішення для повернення церковного майна. Чинний Закон «Про свободу совісті та релігійні організації» датується 1991 роком. Незважаючи на те, що він вважається одним із найкращих законів про свободу віросповідання на теренах пострадянських країн, деяким з його положень бракує ясності. Цим законом обмежуються форми, у яких можуть створюватись релігійні організації, встановлюється обмеження на мінімальну кількість засновників, які можуть зареєструвати статут організації, у кількості 10 осіб (водночас для інших громадських організацій вимагається 3 особи), забороняється створювати місцеві або регіональні відділення без статусу юридичної особи, не передбачається надання статусу юридичної особи

релігійним об'єднанням, проводиться дискримінація іноземців та осіб без громадянства. Прозорості бракує і в питанні того, які організації реєструються обласними державними адміністраціями, а які – Державним комітетом України у справах релігій. Закон також містить ряд інших нечітких положень, які залишають широкий вибір виконавчим органам [43]. Тому досить прогресивний закон на час його прийняття зараз потребує значних змін. Водночас, існуючий принцип реєстрації статутів релігійних організацій для отримання статусу юридичної особи та відсутність вимог до реєстрації релігійної організації як такої слід зберегти у відповідності з Рекомендацією Парламентської асамблеї № 1556 (2002) [150].

Законодавству України все ще бракує ефективних правових способів повернення церковного майна. До цього часу таке повернення здійснювалося несистематично на підставі постанови Верховної Ради від 1991 року та кількох указів президента. Правова проблема реституції в основному породжена тим, що релігійні об'єднання, такі як Православна Церква України, Українська Православна Церква Київського Патріархату, Українська Православна Церква, Українська Греко-Католицька Церква, Українська Автокефальна Православна Церква, Українська Римсько-Католицька Церква та ін., не мають права на отримання статусу юридичної особи і, таким чином, не можуть володіти майном. Більшість об'єднань, які володіли майном, яке має бути повернене, перестали існувати, а Православна Церква в Україні представлена декількома організаціями. Це призводить до практики повернення майна, що повністю залежить від преференцій органів місцевої влади і що в більшості випадків тягне за собою не відновлення права власності, а передачу майна у безоплатну оренду. Так наприклад 2023 рік є найбільш показовим, щодо цієї проблеми. За даними Державної служби України з етнополітики та свободи совісті (ДЕСС), станом на станом на 31 грудня 2022 року за даними обласних державних (військових) адміністрацій 704 релігійні громади здійснили конфесійне перепідпорядкування. З них, до Української Православної Церкви (Православної Церкви України) перейшли 667 релігійних громад, зокрема з Української Православної Церкви (у

єдності з Московським Патріархатом) – 496 релігійних громад, з Української Православної Церкви Київського Патріархату – 140 релігійних громад, з Української Автокефальної Православної Церкви – 30 релігійних громад. До Української Православної Церкви (Православної Церкви України) перейшла також 1 релігійна громада, яка діяла автономно. Слід зазначити, що 37 релігійних громад вийшли з канонічного підпорядкування Української Православної Церкви (у єдності з Московським Патріархатом) та стали незалежними. Станом на 31.12.2022 найбільша кількість переходів відбулась у Хмельницькій (174) та у Київській (166) областях. На тимчасово окупованих територіях України або на територіях, на яких протягом 2022 року велися та досі ведуться активні бойові дії, переходи релігійних громад проаналізувати немає можливості. До таких територій у 2022 році відносилися Луганська, Запорізька, Донецька, Харківська та Херсонська області [48].

У дослідженні адміністративно-правового регулювання відносин органів державної влади та релігійних об'єднань необхідно враховувати, що будь-яка модель таких взаємозв'язків взаємодіє з філософським – консервативним чи ліберальним – підходом до свободи віросповідання. Ліберальний підхід гарантує більшу міру свободи релігії в межах будь-якої названої моделі [43]. Правове регулювання відносин держави і релігійних об'єднань, яке випливає з такого підходу, передусім і переважно спрямовано на забезпечення реалізації групами віруючих свободи віросповідання, в тому числі в зазначених взаємозв'язках. Консервативний підхід, як свідчить історія, часто призводить до масових і грубих порушень свободи віросповідання, її конфліктів з державою [155]. За таких умов юридична регламентація відносин держави і релігійних об'єднань є одним із виявів державного контролю щодо об'єднань віруючих, безпідставного обмеження їх діяльності. Отже, в залежності від вказаної взаємодії та конкретних умов у межах однієї моделі відносин держави і релігійних об'єднань можливі відмінний ступінь гарантування свободи віросповідання і різний характер зазначених взаємозв'язків.

На підставі аналізу положень Конституції України, законодавства у сфері свободи совісті українська модель відносин держави і релігійних об'єднань є ліберальною. Ліберальними необхідно визнати і адміністративно-правове регулювання відносин між державою та релігійними об'єднаннями. Водночас деколи в адміністративно-правовому регулюванні відносин держави і релігійних об'єднань виявляються певні риси консервативного підходу до свободи віросповідання.

Для з'ясування питання адміністративно-правового регулювання відносин між органами державної влади і релігійними об'єднаннями не можна не залишити поза увагою проблеми відносин між двома соціальними організаціями: державою і Церквою. Відомо, що церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа – від Церкви. Жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова. Звідси випливає, що релігійні організації не можуть становити ланку державної системи, а лише займають місце учасників суспільних відносин. Плюралізм, як одна з умов життя суспільства, важлива складова для розвитку демократії і дотримання прав людини, є настільки суттєвим, що держава обмежена в можливості чинити перепони для діяльності релігійних об'єднань. Роль держави у збереженні прав і свобод, особливо свободи совісті, є безперечною, тому в законодавстві повинні бути чітко закріплені межі втручання у сповідування будь-якої віри, у діяльність релігійних об'єднань, виходячи із загальнолюдських цінностей і прав людини. Так, наприклад, відділи у справах релігій займаються примиренням концесій, урегулюванням релігійних відносин із владою, ведуть обліково-реєстраційну діяльність на підставі заявницького принципу та іншими питаннями, що віднесені до їх компетенції.

Взаємодія органів державної влади та релігійних об'єднань є багатосторонньою і, на нашу думку, повинна ґрунтуватися на таких принципах, як принцип відокремлення релігійних об'єднань від держави. Відповідно до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» держава не втручається в діяльність релігійних організацій. Крім того, держава не повинна

фінансувати діяльність релігійних організацій, а також діяльність з пропаганди інших переконань. З іншого боку, релігійні організації не повинні втручатися у державні справи, не повинні брати участь у виборчих компаніях, діяльності політичних партій, вести агітацію за тих чи інших кандидатів на виборах. Однак служителі цих організацій мають право брати участь у виборах як громадяни України [140].

Виконання принципу відокремлення держави від церкви не означає, що релігійні об'єднання не можуть брати участь у суспільному житті. Діяльність релігійних об'єднань не обмежується межами задоволення релігійних потреб, навпаки – релігійні організації мають право брати активну участь у житті суспільства шляхом здійснення місіонерської та благодійної діяльності, виховання та навчання [10].

Неможна не враховувати той факт, що релігійні організації спроможні виконувати такі важливі для суспільного життя функції, як навчання та виховання, формування у віруючих законослухняної поведінки, поваги до правил співжиття, високих моральних устоїв. Крім того, релігійні об'єднання можуть виконувати інформаційну функцію – роз'яснювати віруючим важливі події в житті суспільства, держави та церкви; регулятивну функцію – направляти енергію та сили віруючих на реалізацію важливих завдань, що стоять перед суспільством [18].

Тому, на нашу думку, завданнями державних органів, і в першу чергу правоохоронних, повинно бути використання потенціалу релігійних організацій у протидії негативним явищам, маргіналізації населення (алкоголізм, наркоманія, проституція, СНІД тощо), профілактиці правопорушень та злочинів.

Кожна держава має закони і постанови, які регулюють особливості створення та припинення релігійних організацій, визнання і об'єднання релігійних спільнот.

Релігійні організації створюються з метою задоволення громадянами своїх релігійних потреб сповідувати і поширювати віру. Незважаючи на зміни, які

відбуваються в суспільстві, створити релігійну організацію досить складно. Релігійна організація набуває статусу юридичної особи після її реєстрації.

Реєстрація релігійної організації є складною, подвійною процедурою і потребує спрощення. В Україні на сьогоднішній день, незважаючи на складність реєстрації, склалася найкраща ситуація для релігійних організацій, тому що в більшості випадків не перевіряється саме основна мета релігійних організацій, з якою вони створюються. Це питання потребує досить глибоких розробок. Законодавчо на належному рівні потребує врегулювання питання проведення релігієзнавчої експертизи, яка, у свою чергу, здатна замінити собою дозвіл обласних державних адміністрацій на створення релігійних організацій. Тобто при бажанні створити релігійну організацію, потрібно надати статутні документи з повним викладенням віровчення на експертизу. Експерти надають висновок і в подальшому реєструється релігійна організація на підставі Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб і фізичних осіб – підприємців» [122].

У разі відмови в реєстрації релігійна організація, як правило, продовжує своє існування як громадська організація і в такому випадку значно важче перевірити сферу її діяльності.

Однак, нечіткість визначення правового статусу релігійних згромаджень та відсутність нормативно-правової основи їх взаємодії з органами публічного управління, реалізації представницьких функцій щодо монастирів є суттєвим недоліком чинного законодавства та перешкодою для належного функціонування таких релігійних організацій [184].

Слід зазначити, що серед органів державної влади – суб'єктів адміністративно-правових відносин з реалізації об'єднаннями віруючих свободи віросповідання – можна виокремити органи, утворені для представництва інтересів держави саме в сфері релігій, віруючих та їх об'єднань. Такими «спеціальним» органом є ДЕСС [144].

Державна служба України з етнополітики та свободи совісті (ДЕСС) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України і який забезпечує формування та

реалізує державну політику у сфері міжнаціональних відносин, релігії та захисту прав корінних народів і національних меншин в Україні. ДЕСС у своїй діяльності керується Конституцією та законами України, указами Президента України та постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України, актами Кабінету Міністрів України, іншими актами законодавства [144].

Відповідно до Положення про Державну службу України з етнополітики та свободи совісті (2019 р.) [108] основними завданнями ДЕСС є: реалізація державної політики у сфері міжнаціональних відносин, релігії та захисту прав корінних народів і національних меншин в Україні; внесення на розгляд Кабінету Міністрів України пропозицій щодо формування державної політики у сфері міжнаціональних відносин, релігії та захисту прав корінних народів і національних меншин в Україні [123].

ДЕСС відповідно до покладених на неї завдань:

- 1) узагальнює практику застосування законодавства з питань, що належать до її компетенції, розробляє пропозиції щодо вдосконалення законодавчих актів, актів Президента України та Кабінету Міністрів України та в установленому порядку подає їх на розгляд Кабінету Міністрів України, здійснює нормативно-правове регулювання у відповідній сфері;
- 2) бере участь у розробленні проектів державних цільових програм та забезпечує їх виконання у межах своїх повноважень;
- 3) здійснює державний контроль за додержанням законодавства про свободу совісті та релігійні організації;
- 4) вивчає та аналізує проблеми розвитку корінних народів і національних меншин в Україні, а також суспільні процеси у сфері свободи совісті та релігії;
- 5) взаємодіє з центральними і місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування у вирішенні питань, що належать до її компетенції;
- 6) встановлює контакти і координаційні зв'язки з відповідними органами іноземних держав, до компетенції яких належить реалізація політики у сфері

міжнаціональних відносин, релігії, свободи совісті та захисту прав корінних народів і національних меншин в Україні;

7) забезпечує проведення релігієзнавчої експертизи статутів релігійних організацій за участю їх представників, представників наукових установ, науковців-релігієзнавців та інших спеціалістів;

8) проводить відповідно до законодавства реєстрацію: статутів (положень) релігійних центрів, управлінь, монастирів, релігійних братств, місіонерських товариств (місій) та духовних (релігійних) закладів освіти, а також змін і доповнень до них; релігійних організацій як юридичних осіб;

8-1) виготовляє мандати на право здійснення військової капеланської діяльності та передає їх керівним центрам (управлінням) відповідних релігійних організацій;

8-2) надає вичерпну інформацію та консультації щодо вимог і порядку надання адміністративних послуг з питань, що належать до її компетенції;

9) збирає та аналізує статистичну інформацію щодо кількості та виду релігійних організацій, що діють в Україні, культових будівель, споруд та іншого майна, які належать релігійним організаціям та/або використовуються ними, а також колишніх культових будівель, споруд та іншого майна, які використовуються не за призначенням;

10) здійснює офіційне погодження питання щодо можливості провадження проповідницької чи іншої канонічної діяльності, виконання релігійних обрядів священнослужителями, релігійними проповідниками, наставниками, іншими представниками зарубіжних релігійних організацій, які є іноземцями чи особами без громадянства, і тимчасово на законних підставах перебувають в Україні;

11) сприяє: зміцненню взаєморозуміння між релігійними організаціями різних віросповідань та вирішенню відповідно до законодавства спірних питань, що виникають у відносинах між такими організаціями; участі релігійних організацій у міжнародних форумах, ділових контактах з міжнародними релігійними центрами і зарубіжними релігійними організаціями; збереженню і розвитку самобутності корінних народів і національних меншин в Україні,

задоволенню їх культурних, мовних та інформаційних потреб, проведенню заходів, спрямованих на розвиток етнічної самобутності корінних народів і національних меншин в Україні; зміцненню міжнаціональних порозуміння та злагоди в українському суспільстві; діяльності представницьких органів і громадських об'єднань корінних народів України, а також діяльності громадських об'єднань національних меншин України щодо організації та проведення культурно-мистецьких і мовно-просвітницьких заходів; організації надання консультативної допомоги щодо діяльності представницьких органів і громадських об'єднань корінних народів України, а також громадських об'єднань національних меншин України; розвитку етнокультурних зв'язків представницьких органів і громадських об'єднань корінних народів України з відповідними інституціями та громадськими об'єднаннями корінних народів України за її межами; розширенню міжнародного співробітництва України з державами, з яких походять корінні народи і національні меншини в Україні;

12) вживає в межах компетенції заходів щодо: запобігання проявам міжнаціональних, расових, міжрелігійних і міжконфесійних конфліктів та ворожнечі; забезпечення реалізації прав осіб, які належать до корінних народів і національних меншин в Україні;

13) розробляє заходи щодо збереження і забезпечення культурного і мовного розвитку корінних народів і національних меншин в Україні;

14) організовує проведення наукових досліджень з питань міжнаціональних відносин, забезпечення захисту прав корінних народів і національних меншин в Україні, реалізації права на свободу світогляду і віросповідання, діяльності релігійних організацій, а також взаємодіє з вітчизняними та іноземними науково-дослідними установами і закладами освіти з метою обміну досвідом щодо проведення таких досліджень;

15) збирає та аналізує статистичну інформацію щодо кількості та виду громадських об'єднань корінних народів і національних меншин в Україні;

16) проводить моніторинг діяльності релігійних організацій та громадських об'єднань корінних народів і національних меншин в Україні;

17) організовує і бере участь у проведенні заходів (конгресів, симпозіумів, форумів, конференцій, семінарів, тренінгів, засідань за круглим столом, нарад тощо) в Україні і за кордоном з питань, що належать до її компетенції;

18) провадить інформаційну та видавничу діяльність з питань, що належать до її компетенції;

19) співпрацює та залучає закордонних українців до участі в культурно-мистецьких заходах в Україні та за її межами;

20) здійснює організаційне забезпечення та проведення міжурядових двосторонніх комісій із забезпечення прав корінних народів і національних меншин в Україні;

21) здійснює розгляд в установленому порядку звернень фізичних і юридичних осіб з питань, пов'язаних з діяльністю ДЕСС, її територіальних органів, підприємств, установ, організацій, що належать до сфери її управління;

22) співпрацює в установленому порядку з державними органами, міжурядовими організаціями, неурядовими організаціями іноземних держав, міжнародними неурядовими організаціями;

23) бере участь у розробленні проектів міжнародних договорів України з питань, що належать до компетенції ДЕСС;

24) затверджує відповідно до законодавства кошториси витрат на проведення заходів, необхідних для виконання своїх завдань, здійснює в установленому порядку функції замовника під час закупівлі товарів (робіт, послуг) для державних потреб;

25) реалізує у межах своїх повноважень державну політику у сфері охорони державної таємниці, конфіденційної інформації, що є у володінні ДЕСС як суб'єкта владних повноважень;

26) здійснює інші повноваження, визначені законом [108].

У 2022 р. Кабінетом Міністрів України прийнято постанову «Деякі питання діяльності Державної служби з етнополітики та свободи совісті», якою визначено, що Державна служба України з етнополітики та свободи совісті є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і

координується Кабінетом Міністрів України; структурні підрозділи обласних, Київської міської державних адміністрацій (військових адміністрацій) з питань етнополітики та свободи совісті підзвітні та підконтрольні Державній службі України з етнополітики та свободи совісті [36].

Таким чином, державна політика у взаємовідносинах між органами державної влади та релігійними об'єднаннями обмежується вирішенням конфліктів та розподілом майна між релігійними організаціями. Такий формат відносин держави і релігійних об'єднань, виходячи з необхідності співпраці, розвитку їх партнерських відносин, вирішення міжконфесійних конфліктів функціонування в Україні і виконання ними вказаних повноважень деякий час, може виявитися доцільним.

Сьогодні необхідно закріпити на законодавчому рівні за ДЕСС повноважень координації діяльності між релігійними організаціями та органами державної влади та місцевого самоврядування, таких функцій як сприяння досягненню домовленостей релігійних організацій з органами державної влади, надання необхідної допомоги в питаннях застосування законодавства про свободу совісті та релігійні організації, а також аналіз інформації про відносини держави і релігійних організацій, вивчення тенденції релігійного життя; запобігання проявам релігійних конфліктів та ворожнечі; встановлення фактів незаконного перешкоджання релігійній організації здійсненню діяльності у відповідності до статуту (положенню); забезпечення унеможливлення вчинення дій щодо відчуження майна релігійної організації; запобігання відтворенню/розповсюдженню інформації пов'язаної з розпалюванням релігійної ворожнечі та міжконфесійного протистояння, ненависті серед віруючих різних релігій та конфесій; протидія підбурюванню до незаконної діяльності на релігійному ґрунті, а також перешкоджання здійсненню богослужінь, релігійних церемоній, обрядів, що ставить їх під загрозу зриву тощо.

Висновки до розділу 1

1. Основними ознаками релігійної організації є: 1) мета створення будь-якої релігійної організації. Задоволення релігійних потреб громадян сповідувати і поширювати віру – основна та єдина мета створення та діяльності кожної релігійної організації незалежно від її організаційно-правової форми та конфесійної приналежності; 2) некомерційний характер її діяльності. Так релігійні організації за свої суттю є некомерційними, неприбутковими організаціями, тобто не передбачає отримання будь-якого прибутку; 3) добровільність об'єднання віруючих. Добровільність об'єднання передбачає, що кожний громадянин може за власним розсудом безперешкодно вступити до будь-якої релігійної організації та в будь-який час вийти з її складу; 4) отримання релігійної освіти та релігійного виховання. Відповідно до ч. 4 ст. 6 Закону «Про свободу совісті та релігійні організації» (1991 р.) релігійні організації мають право відповідно до своїх внутрішніх настанов створювати для релігійної освіти дітей і дорослих навчальні заклади і групи, а також проводити навчання в інших формах.

2. Класифікація релігійних організацій може бути проведена на підставі різних критеріїв: конфесійної приналежності, територією, на яку поширюється діяльність релігійної організації, організаційно-правовими формами, засадами членства та способами утворення, метою діяльності, складом засновників, органом реєстрації статуту (положення) релігійної організації.

3. Правове регулювання діяльності релігійних організацій в Україні включає в себе правовий статус, правосуб'єктність, адміністративну правоздатність та дієздатність, що забезпечується Конституцією України (1996 р.); Кодексами: Земельним (2001 р.), Кримінально-виконавчим (2003 р.), цивільного захисту України (2012 р.); Законами України «Про свободу совісті та релігійні організації» (1991 р.), «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (1991 р.), «Про військовий обов'язок і військову службу» (1992 р.), «Про охорону культурної спадщини» (2000 р.), Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо права релігійних організацій на постійне користування земельною ділянкою (2009 р.),

«Про освіту» (2017 р.), «Про медіа» (2022 р.), «Про систему громадського здоров'я» (2022 р.) та ін.

4. Основний Закон України «Про свободу совісті та діяльність релігійних організацій» прийнятий у 1991 р. носить демократичний характер та відповідає нормам міжнародного права й сприяв нормалізації державноконфесійних відносин на початку незалежності. Однак інтенсифікація релігійних взаємовідносин між різними конфесіями, ставлення українського суспільства до релігії і Церкви зумовили значні зміни й розвиток нового етапу формування громадянського суспільства та правової держави, що потребує дієвих правових начал унормування релігійних конфліктів. Тому, в умовах забезпечення на всій території України уніфікованого застосування законів України та інших нормативно-правових актів, назріла необхідність прийняття нового закону України «Про релігійні організації», який забезпечить кожній людині повну свободу совісті, повноцінний правовий і соціальний статус церков (релігійних організацій) в умовах демократизації, становлення в Україні політичної нації, громадянського суспільства та правової держави.

5. Незважаючи на прийняття Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» (1991 р.), багато питань, пов'язаних з діяльністю релігійних організацій, залишилося не визначеними, зокрема їх адміністративно-правовий статус, порядок та підстави створення, реєстрації, здійснення ними основної діяльності та діяльності, яка не відповідає основній меті. Законодавча концепція надання релігійним об'єднанням статусу юридичної особи формувалася в умовах панування державної власності, адміністративно-командних методів розподілу матеріальних благ, домінування державних інтересів над приватними і тому не відповідає вимогам сьогодення.

6. Встановлено, що релігійні об'єднання є лише окремими організаційно-правовими формами юридичних осіб, а тому мають бути належним чином оформлені законодавчо. Також є необхідним аналіз потреб громадян, що задовольняються релігійними об'єднаннями як юридичними особами, тобто забезпечення мети їх діяльності правовими засобами (правове вираження явища

відповідатиме соціальній сутності). Тому основні напрями дослідження адміністративно-правового статусу релігійної організації та особливості надання їй статусу юридичної особи вбачаються у виявленні реальних соціальних відносин, що знаходять своє вираження у цій правовій категорії й закріпленні на законодавчому рівні за ДЕСС повноважень координації діяльності між релігійними організаціями та органами державної влади й місцевого самоврядування, таких функцій як: сприяння досягненню домовленостей релігійних організацій з органами державної влади, надання необхідної допомоги в питаннях застосування законодавства про свободу совісті та релігійні організації, а також аналіз інформації про відносини держави і релігійних організацій, вивчення тенденції релігійного життя; запобігання проявам релігійних конфліктів та ворожнечі; встановлення фактів незаконного перешкоджання релігійній організації здійсненню діяльності у відповідності до статуту (положенню); запобігання відтворенню/розповсюдженню інформації пов'язаної з розпалюванням релігійної ворожнечі та міжконфесійного протистояння, ненависті серед віруючих різних релігій та конфесій; протидія підбурюванню до незаконної діяльності на релігійному ґрунті, а також перешкоджанню здійсненню богослужінь, релігійних церемоній, обрядів, що ставить їх під загрозу зриву тощо.

РОЗДІЛ 2.

РЕАЛІЗАЦІЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ

2.1. Особливості утворення та ліквідації релігійних організацій

Потреба об'єднуватися, вести спільну справу, постійний обмін думками, взаємодопомога закладені в самій природі людини як суспільної істоти, соціальної, такої, що не може існувати і працювати наодинці. Притому, як свідчить історія розвитку цивілізації, потреба людей об'єднуватися для якої-небудь спільної діяльності росте, а це виражається в створенні все більшого числа об'єднань і їх різноманітності. Наприклад, у всьому світі спостерігається зростання числа політичних партій, спортивних об'єднань, об'єднань по професії, особливо нових, об'єднань з докільля охорони тощо.

Широкий розвиток отримали об'єднання і в нашому суспільстві. Ще за часів радянщини налічувалося понад 800 видів об'єднань різного профілю. Оскільки система громадських об'єднань кожного виду будувалася за принципом центр – місцеві органи, об'єднання, як правило, до району включно, є усі підстави вважати, що в незалежній Україні їх не менше, а з урахуванням появи в останні роки нових і численних політичних партій, народних рухів, блоків тощо, мабуть, що чисельність об'єднань не зменшується, а збільшилась.

Право на свободу об'єднання – одне з невід'ємних прав, закріплене Загальною декларацією прав людини, іншими основоположними міжнародними юридичними документами та гарантоване Конституцією України, яке забезпечує можливість участі в громадському і політичному житті, утворення з цією метою різноманітних об'єднань громадян. Право на свободу об'єднання в політичні партії і громадські організації забезпечує проголошену ст. 15 Розділу I «Загальні засади» Конституції України свободу політичної діяльності, засновану на економічній, політичній та ідеологічній

багатоманітності з метою задоволення законних спільних інтересів громадян. Окремі обмеження права на свободу об'єднання із зазначенням строку їх дії можуть встановлюватися в умовах воєнного або надзвичайного стану [68].

Для створення і функціонування об'єднань на сьогоднішній день визначена необхідна правова база, що включає конституційні положення в поточне законодавство. У Конституції України дві статті безпосередньо відносяться до цієї тематики, зокрема: в ст. 36 закріплено право громадян на об'єднання, а в ст. 37 визначаються обмеження щодо діяльності політичних партій та громадських організацій і зазначено, що заборона діяльності об'єднань громадян здійснюється лише в судовому порядку [68].

Розвинена система громадських об'єднань – невід'ємний елемент громадянського суспільства. За їх допомогою люди можуть спільно вирішувати загальні проблеми, задовольняти і захищати свої потреби і інтереси у сфері політики, економіки, культури, в усіх сферах суспільного життя. Це незалежні від держави організації, здатні впливати на державні інститути і в той же час захищати від їх необґрунтованого втручання в суспільне життя.

Конституційне право кожного на об'єднання і є юридичною основою освіти і діяльності таких громадських інститутів, включаючи профспілки. Названі конституційні положення конкретизуються в законодавстві, яке регламентує зміст права на об'єднання, його основні державні гарантії, статус громадських об'єднань, порядок їх створення, діяльності, реорганізації і ліквідації [83, с. 17].

Релігійні організації в Україні утворюються з метою задоволення релігійних потреб громадян сповідувати і поширювати віру і діють відповідно до своєї ієрархічної та інституційної структури, обирають, призначають і замінюють персонал згідно із своїми статутами (положеннями).

Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» [140] на відміну від інших аспектів діяльності релігійних об'єднань досить докладно регулює процедуру створення і припинення діяльності релігійних об'єднань. Проходження саме цієї процедури забезпечує правові умови для колективної

реалізації права на свободу совісті шляхом створення релігійного об'єднання і, разом з тим, дотримання конституційних прав і свобод інших осіб. Положення закону у цій сфері деталізуються також й іншими нормативними актами (Закони «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців та громадських формувань», 2003 р.; «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо права релігійних організацій на постійне користування земельною ділянкою», 2009 р. та ін.; постанови Кабінету Міністрів України «Про утворення Комісії з питань забезпечення реалізації прав релігійних організацій», 2008 р. [145], «Про затвердження Положення про Комісію з питань забезпечення реалізації прав релігійних організацій та її складу» [125], «Положення про Державну службу України з етнополітики та свободи совісті» (2019 р.) та ін.).

Водночас, як зазначив В. Б. Авер'янов, у рамках установчого провадження спостерігається тісний зв'язок адміністративних проваджень. Це виявляється в тому, що окремі адміністративні провадження охоплюють своїм змістом частину інших проваджень. Так, хід установчого провадження зі створення нової державної установи передбачає як окрему ланку її реєстрацію (внесення до державного реєстру) [4, с. 490]. У зв'язку з цим процес створення та ліквідації релігійних організацій повинен розглядатися саме крізь призму установчого провадження, яке охоплює й інші види проваджень: провадження з реєстрації статутів релігійних організацій і дозвільне провадження [113, с. 65].

Виходячи з аналізу вищезгаданих нормативно-правових актів, процедуру створення релігійного об'єднання умовно можна розділити на три основні етапи:

1. підготовча;
2. організаційна;
3. реєстраційна.

Перша стадія утворення релігійного об'єднання – одержання релігійною громадою правоздатності юридичної особи, полягає у тому, що засновниками релігійного об'єднання можуть бути лише громадяни в кількості не менше

десяти чоловік, які досягли вісімнадцяти років. Таким чином, створення релігійного об'єднання відбувається за рішенням не менше десяти правомочних засновників, тобто засновників, що дотримуються усіх вимог чинного законодавства. У той же час, як стверджує В. М. Білик: «...Україна зобов'язалася запровадити нову недискримінаційну систему реєстрації церков та знайти правове рішення для повернення церковного майна. Чинний Закон «Про свободу совісті та релігійні організації» датується 1991 роком. Незважаючи на те, що він вважається одним із найкращих законів про свободу віросповідання на теренах пострадянських країн, деяким з його положень бракує ясності. Цим законом обмежуються форми, у яких можуть створюватись релігійні організації, встановлюється обмеження на мінімальну кількість засновників, які можуть зареєструвати статут організації, у кількості 10 осіб (водночас для інших громадських організацій вимагається 3 особи), забороняється створювати місцеві або регіональні відділення без статусу юридичної особи, не передбачається надання статусу юридичної особи релігійним об'єднанням, проводиться дискримінація іноземців та осіб без громадянства ...» [21, с. 432].

Слушними є пропозиції Л. В. Ярмол про надання релігійною організацією додатково таких документів: списку громадян, що її утворили; відомостей про склад органів управління; установчих документів релігійного управління (центру), якщо він перебуває за межами України; даних про основи віровчення релігійної громади, про її ставлення до сім'ї і шлюбу, освіти, здоров'я послідовників відповідної релігії, про обмеження для членів і служителів організації щодо їхніх прав і обов'язків [191, с. 172].

На сьогоднішній день у чинному законодавстві України визначається функціонування таких видів релігійних організацій, як релігійні громади, управління і центри, монастирі, релігійні братства, місіонерські товариства (місії), духовні навчальні заклади, також об'єднання, що складаються з вищезазначених релігійних організацій. Релігійні об'єднання представляються своїми центрами (управліннями).

Релігійна громада є місцевою релігійною організацією віруючих громадян одного й того ж культу, віросповідання, напрямку, течії або толку, які добровільно об'єдналися з метою спільного задоволення релігійних потреб.

Релігійні управління і центри діють на підставі своїх статутів (положень), що реєструються у порядку, встановленому ст. 14 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» [140]. По суті релігійні управління та центри є об'єднанням релігійних громад, отож, їхніми засновниками не можуть бути громадяни.

Релігійні організації, керівні центри яких знаходяться за межами України, можуть керуватись у своїй діяльності настановами цих центрів, якщо при цьому не порушується законодавство України. Релігійні управління і центри мають право відповідно до своїх зареєстрованих статутів (положень) засновувати монастирі, релігійні братства, місіонерські товариства (місії), які діють на підставі своїх статутів (положень), що реєструються у порядку, встановленому ст. 14 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації». Монастирі та релігійні братства можуть бути утворені також у порядку, передбаченому Законом для утворення релігійних громад, з реєстрацією їх статутів (положень) [140].

Релігійні управління і центри відповідно до своїх зареєстрованих статутів (положень) мають право створювати духовні навчальні заклади для підготовки священнослужителів і служителів інших необхідних їм релігійних спеціальностей. Духовні навчальні заклади діють на підставі своїх статутів (положень), що реєструються у порядку, встановленому вищезгаданим Законом.

Створення релігійної громади не потребує повідомлення органів державної влади, і в цьому випадку релігійна організація діє без створення юридичної особи. Але тут виникає ряд проблем: яким чином розпоряджатися майном та здійснювати право власності майном релігійної громади (ст. 18 Закону «Про свободу совісті та релігійні організації»), як вести добродійну, культурно-просвітну діяльність (ст. 23 Закону «Про свободу совісті та релігійні

організації»), як здійснювати видавництво та розповсюдження релігійної літератури (ст. 22 Закону «Про свободу совісті та релігійні організації»), і як отримувати добровільні пожертви від парафіян [140].

Тому радимо також надати релігійній громаді статус юридичної особи, разом із наступними наслідками: державною реєстрацією, отримання статусу неприбуткової організації, відкриттям банківського рахунку. Також, а п. 9 ст. 8 Закону пропонуємо викласти у такій редакції: *«Повідомлення державних органів про утворення релігійної громади є обов'язковим, а у разі невиконання передбачена адміністративну відповідальність згідно чинного законодавства»*, а КУпАП доповнити новою ст. 188-58 «Порушення вимог законодавства про свободу совісті та релігійні організації» такого змісту: *«Порушення вимог Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» щодо неповідомлення у встановленому порядку до державних органів про утворення релігійної громади, керівництво релігійною організацією, якій відмовлено в реєстрації або діяльність якої припинено за рішенням суду, а також участь у діяльності таких організацій –*

тягнуть за собою накладення штрафу від двохсот до чотирьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян».

Відповідно до ст. 13 Закону «Про свободу совісті та релігійні організації» релігійна організація визнається юридичною особою з дня її державної реєстрації. Релігійна організація як юридична особа користується правами і несе обов'язки відповідно до чинного законодавства і свого статуту (положення) [140]. Таким чином з моменту вчинення реєстраційної діяльності такі організації набувають прав і обов'язків у відповідності з чинним законодавством і своїм статутом, а також здатність їх реалізовувати. У відповідності до ч. 4 ст. 3 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» державну реєстрацію (легалізацію) релігійних об'єднань здійснюють органи юстиції – Міністерство юстиції України та його територіальні органи, та видають свідоцтво про державну реєстрацію, оформлене державним реєстратором у відповідному

виконавчому комітеті міської ради міста обласного значення або у районній, районній у містах Києві та Севастополі державній адміністрації за місцезнаходженням юридичної особи [122]. За наказом Міністерства юстиції України державна реєстрація юридичних осіб, громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи, на підставі документів, поданих у паперовій формі, у визначених випадках може проводитися в межах декількох адміністративно-територіальних одиниць, або незалежно від місцезнаходження юридичної особи чи громадського формування, що не має статусу юридичної особи, в межах України [122].

Прозорості бракує щодо організації реєстрації обласними державними адміністраціями, а які – Державним комітетом України у справах релігій [107]. Закон також містить ряд інших нечітких положень, які залишають широкий вибір виконавчим органам [43]. Тому, в умовах сьогодення, до Закону варто внести зміни в частині збереження у відповідності з Рекомендацією Парламентської асамблеї № 1556 (2002) існуючого принципу реєстрації статутів релігійних організацій для отримання статусу юридичної особи та відсутності вимог до реєстрації релігійної організації як такої [21, с. 433; 153, с. 225].

Так само як і громадські організації, благодійні організації та професійні спілки, релігійні організації проходять подвійну процедуру реєстрації. Спочатку здійснюється «реєстрація статуту» релігійної організації як релігійної організації, а потім як юридичної особи.

На відміну від благодійних організацій, професійних спілок, громадських організацій, які легалізуються органами юстиції та щодо яких діє порядок передачі даних про реєстрацію від органів юстиції до державного реєстратора, релігійні організації повинні самостійно реєструвати статус юридичної особи у державного реєстратора за місцем знаходження.

Отже, для одержання релігійною громадою правоздатності юридичної особи громадяни подають заяву та статут (положення) на реєстрацію до обласної, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, а у

Республіці Крим – до Уряду Республіки Крим (ст. 14 Закону). Реєстраційні процедури щодо релігійних центрів, управлінь, монастирів, релігійних братств, місій, духовних навчальних закладів реалізує центральний орган виконавчої влади, що втілює в життя державну політику у сфері релігії, а щодо інших релігійних організацій – облдержадміністрації та Рада міністрів Автономної Республіки Крим. Таки поділ є свідченням потреби врахування масштабів діяльності релігійної організації та залучення кваліфікованих кадрів до юридичної, релігієзнавчої експертизи статутних документів таких інституцій, що часто потребують наявності спеціальних знань є нетиповими [79].

Релігійні центри, управління, монастирі, релігійні братства, місії та духовні навчальні заклади подають на реєстрацію статут (положення) до державного органу України у справах релігій. Наприклад, як релігійне об'єднання згідно до законодавства України Українська Православна Церква (Православна Церква України) утворена на підставі рішень Помісних Соборів Української Православної Церкви Київського Патріархату (15 грудня 2018 р.), Української Автокефальної Православної Церкви (15 грудня 2018 р.) та Помісного Об'єднавчого Собору Православної Церкви України (15 грудня 2018 р.) Таке положення закріплено у Статуту (Положенні) про Управління Православної Церкви України: рішення Помісного собору Української Православної Церкви (Православної Церкви України), а сам Статус автокефалії Православної Церкви України визначений Патріаршим та Синодальним Томосом, отриманим 6 січня 2019 р. У відповідності до п. 14 за підсумками розгляду Священний Синод ухвалює рішення про утворення, реорганізацію, ліквідацію релігійних організацій, Синодальних управлінь та Синодальних комісій, а також коли відбувається обрання нового єпископа чи вирішуються питання ієрархічного служіння оформлюються у вигляді постанови [161].

У загальному, організацію реєстраційних процедур покладено на центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері релігії, зокрема ДЕСС, яка виконує функції центрального органу виконавчої влади, функціонування якого скоординоване Кабінетом Міністрів України

через Міністра культури та інформаційної політики. Саме нею реалізуються повноваження реєстраційного, дозвільного характеру, зокрема дозвільні функції щодо місіонерської діяльності іноземних громадян. Державна реєстрація є обов'язком суб'єкта, що має намір функціонувати як юридична особа, не зважаючи на мету подальшого функціонування, вибір організаційно-правової форми [108].

Зокрема, у 2022 р. ДЕСС забезпечено розгляд 554 заяв щодо погодження можливості зайняття проповідницькою чи іншою канонічною діяльністю іноземців в Україні. Проведено 57 реєстраційних дій. Надійшло 22 пакети документів для реєстрації статутів: зареєстровано 16 статутів, 6 релігійним організаціям надіслано рекомендації для усунення недоліків. Надано 323 консультації релігійним організаціям з питань внесення змін до ЄДР та реєстрації статутів. В умовах агресії РФ проти України мало місце зменшення звернень релігійних організацій щодо погоджень канонічної діяльності іноземних громадян в Україні, реєстрації статутів і змін до них, внесення відомостей до ЄДР. Водночас за результатами спільної наради, що відбулась 14 червня 2022 року за участі представників ДЕСС, Офісу Президента України, Державної прикордонної служби України, прийнято рішення щодо опрацювання ДЕСС клопотань представників релігійних організацій щодо сприяння в отриманні дозволів на перетин державного кордону України для короткочасних закордонних поїздок священнослужителів із службовими цілями та спрямування відповідних звернень до Адміністрації Держприкордонслужби [48].

Через процедури реєстрації держава активізує функції захисту інтересів релігійної організації, контролю за законністю її діяльності та функціонуванням інших суб'єктів, які стосуються сфери діяльності релігійної організації, дотримання ними законодавства у різних сферах суспільного життя (екологічній, споживчій, фіскальній, інформаційній, тощо [98, с. 36-38].

З інформацією про реєстраційні послуги ДЕСС можна ознайомитися на єдиному державному веб-порталі електронних послуг «Дія», зокрема:

- 1) державна реєстрація статуту (положення) релігійної організації та змін до нього;
- 2) державна реєстрація створення релігійної організації;
- 3) державна реєстрація включення відомостей про юридичну особу-релігійну організацію, статут якої зареєстровано до 1 січня 2013 року, відомості про яку не містяться в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань;
- 4) реєстрація змін до відомостей про релігійну організацію, крім релігійних громад, зокрема змін до установчих документів;
- 5) видача документів, що містяться в реєстраційній справі релігійної організації;
- 6) державна реєстрація рішення про припинення релігійної організації, крім релігійних громад;
- 7) державна реєстрація припинення релігійної організації, крім релігійних громад;
- 8) державна реєстрація рішення про відміну рішення про припинення релігійної організації, крім релігійних громад;
- 9) погодження можливості зайняття проповідницькою чи іншою канонічною діяльністю, виконання релігійних обрядів;
- 10) державна реєстрація зміни складу комісії з припинення (комісії з реорганізації, ліквідаційної комісії) релігійної організації.

Друга, організаційна, стадія полягає в придбанні релігійним об'єднанням необхідних передумов організаційної єдності. Рішення про створення релігійного об'єднання приймається на загальних зборах віруючих громадян або на релігійних з'їздах, конференціях – громадянами, як зазначалося вище, в кількості не менше десяти чоловік, а релігійного центру, управління, монастиря, релігійного братства, місії та духовного навчального закладу – їх повноважними представниками. Від імені останніх діють представники, повноваження яких або випливають із попереднього статуту організації або є делегатами колективів. На тих же зборах затверджується статут і

призначаються керівні органи. Всі рішення, що прийняли на загальних зборах, як релігійного об'єднання, так і релігійного центру, управління, монастиря, релігійного братства, місії та духовного навчального закладу обов'язково заносяться до протоколу зборів. Статут, прийнятий релігійним об'єднанням, яке є підрозділом, що входить до структури релігійного центру, управління, монастиря, релігійного братства, місії та духовного навчального закладу, передається на затвердження.

Статут (положення) найбільш важливий документ релігійної організації, в ньому фіксується обсяг її правоздатності. Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» містить певний перелік вимог до змісту статуту:

- 1). вид релігійної організації, її віросповідну приналежність і місцезнаходження;
- 2). місце релігійної організації в організаційній структурі релігійного об'єднання;
- 3). майновий стан релігійної організації;
- 4). права релігійної організації на заснування підприємств, засобів масової інформації, інших релігійних організацій, створення навчальних закладів;
- 5). порядок внесення змін і доповнень до статуту (положення) релігійної організації;
- 6). порядок вирішення майнових та інших питань у разі припинення діяльності релігійної організації [140].

Таким чином, у статуті (положенні) повинно бути визначено її різновид, приналежність до певної релігії, конфесії, становище у релігійній ієрархії, наявність майна, нерухомості, повинні бути деталізованими правові можливості щодо створення інших релігійних інституцій (закладів духовної освіти, ЗМІ, інших релігійних організацій), внесення змін та доповнень до статутних документів, вирішення спорів щодо майна та інших питань, тощо [184]. Такий документ не повинен суперечити чинному законодавству, а може містити й інші відомості, пов'язані з особливостями діяльності даної релігійної

організації. На сайті ДЕСС вказується, що подаються три примірники статуту для реєстрації.

Перевищення строків розгляду поданих документів завжди виражається у вигляді бездіяльності, неприйнятті відповідного владного рішення і є прямим порушенням права на свободу совісті та віросповідання.

Третя, реєстраційна, стадія являє собою власне процес державної реєстрації релігійної організації в органах юстиції. Для придбання релігійною групою правоздатності юридичної особи і створення, таким чином, релігійної організації не потрібно згоди будь-яких державних органів, а також інших третіх осіб, так як державна реєстрація проводиться у нормативно-явочному порядку. Тобто, порядок полягає у тому, що держава не має права відмовити в реєстрації юридичної особи, якщо вона створена і організована відповідно до норм чинного законодавства. Реєструючий орган лише перевіряє, чи відповідають закону установчі документи організації і чи дотриманий встановлений порядок її утворення, після чого зобов'язаний зареєструвати юридичну особу. Слід зазначити, що сама реєстрація статутів релігійних організацій на всіх рівнях здійснюється безкоштовно, чого не можна сказати про реєстрацію громадських організацій.

Наприклад, на сайті ДЕСС визначено документи, що необхідно надати для отримання послуги по реєстрації статуту (положення) релігійної організації та змін до нього:

заява, засвідчена підписом уповноважених представників (уповноваженого представника) загальних зборів засновників (установчого з'їзду (конференції) засновників тощо), що утворюють таке релігійне об'єднання;

належним чином засвідчена копія рішення (витягу) про утворення релігійного об'єднання та затвердження (прийняття) статуту (положення) релігійного центру чи управління (протокол загальних зборів засновників, установчого з'їзду (конференції) засновників. Перелік релігійних організацій, що входять до складу релігійного об'єднання на дату подання документів,

засвідчений підписом уповноважених представників (уповноваженого представника) загальних зборів засновників (установчого з'їзду (конференції) засновників тощо); засвідчена копія документа про право власності або користування приміщенням за місцезнаходженням релігійної організації, зазначеним у статуті (положенні); засвідчені копії рішення (витягу) уповноваженого органу релігійної організації про внесення змін до статуту (положення), яке ухвалено відповідно до порядку, визначеного у статуті (положенні) релігійної організації, до установчих документів якої вносяться зміни; засвідчені копії чинної редакції статуту (положення) релігійної організації з усіма змінами, що до нього вносилися (якщо вони оформлювалися окремими додатками) [154].

У разі якщо релігійний центр (управління) входить до складу чи визнає (декларує) у будь-якій формі підлеглість у канонічних, організаційних, інших питаннях будь-яким іншим діючим в Україні чи за її межами релігійним організаціям, для реєстрації статуту (положення) цього релігійного центру (управління) додатково подається документ, що підтверджує визнання такою релігійною організацією підлеглості їй новоутвореного релігійного центру (управління), або документ, який підтверджує, що новоутворений релігійний центр (управління) входить до складу такої релігійної організації. До статуту (положення) монастиря, релігійного братства, місіонерського товариства (місії) або духовного навчального закладу на підтвердження відомостей, додатково подаються належним чином засвідчена копія статуту релігійного центру (управління), що засновує монастир, релігійне братство, місіонерське товариство (місію), духовний навчальний заклад [154].

У загальному випадку заява та статут (положення) релігійної організації розглядається органом реєстрації в місячний строк. Але у разі, коли орган реєстрації зажадає висновок у зазначених у Законі органів, а також спеціалістів, то рішення про реєстрацію статуту (положення) релігійної організації приймається у тримісячний строк. На час воєнного стану в Україні строк надання адміністративної послуги зупиняється та поновлюється у місячний

строк після припинення чи скасування воєнного стану на відповідній території України. Копія наказу про реєстрацію статуту (положення) релігійної організації (змін до них), що засвідчена у встановленому порядку. Два екземпляри статуту (положення) з відміткою про їх реєстрацію. Отримати результати надання послуги заявник може особисто або через законного представника, поштовим відправленням на вказану при поданні заяви адресу (рекомендованим листом) [35].

Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» (2003 р.) [122] визначено документи, що подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи, у тому числі і релігійної організації:

- 1). заповнену реєстраційну картку на проведення державної реєстрації юридичної особи;
- 2). примірник оригіналу або нотаріально засвідчену копію рішення засновників або уповноваженого ними органу про створення юридичної особи у випадках, передбачених законом;
- 3). два примірники установчих документів;
- 4). документ, що засвідчує внесення реєстраційного збору за проведення державної реєстрації юридичної особи.

Аналізуючи Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» можна визначити перелік документів, обов'язкових для надання при реєстрації релігійних організацій, а саме:

- 1). заяву про державну реєстрацію у формі, встановленої Правилами розгляду заяв про державну реєстрацію релігійних організацій в органах юстиції. У заяві вказується, кому доручається займатися реєстрацією від імені релігійної організації;
- 2). список осіб, що створюють релігійну організацію із зазначенням громадянства, місця проживання та дати народження;
- 3). статут релігійної організації;
- 4). протокол установчих зборів, який містить відомості про дату і місце

проведення зборів, кількісний і персональний склад його учасників і робочих органів, суть прийнятих рішень і результати узгодження щодо них;

5). документ, що підтверджує місце знаходження керівного органу (юридична адреса) створюваної релігійної організації [140].

Проте цим перелік документів, які необхідні для реєстрації релігійної організації, на жаль, на практиці не обмежується.

Деякі адміністрації вимагають подання двох заяв про реєстрацію статуту релігійної організації, встановлюють свої форми заяви про реєстрацію, вимоги до документів.

Зразок заяви про реєстрацію статуту релігійної організації у чинному законодавстві не подається. Проте на сайті Державного комітету України у справах національностей та релігій подається зразок, який можна використати. Його можна знайти у додатках.

Для реєстрації статуту релігійної громади заява повинна бути підписана не менше як десятьма особами, які утворили її, і досягли 18-річного віку.

Проте деякі міські державні адміністрації встановлюють «свої» форми і зразки документів. Так, наприклад, Київська міська державна адміністрація має свої «вимоги» до форми та змісту заяви. Вона передбачає текст такого змісту: «Ми, громадяни у кількості осіб, які утворили релігійну громаду (повна назва де обов'язково вказується район м. Києва у якому знаходитиметься керівний орган громади)... для одержання права юридичної особи подаємо на реєстрацію статут релігійної громади (повна назва громади), який прийнято на загальних зборах віруючих громадян від: ... Протокол № ...». Також у заяві, на думку адміністрації, мають вказуватися такі відомості про засновників: прізвище, ім'я, по батькові, рік народження, домашня адреса, телефон. Також вказуються контактні телефони особи, яка уповноважена загальними зборами релігійної громади представляти її в державних установах. Зазначається, які додатки додаються до заяви: протокол загальних зборів – два примірники; статут у 5-ти примірниках, заява власника приміщення на розміщення керівного органу

релігійної громади (нотаріально завірена), копія документа на право власності приміщення, за яким закріплюється юридична адреса громади [188].

Залишається незрозумілим, якими нормами керуються органи влади для запровадження такої форми та документів, які необхідні для реєстрації статуту релігійної організації, адже норми Закону «Про свободу совісті та релігійні організації» не передбачають такого переліку документів.

Орган, який здійснює реєстрацію, в місячний термін розглядає заяву, статут (положення) релігійної організації, приймає відповідне рішення і не пізніше як у десятиденний термін письмово повідомляє про нього заявникам.

Також відповідно до ст. 14 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» орган, що здійснює реєстрацію, повинен не пізніше як у десятиденний термін письмово повідомити про нього заявникам.

У необхідних випадках орган, який здійснює реєстрацію статутів (положень) релігійних організацій, може вимагати висновок місцевої державної адміністрації, виконавчого комітету сільської, селищної, міської Рад народних депутатів, а також спеціалістів. У цьому разі рішення про реєстрацію статутів (положень) релігійних організацій приймається у тримісячний термін.

Перевищення встановленого цим Законом терміну прийняття рішень про реєстрацію статутів (положень) релігійних організацій може бути оскаржено до суду.

У разі необхідності в розгляді питання про реєстрацію статуту (положення) можуть брати участь з дорадчим голосом представники релігійної організації.

Якщо реєстрована релігійна організація входить до структури релігійної організації, що знаходиться за межами України, додатково до перерахованих документів до органів юстиції представляється статут або інший основоположний документ іноземної релігійної організації, який засвідчений державним органом держави, в якому знаходиться ця іноземна організація.

Священнослужителі, релігійні проповідники, наставники, інші представники зарубіжних організацій, які є іноземними громадянами і

тимчасово перебувають в Україні, можуть займатися проповіданням релігійних віровчень, виконанням релігійних обрядів чи іншою канонічною діяльністю лише в тих релігійних організаціях, за запрошенням яких вони прибули, і за офіційним погодженням з державним органом, який здійснив реєстрацію статуту (положення) відповідної релігійної організації.

Відповідно до ст. 15 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» у реєстрації статуту (положення) релігійної організації може бути відмовлено, якщо її статут (положення) або діяльність суперечать чинному законодавству – з посиланням на конкретні статті законів. Водночас, законом не передбачено як підставу для відмови в реєстрації статуту релігійної організації подання на реєстрацію документів, що містять недостовірні або неправдиві відомості. У зв'язку з викладеним слід було б викласти у такій редакції ч. 1 ст. 15 Закону *«У реєстрації статуту (положення) релігійної організації може бути відмовлено, якщо її статут (положення) або діяльність суперечать чинному законодавству або подання до органу реєстрації документів, що містять недостовірні або неправдиві відомості».*

В Україні вже відбулися суттєві зміни у сфері лібералізації реєстраційних процедур щодо створення релігійних організацій. На думку А. Василяка, такі зміни є неабияким завоюванням демократичної України. Зокрема сьогодні реєстраційні процедури перетворені на усталену в цивілізованому світі практику державної констатації відповідності статутних документів релігійної організації вимогам чинного законодавства. Це дає змогу з одного боку релігійній організації обирати форму діяльності та, за потреби, набувати правосуб'єктності юридичної особи [27, с. 82-85], а з іншого боку – державі здійснювати загальний контроль за законністю цього процесу, вести облік створених релігійних організацій виконувати юрисдикційні функції у випадку вчинення ними адміністративних проступків, стверджує В. З. Чернописька [184, с. 152].

Процедура реєстрації релігійної організації потребує спрощення, позаяк є складною та тривалою. Сьогодні при реєстрації не перевіряється мета

створення релігійних організацій, а тому як зазначає В. М. Білик це потребує проведення релігієзнавчої експертизи, яка, у свою чергу, здатна замінити собою дозвіл обласних державних адміністрацій на створення релігійних організацій. Тобто при бажанні створити релігійну організацію, потрібно надати статутні документи з повним викладенням віровчення на експертизу. Експерти надають висновок і в подальшому реєструється релігійна організація на підставі Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб і фізичних осіб – підприємців» (2003 р.). У разі відмови в реєстрації релігійна організація, як правило, продовжує своє існування як громадська організація і в такому випадку значно важче перевірити сферу її діяльності [21, с. 434].

Релігійна організація зобов'язана додержувати вимог чинного законодавства і правопорядку. У разі, здійснення релігійним об'єднанням, або його регіональним або іншим структурним підрозділом екстремістської діяльності, яка потягнула за собою порушення прав і свобод людини і громадянина заподіяння шкоди особистості, здоров'ю громадян, навколишньому середовищу, громадському порядку, громадської безпеки, власності, законним економічним інтересам фізичних і (або) юридичних осіб, суспільству і державі або створює реальну загрозу заподіяння такої шкоди, відповідне релігійне об'єднання може бути ліквідовано, а діяльність відповідного релігійного об'єднання, яка не є юридичною особою, може бути заборонена за рішенням суду на підставі заяви Генерального прокурора України або підлеглого йому відповідного прокурора. За вказаних підстав релігійне об'єднання може бути ліквідовано, а діяльність релігійного об'єднання, яка не є юридичною особою, може бути заборонена за рішенням суду також на підставі заяви органу виконавчої влади у сфері юстиції або його відповідного територіального органу [101, с. 113].

У разі прийняття судом з цих підстав, рішення про ліквідацію релігійного об'єднання їх регіональні та інші структурні підрозділи також підлягають ліквідації.

У разі призупинення діяльності релігійного об'єднання припиняються права релігійного об'єднання, його регіональних і інших структурних підрозділів як засновників медіа, їм забороняється користуватися державними і муніципальними медіа, організувати і проводити збори, мітинги, демонстрації, ходи, пікетування та інші масові акції або публічні заходи, брати участь у виборах і референдумах, використовувати банківські вклади, за винятком їх використання для здійснення розрахунків, пов'язаних з їх господарською діяльністю, відшкодуванням заподіяних їх діями збитків (збитку), сплатою податків, зборів або штрафів, і розрахунків за трудовими договорами [154].

Якщо суд не задовольнить заяву про ліквідацію релігійного об'єднання або заборону його діяльності, таке об'єднання відновлює свою діяльність після набрання рішенням суду законної сили. Відмову в реєстрації релігійного об'єднання може бути також винесено і у випадку неможливості визнання реєстрованої організації як релігійної, про що може свідчити відсутність відповідної мети утворення релігійної організації, зазначеної у ч. 1 ст. 7 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації»; якщо статут та інші подані документи не відповідають вимогам законодавства або відомості що в них містяться є недостовірними. Це може мати місце у випадку неправильного закріплення правоздатності релігійних організацій у статуті. Наприклад, вказані такі види діяльності, якими релігійна організація не має права займатися, незаконні способи набуття майнових прав або з його змісту незрозуміло, як і ким здійснюється керівництво організацією тощо. Проте таке формулювання підстав, щодо відмови в реєстрації, надає широкі простори для свавілля посадових осіб, оскільки породжує справедливе питання, як буде оцінюватися достовірність відомостей про основи віровчення, історії виникнення релігії та релігійного об'єднання. Не викликає сумнівів, що підтвердити достовірність деяких фактів, що мав місце сьогодні і тисячі років тому виявиться просто неможливо, однак це цілком може послужити формальною підставою для

відмови в реєстрації не тільки нетрадиційних, але також і давно відомих і соціально адаптованих релігійних об'єднань.

Також підставами відмови у реєстрації релігійного об'єднання є:

- якщо в єдиному державному реєстрі юридичних осіб раніше була зареєстрована організація з тим же найменуванням. Щоб виправити ситуацію в цьому випадку досить скорегувати її найменування;
- неправомочність засновника (засновників), причиною якої може бути недосягнення повноліття одним із засновників;
- обмежена правоздатність громадянина внаслідок психічного розладу або іншого ушкодження здоров'я;
- прийняття рішення про входження в структуру централізованої релігійної організації органом місцевої організації, якому не були надані такі повноваження.

Рішення про відмову в реєстрації статуту (положення) релігійної організації із зазначенням підстав відмови повідомляється заявникам письмово в десятиденний термін.

Така відмова не може обґрунтовувати недоцільність створення релігійної організації, як це мало місце до прийняття закону «Про свободу совісті та релігійні організації». Документи, надані на державну реєстрацію, повертаються засновникам тільки на підставі їхньої заяви. При цьому в органі реєстрації залишаються копії всіх документів, що були в справі на момент відмови в державній реєстрації. Відмова у державній реєстрації релігійної організації не є перешкодою для повторного подання документів на державну реєстрацію за умови усунень підстав, які спричинили відмову в реєстрації. Розгляд повторної заяви до реєструючого органу та винесення за цією заявою рішення проводиться у тому ж порядку. Відмова реєструючого органу в державній реєстрації релігійної організації, а також його ухилення від такої реєстрації можуть бути оскаржені до суду. У разі визнання судом відмови у реєстрації не законною, виконання судового рішення, що набрало законної сили виконується у порядку, встановленому чинним законодавством.

Якщо підстави для відмови відсутні, орган юстиції приймає рішення про реєстрацію релігійної організації. Воно оформляється у вигляді висновку і оголошується розпорядженням реєструючого органу або рішенням уповноваженої посадової особи реєструючого органу. Зареєстрованій релігійній організації видається свідоцтво про державну реєстрацію встановленого зразка і один примірник статуту в прошитому вигляді, завірений реєструючим органом. На кожній сторінці статуту проставляється спеціальний штамп із зазначенням найменування реєструючого органу, реєстраційного номера і дати реєстрації. Обидва примірники статуту релігійної організації прошиваються і засвідчуються підписом уповноваженої посадової особи і гербовою печаткою реєструючого органу на звороті останнього аркуша. Другий примірник статуту та копія свідоцтва про державну реєстрацію підшиваються в реєстраційну справу, що зберігається в органі реєстрації. На підставі рішення про державну реєстрацію релігійній організації присвоюється реєстраційний номер, з яким вона вноситься до єдиного державного реєстру юридичних осіб, що ведеться реєструючим органом і направляє відомості про державну реєстрацію в Міністерство юстиції України.

Поняття припинення юридичної особи визначено у ст. 104 Цивільного кодексу України, відповідно до якої юридична особа припиняється в результаті передання всього свого майна, прав та обов'язків іншим юридичним особам – правонаступникам (злиття, приєднання, поділу, перетворення) або в результаті ліквідації [179]. Відповідно до ст. 110 Цивільного кодексу України визначаються підстави ліквідації юридичної особи:

- 1). за рішенням її учасників або органу юридичної особи, уповноваженого на це установчими документами, в тому числі у зв'язку із закінченням строку, на який було створено юридичну особу, досягненням мети, для якої її створено, а також в інших випадках, передбачених установчими документами;

2). за рішенням суду про визнання судом недійсною державної реєстрації юридичної особи через допущені при її створенні порушення, які не можна усунути, а також в інших випадках, встановлених законом.

Вимога про ліквідацію юридичної особи на підставах, зазначених у п. 2 ч. 1 цієї статті, може бути пред'явлена до суду органом, що здійснює державну реєстрацію, учасником юридичної особи, а щодо акціонерних товариств – також Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку [179].

Діяльність релігійної організації може бути припинено у зв'язку з її реорганізацією (поділом, злиттям, приєднанням) або ліквідацією.

Реорганізація або ліквідація релігійної організації здійснюється відповідно до її власних настанов. Реєстрація статутів (положень) новоутворених після реорганізації релігійних організацій здійснюється в порядку, встановленому ст. 14 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» [140].

Законодавством України регулюється дві процедури ліквідації релігійних об'єднань в залежності від того чи ініціатором ліквідації виступає саме релігійне об'єднання чи державний орган.

У зв'язку з цим необхідно виділити:

- 1). норми права, що регулюють добровільний порядок ліквідації релігійного об'єднання;
- 2). правові норми, що закріплюють процедуру ліквідації в судовому порядку як міру державного примусу.

Правове закріплення процедури ліквідації релігійного об'єднання у примусовому порядку – це захід, необхідний для захисту прав і законних інтересів громадян від порушення релігійного об'єднання, а також інтересів держави.

Представляється, що не всі виникаючі при ліквідації релігійного об'єднання суспільні відносини будуть носити характер правових, а отже і адміністративно-правових. Так, ними не будуть відносини, врегульовані статутом релігійного об'єднання, так як всі питання релігійним об'єднанням

будуть вирішуватися тут самостійно без втручання органів державної влади. До адміністративно-правових необхідно віднести ті відносини, які виникають у зв'язку з добровільною ліквідацією релігійного об'єднання і врегульовані адміністративно-правовими нормами. Наприклад, після того як релігійне об'єднання, що є юридичною особою, було за власною ініціативою ліквідовано, воно, відповідно до законодавства має надіслати рішення про ліквідацію до органу, що зареєстрував релігійне громадське об'єднання, для виключення зазначеного об'єднання з єдиного державного реєстру юридичних осіб.

По-іншому справа йде з процедурою ліквідації релігійного об'єднання у примусовому порядку. Це питання регулюється лише нормативними актами, тому і всі виникаючі при цьому відносини будуть правовими, в тому числі адміністративно-правовими.

Свобода діяльності релігійного об'єднання не може бути абсолютною. На них повною мірою поширюється обов'язок дотримуватися Конституції України і законодавства. У зв'язку з цим в законодавстві закріплені певні заходи державного примусу, що застосовуються до релігійних об'єднань, в тому числі їх ліквідація в судовому порядку.

Роль суду як процесуального гаранта дотримання прав юридичних осіб при їх ліквідації на сьогоднішній день заперечувати не можна.

Іншою, не менш важливою адміністративно-правовою гарантією дотримання прав релігійних об'єднань органами державної влади є чітке визначення правових підстав їх ліквідації. Чим конкретніше формулює законодавство такі підстави, тим менше можливостей для прийняття невірному рішення.

Про значимість цього питання свідчить і той факт, що базові положення, присвячені підставам ліквідацію релігійних об'єднань закріплені в Конституції, де забороняється створення і діяльність релігійних об'єднань, програмні цілі або дії яких спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення

державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення. У цьому підрозділі мова йде вже про ті релігійні об'єднання, які пройшли процедуру державної реєстрації та мають легальний статус. Але в Конституції України мова йде не тільки про заборону створення, але і про заборону діяльності релігійних об'єднань відповідно за цих підстав. Адже якщо при їх державній реєстрації в органів юстиції не було підстав відмови останній, то надалі цілі і методи діяльності релігійних об'єднань цілком можуть набути протиправний характер, що і буде служити підставою для їх ліквідації.

Які ж підстави ліквідації релігійних організацій за рішенням суду закріплені у чинному законодавстві? Безумовно необхідно виділити дві групи таких підстав. Перша група підстав ліквідації релігійних об'єднань в тому, що у разі неусунення у встановлений термін релігійним об'єднанням порушень, що послужили підставою для зупинення його діяльності, орган, який вніс у суд заяву про призупинення діяльності цього об'єднання, вносить до суду заяву про його ліквідацію. Як вже було розглянуто вище, заяву до суду про призупинення діяльності релігійного об'єднання подається або органом юстиції, або прокурором відповідного рівня. Отже, їм також надається право, а одночасно і обов'язок виступити з ініціативою про ліквідацію релігійного об'єднання, що не виконав вимоги суду.

До другої групи підстав ліквідації релігійних об'єднань необхідно віднести ст. 110 Цивільного кодексу України. У п. 2 ч. 1 ст. 110 Цивільного кодексу України закріплено, що «Юридична особа ліквідується за рішенням суду про визнання судом недійсною державної реєстрації юридичної особи через допущені при її створенні порушення, які не можна усунути, а також в інших випадках, встановлених законом» [180].

Відповідно до ст. 16 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» визначено, що «у разі порушення релігійною організацією, що є юридичною особою, положень цього Закону та інших законодавчих актів України її діяльність може бути припинено також за рішенням суду.

У судовому порядку діяльність релігійної організації припиняється лише у випадках:

- 1). вчинення релігійною організацією дій, недопустимість яких передбачена ст. 3, 5 і 17 Закону;
- 2). поєднання обрядової чи проповідницької діяльності релігійної організації з посяганнями на життя, здоров'я, свободу і гідність особи;
- 3). систематичного порушення релігійною організацією встановленого законодавством порядку проведення публічних релігійних заходів (богослужінь, обрядів, церемоній, походів тощо);
- 4). спонукання громадян до невиконання своїх конституційних обов'язків або дій, які супроводжуються грубими порушеннями громадського порядку чи посяганням на права і майно державних, громадських або релігійних організацій;
- 5). засудження її уповноважених осіб за вчинення кримінального правопорушення проти основ національної безпеки України, передбаченого ст. 111-1 Кримінального кодексу України [140].

Ці підстави ліквідації діють лише до релігійних об'єднань – юридичних осіб.

Таким чином, при ліквідації громадського об'єднання Міністерство юстиції України, органи прокуратури та суди мають право керуватися як ст. 110 Цивільного кодексу України і Законом України «Про свободу совісті та релігійні організації».

Отже, ліквідація релігійного об'єднання – це найсерйозніша міра примусу, що застосовується до них. Після ліквідації релігійне об'єднання не може вступити ні в які правовідносини, в тому числі і адміністративно-правові. Таким чином, ліквідація релігійного об'єднання означає ліквідацію і її адміністративно-правового статусу.

Рішення суду про ліквідацію релігійного об'єднання, яке набрало законної сили, підлягає виконанню органами юстиції.

Відповідно до законодавства рішення про скасування акта реєстрації та виключення релігійного об'єднання з єдиного державного реєстру юридичних осіб направляється постійно діючому керівному органу релігійного об'єднання, до органів державної податкової служби, органи статистики, банківські установи, а в необхідних випадках – у відповідні органи виконавчої влади.

Таким чином, про ліквідацію релігійного об'єднання повинні бути сповіщені всі зацікавлені органи і організації.

Від ліквідації релігійного об'єднання необхідно відрізнити процедуру припинення його діяльності в судовому порядку. У даному випадку суд підтверджує своїм рішенням фактичне припинення діяльності релігійного об'єднання як юридичної особи, яка не виконує обов'язків, закріплених законодавством.

Основною відмінністю процедури припинення діяльності релігійного об'єднання від процедури його ліквідації є те, що ліквідація означає заборону діяльності релігійного об'єднання, а припинення діяльності тягне тільки втрату статусу юридичної особи.

Отже, після того, як суд визнає релігійне об'єднання таким, що припинило свою діяльність як юридична особа, воно може реалізовувати всі свої права та обов'язки за винятком прав юридичної особи.

Крім розглянутих вище заходів державного примусу, до релігійних об'єднань можуть бути застосовані і інші.

У процесі контролю і нагляду за діяльністю релігійних об'єднань можуть бути виявлені і такі порушення, за які відповідно до законодавства України передбачено той чи інший вид юридичної відповідальності, в тому числі і адміністративної відповідальності.

Отже, ліквідація релігійних об'єднань, а також застосування до них інших заходів відповідальності – це важелі, що забезпечують дієвість і ефективність, насамперед, контролю та нагляду за їх діяльністю.

Окрім процедури створення релігійних організацій як різновиду установчого провадження (реєстрація статуту релігійної організації) варто

віднести їй дозвільне провадження, а саме відкриття поточних рахунків релігійної організації в банківських установах та включення до Реєстру неприбуткових організацій. У ст. 47 Закону України «Про банки та банківську діяльність» зазначено про відкриття та ведення поточних (розрахункових, кореспондентських) рахунків клієнтів, у тому числі у банківських металах, та рахунків умовного зберігання (ескроу) [115].

Релігійній організації, яка є юридичною особою, для відкриття поточного рахунку потрібно подати такі документи: 1) пред'явити паспорт або інший документ, що посвідчує особу та відповідно до законодавства України може бути використаним на території України для укладення, і подати документ, що підтверджує її повноваження. Фізична особа-резидент додатково пред'являє документ із РНОКПП;

2) подати документи, визначені в пунктах 14, 25 розділу I Інструкції та розділі II цієї Інструкції (заяву про відкриття поточного рахунку, підписану керівником релігійної організації або іншою уповноваженою на це особою; копію свідоцтва про державну реєстрацію юридичної особи, засвідчену належним чином; копію належним чином зареєстрованого статуту або положення, засвідчену органом, який здійснив реєстрацію, або нотаріально; копію довідки про внесення юридичної особи до ЄДР підприємств та організацій України, засвідчену належним чином; копію документа, що підтверджує взяття юридичної особи на облік в органі державної податкової служби, засвідчену належним чином; картку із зразками підписів і відбитка печатки, засвідчену нотаріально або організацією, якій клієнт адміністративно підпорядкований, в установленому порядку. До картки включаються зразки підписів осіб, яким відповідно до законодавства України або установчих документів юридичної особи надано право розпорядження рахунком та підписання розрахункових документів);

3) заповнити заяву про відкриття поточного рахунку [50].

У зв'язку з тим, що як уже зазначалося вище, релігійна організація за своєю природою є неприбутковою організацією, вона повинна звернутися до

органів державної податкової служби для включення її в Реєстр неприбуткових установ і організацій

Порядок ведення Реєстру неприбуткових установ та організацій, включення неприбуткових підприємств, установ та організацій до Реєстру та виключення з Реєстру затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 13 липня 2016 року № 440 [128]. Відповідно до п. 7 Порядку, контролюючий орган здійснює включення неприбуткової організації до Реєстру неприбуткових установ і організацій за умови відповідності такої організації вимогам, визначеним пп. 133.4.1 п. 133.4 ст. 133 Податкового Кодексу [105], а саме: утворена та зареєстрована в порядку, визначеному законом, що регулює діяльність відповідної неприбуткової організації; установчі документи якої містять заборону розподілу отриманих доходів (прибутків) або їх частини серед засновників (учасників у розумінні Цивільного кодексу України), членів такої організації, працівників (крім оплати їхньої праці, нарахування єдиного соціального внеску), членів органів управління та інших пов'язаних з ними осіб. З метою включення до Реєстру неприбуткова організація повинна подати до контролюючого органу реєстраційну заяву за формою 1-РН згідно з додатком 1 до Порядку і засвідчені підписом керівника або представника такої організації та скріплені печаткою (за наявності) копії установчих документів неприбуткової організації [109].

Таким чином, необхідно зробити наступні висновки: як на етапі створення, так і на етапах діяльності та ліквідації релігійного об'єднання останні вступають у суспільні відносини, врегульовані нормами адміністративного права, тобто в адміністративно-правові відносини з органами державної влади; і релігійні об'єднання, і органи державної влади, які є суб'єктами адміністративно-правових відносин допускають порушення законодавства, що має великий резонанс у суспільстві і тягне за собою порушення прав і свобод людини і громадянина; порушення норм права релігійними об'єднаннями в багатьох випадках є наслідком відсутності належного контролю органів юстиції за їх діяльністю.

2.2. Організація взаємовідносин виконавчих органів влади з релігійними організаціями

В залежності від взаємодії та конкретних умов в межах однієї моделі відносин держави і релігійних організацій можливі відмінний ступінь гарантування свободи віросповідання і різний характер зазначених взаємозв'язків. На жаль, не можна стверджувати, що ця проблема долається з належною активністю і достатнім розумінням важливості її розв'язання для підвищення ефективності реалізації прав громадян на свободу віросповідання, захисту конституційного ладу і започаткованих у країні демократичних реформ. Сама практика взаємин органів виконавчої влади з релігійними об'єднаннями свідчить про те, що питання організації та підтримки їх взаємодії в законних інтересах громадян вимагає як теоретичних розробок, так і організаційних зусиль органів виконавчої влади. Слід також зазначити, що внаслідок зміни суспільно-політичної обстановки в країні відбулися істотні зміни у структурі та діяльності органів виконавчої влади, що не могло не відбитися на питаннях взаємодії їх з релігійними об'єднаннями.

Вирішення проблеми спільної діяльності, забезпечення високої ефективності комплексного використання можливостей органів виконавчої влади та релігійних об'єднань пов'язані зі значними труднощами, про що свідчить досвід формування й використання органів виконавчої влади у взаємодії з релігійними об'єднаннями [57; 169; 189]. Водночас, недостатність науково-теоретичної бази, відсутність однозначних уявлень про правову та організаційну сутність взаємодії і зумовлює актуальність дослідження адміністративно-правових засад взаємодії органів виконавчої влади з релігійними об'єднаннями [57, с. 62]. Тому, розгляду правових і організаційних основ взаємовідносин органів виконавчої влади з релігійними об'єднаннями повинен передувати короткий аналіз загальних питань взаємодії. І це не випадково, бо взаємодія визначає існування, структурну організацію і властивості будь-якої матеріальної системи.

Так, управлінська категорія «взаємодія» включає в себе діючі зв'язки та реальний вплив взаємодіючих елементів і являє собою абстракцію вищого порядку по відношенню до всіх інших її значень [104]. Таку форму діяльності можна розглядати як форму зв'язку елементів системи, за допомогою якої вони, взаємно доповнюючи один одного, створюють умови для успішного функціонування всієї системи в цілому. Причому необхідно мати на увазі, що взаємодія як управлінська категорія виявляється не тільки у внутрішньоорганізаційній діяльності системи, але й в зовнішніх її функціях. Вивчення різних раніше опублікованих праць з питань взаємодії дозволяє виявити загальні ознаки, що характеризують суть поняття взаємодія. Найбільш важливе з них: взаємодія – це узгоджена діяльність.

Взаємодія – властивість, притаманне не тільки матерії в цілому, але і всім її станам і проявам, окремим речам, явищам, процесам, їх сторонам і властивостями [186]. У філософському, сенсі слова взаємодія – процес взаємного впливу тіл один на одного, найбільш загальна, універсальна форма зміни їх стану; є похідним від терміна «взаємний», тобто такий, що впливає один на одного, спільний, такий, що стосується обох [28]. Таким чином, взаємодія взагалі – це філософська категорія, що відображає процеси впливу різних об'єктів – один на одного, їх взаємну обумовленість, зміну стану, взаємоперехід, а також породження одним об'єктом іншого. Взаємодія являє собою вид безпосереднього чи опосередкованого, зовнішнього або внутрішнього ставлення зв'язку. Взаємодія визначає існування, структурну організацію і властивості будь-якої матеріальної системи, можливість її об'єднання у велику систему. Філософська категорія «взаємодія» є науковою абстракцією високого порядку і є фундаментальною основою для розуміння взаємодії у правоохоронній сфері [173].

Таким чином, розкриття сутності взаємодії дозволяє підійти до визначення властивих йому обов'язкових ознак і на цій основі дати відповідне поняття, зокрема *взаємовідносин виконавчих органів влади з релігійними організаціями слід розуміти як спільну, узгоджену діяльність державного*

апарату (організації), який наділений державно-владними повноваженнями з добровільними, некомерційними об'єднаннями осіб (релігійними організаціями), створеними для задоволення своїх релігійних потреб з метою гарантування права на свободу совісті громадянам України та здійснення цього права; забезпечення соціальної справедливості, рівності, захисту прав і законних інтересів громадян; визначення обов'язків держави щодо релігійних організацій й релігійних організацій перед державою і суспільством; подолання негативних наслідків державної політики щодо релігії і церкви; гарантування сприятливих умов для розвитку суспільної моралі і гуманізму, громадянської злагоди і співробітництва людей незалежно від їх світогляду чи віровизнання.

Взаємодія у сфері органів виконавчої влади з релігійними об'єднаннями вимагає постійного вдосконалення організації діяльності його суб'єктів. Чітка взаємодія виступає тут в якості основного принципу реалізації прав і свобод громадян. Особлива значимість взаємодії визначається тим, що вона практично спрямована на досягнення найближчих цілей при вирішенні багатопланових проблем у сфері охорони публічного порядку і забезпечення публічної безпеки.

Організація взаємодії всередині кожної з взаємодіючих систем вимагає використання оптимальних форм і методів взаємодії. Для цього необхідно мати належну, добре налагоджену правову систему і достовірну інформацію, яка б була важливим інструментом ефективної взаємодії органів виконавчої влади і релігійних об'єднань. За загальним правилом, форми і методи взаємодії всіх суб'єктів утворюють власне інструмент, з допомогою якого такі суб'єкти вирішують увесь комплекс завдань із захисту важливих інтересів особи, суспільства та держави (форми взаємодії між інституціями неурядового сектору та державними органами й установами досить різноманітні, а їх конкретні види залежать від особливостей національної правової системи та політичних традицій) [67, с. 14].

Істотний вплив взаємодія оказує на розвиток зв'язків у сфері діяльності органів виконавчої влади і релігійних об'єднань. На цій основі можна припустити, що взаємодія органів виконавчої влади та релігійних об'єднань

багато в чому залежить від зв'язку між суб'єктами взаємодії. Ефективність взаємодії буде залежати від ступеня організованості процесу взаємодії, якості, своєчасності та ритмічності спільно здійснюваних заходів та їх раціональності швидкої адаптації до зміни обстановки [57].

Вивчення наукової літератури показує, що окремі характерні ознаки взаємодії визнаються обов'язковими більшістю авторів, відносно ж ряду ознак єдність думок відсутня, зокрема обов'язковими ознаками взаємодії є: багатосуб'єктність – наявність мінімум двох учасників взаємодії; узгодженість, системність, кооперація, взаємодопомога щодо вирішення спільних задач [89, с. 20].

Відповідно до ст. 30 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері релігії, забезпечує проведення державної політики щодо релігій і церкви шляхом:

здійснення реєстрації статутів (положень) релігійних організацій, зазначених у частині другій статті 14 цього Закону, а також змін і доповнень до них;

офіційного погодження можливості зайняття проповідницькою чи іншою канонічною діяльністю, виконання релігійних обрядів священнослужителями, релігійними проповідниками, наставниками, іншими представниками зарубіжних релігійних організацій, які є іноземними громадянами і тимчасово перебувають в Україні;

здійснення контактів і координаційних зв'язків із відповідними органами інших держав;

забезпечення релігієзнавчої експертизи за участю представників релігійних організацій та відповідних спеціалістів;

сприяння зміцненню взаєморозуміння і терпимості між релігійними організаціями різних віросповідань;

сприяння участі релігійних організацій у міжнародних релігійних рухах, форумах, ділових контактах із міжнародними релігійними центрами та

зарубіжними релігійними організаціями [140].

Водночас, відповідно до Концепції державно-конфесійних відносин пріоритетними напрямками державної політики у сфері забезпечення права на свободу совісті та встановлення партнерських взаємовідносин з церквою (релігійними організаціями) визначені:

- сприяння безконфліктному, на засадах консенсусу розв'язанню проблеми набуття церквами, що мають ієрархічну структуру, статусу юридичної особи;

- визначення реальних термінів, чітких і прозорих механізмів повернення церкви (релігійним організаціям) націоналізованого в минулому майна релігійного призначення та/або форм, обсягів та механізмів його компенсації (відшкодування);

- розробка та впровадження правового механізму захисту традиційної релігійної культури суспільства, зокрема: заборона приватизації націоналізованого в минулому майна релігійного призначення;

- врегулювання умов та правил здійснення спеціальної експертизи релігійної практики новітніх релігійних рухів;

- підготовка та видання докладного юридичного коментарю до базового закону та інших нормативно-правових актів, що регламентують відносини у сфері забезпечення права на свободу совісті та діяльності церкви (релігійних організацій);

- кодифікація нормативно-правових актів із зазначених питань, формування та видання збірника нормативно-правових актів у сфері забезпечення свободи совісті та діяльності релігійних організацій, включаючи міжнародні нормативно-правові акти, визнані Україною;

- розробка та впровадження правових механізмів забезпечення права церкви (релігійних організацій) на пастирське служіння;

- визначення правового статусу церкви (релігійних організацій) в частині оподаткування, не прирівнюючи її (їх) до комерційних та/або громадських структур, враховуючи неприбутковий і суспільно корисний характер її (їх)

діяльності;

– сприяння реалізації права громадян на свободу вибору характеру освіти як елемента свободи совісті. Для цього: законодавче врегулювання права церкви (релігійних організацій) на заснування конфесійних навчальних закладів; розробка та впровадження: державного стандарту богословської (теологічної) освіти; механізму визнання документів про освіту, отриману в релігійних (духовних) навчальних закладах; ліцензування та акредитації конфесійних навчальних закладів усіх рівнів; вивчення можливостей фінансування дисциплін, що викладаються в конфесійних навчальних закладах та належать до державного стандарту, з бюджетних коштів; механізму впровадження вивчення релігії у державній школі на добровільних (факультативних) засадах;

– сприяння формуванню релігійної толерантності та збереженню традиційної релігійної культури суспільства. Для цього: впровадження в програми середньої загальноосвітньої школи курсу основ української християнської культури (християнської етики), який не супроводжується релігійними обрядами; вищої школи (вищих навчальних закладів усіх рівнів акредитації) – курсу «Релігії народу України», тобто курсу наукових дисциплін, предметом яких є історія, філософія, богослов'я (теологія), культура та традиції релігій, що мають (або мали) відчутний вплив на історію і культуру України; курс має передбачати активне залучення представників відповідної релігійно-культурної традиції до підготовки програм та викладання зазначеного курсу;

– забезпечення прав священнослужителів, які досягли пенсійного віку, на пенсійне забезпечення, з урахуванням особливостей діяльності церков (релігійних організацій);

– забезпечення прав віруючих на дотримання приписів віровчення стосовно свят та днів відпочинку (вихідних і робочих днів) [70; 71, с. 7].

Організація взаємодії всередині кожної з взаємодіючих систем вимагає використання оптимальних форм і методів взаємодії. Державні виконавчі органи влади щодо взаємодії з релігійними об'єднаннями включають в себе: а) не пов'язані

органи – Кабінет Міністрів України (вищий орган), Міністерство внутрішніх справ, Міністерство культури та інформаційної політики України, Міністерство освіти і науки України, Міністерство юстиції України, Міністерство оборони України та ін. (центральні органи); б) прямі виконавчі структури – Рада етнонаціональних організацій України при Міністерстві культури та інформаційної політики України; Рада з питань співпраці з церквами та релігійними організаціями при Міністерстві освіти і науки України та Державної служби України з етнополітики та свободи совісті при Кабінеті Міністрів України; в) безпосередні виконавчі структури – структурні підрозділи у зв'язках з релігійними організаціями в різних органах місцевої влади (обласні військові державні адміністрації, територіальні громади; сільські, селищні, міські ради; районні та обласні ради, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст), одним із основних завдань яких разом з такими організаціями, є розробка пропозиції до концепції духовного розвитку країни.

Такому системному групуванню взаємодіючих виконавчих органів влади сприяла зростаюча спільна діяльність з релігійними організаціями з різних релігійно-життєвих питань. Головною причиною повернення до традиційних форм регулювання державно-церковних відносин стала необхідність оперативного реагування виконавчими органами влади на збільшення запитів релігійних організацій.

При Президентові України утворено Раду етнонаціональних організацій України, до завдань якої віднесено вивчення процесів, що відбуваються у суспільстві, та вироблення пропозицій щодо: (1) визначення пріоритетів здійснення заходів, спрямованих на зміцнення національної єдності та розвиток національної самосвідомості, відновлення історичної пам'яті Українського народу, гармонізацію етнонаціональних, міжконфесійних стосунків, розвиток вітчизняної культури; посилення функції державної мови як об'єднавчого і консолідаційного чинника в українському суспільстві, засобу зміцнення державної єдності України; подолання існуючих стереотипів та пропагандистських міфів, спрямованих на руйнування єдності Українського

народу; розвитку міжрегіонального співробітництва, зміцнення існуючих і налагодження нових взаємозв'язків між регіонами, зокрема у питаннях інформаційних комунікацій, туризму, культурних та освітніх проєктів; подолання міжрегіонального відчуження; (2) розгляд законопроектів, які пропонуються для внесення Президентом України на розгляд Верховної Ради України і стосуються питань відновлення історичної пам'яті Українського народу, гармонізації етнонаціональних та міжконфесійних стосунків, розвитку вітчизняної освіти і культури, мовної та інформаційної політики, міжрегіонального співробітництва, розгляд проєктів актів Президента України з цих питань та підготовка пропозицій щодо таких проєктів; (3) участь у підготовці послань Президента України до народу, щорічних і позачергових послань Президента України до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України [138]. Такий орган для виконання покладених на неї завдань має право в установленому порядку: 1) запитувати та одержувати від державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, громадських об'єднань документи і матеріали; 2) запрошувати на засідання Ради та залучати до обговорення відповідних питань керівників і представників державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, громадських об'єднань, а також експертів; 3) утворювати експертні та робочі групи для забезпечення діяльності Ради та опрацювання окремих питань, що належать до її компетенції; 4) залучати в разі потреби до опрацювання окремих питань представників державних органів, органів місцевого самоврядування, громадських об'єднань, а також експертів, учених, фахівців; 5) ініціювати проведення громадських обговорень, конференцій, круглих столів, дискусій, нарад з питань, віднесених до відання Ради [138].

Особливо вагоме значення мала організаційна діяльність цієї Ради щодо реалізації процесу отримання ТОМОСУ про автокефалію Української Православної Церкви та втілення його ідеї на національному рівні.

Варто наголосити, що роль Кабінету Міністрів України в системі

забезпечення свободи віросповідання законодавчо окреслена деклараційно через встановлення певних функціональних напрямків, що більшою мірою стосуються не конкретних дій у визначеній галузі, а в координації загальних напрямків роботи держави в цій сфері [86]. Релігійну діяльність такий вищий орган виконавчої влади здійснює через формування загальнонаціональних програм розвитку України та через діяльність інших центральних органів виконавчої влади.

При Кабінеті Міністрів України створена та функціонує ДЕСС [144]. Продовжуючи розгляд діяльності такої служби, в контексті розгляду взаємодії зазначимо, що робота цього органу переважно спрямована на реєстрацію релігійних організацій, однак відповідно до Положення про Державну службу України з етнополітики та свободи совісті (2019 р.) [108] з метою організації своєї діяльності така служба:

- 1) здійснює добір персоналу в апарат ДЕСС;
- 2) організовує планово-фінансову роботу в апараті ДЕСС, здійснює контроль за використанням фінансових і матеріальних ресурсів;
- 3) організовує ведення діловодства та архівне зберігання документів в апараті ДЕСС відповідно до встановлених правил;
- 4) забезпечує у визначеному законодавством порядку самопредставництво ДЕСС у судах України, яке здійснюється за дорученням Голови ДЕСС, зокрема уповноваженими посадовими особами юридичної служби ДЕСС;
- 5) забезпечує в межах повноважень вжиття заходів щодо запобігання корупції та контроль за їх реалізацією в апараті ДЕСС, її територіальних органах, на підприємствах, в установах та організаціях, що належать до сфери її управління.

Відповідно до зазначених завдань поступово вимальовувалися основні напрями її діяльності. ДЕСС здійснює свої повноваження безпосередньо, а також через утворені в установленому порядку територіальні органи, а тому для виконання покладених на неї завдань має право:

1) залучати до виконання окремих робіт, участі у вивченні окремих питань вчених і фахівців (за їх згодою), працівників центральних та місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ та організацій (за погодженням з їх керівниками);

2) одержувати безоплатно інформацію, документи і матеріали від державних органів та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності та їх посадових осіб, а також громадян та їх об'єднань;

3) користуватися відповідними інформаційними базами даних державних органів, державною системою урядового зв'язку та іншими технічними засобами;

4) скликати наради, утворювати комісії, робочі та експертні групи;

5) взаємодіяти з державними органами, органами місцевого самоврядування, допоміжними органами і службами, утвореними Президентом України, тимчасовими консультативними, дорадчими та іншими допоміжними органами, утвореними Кабінетом Міністрів України, а також з об'єднаннями громадян, профспілками і організаціями роботодавців [108].

Голова ДЕСС:

– очолює ДЕСС, здійснює керівництво її діяльністю;

– у межах компетенції організовує та контролює виконання в апараті ДЕСС та її територіальних органах Конституції та законів України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, наказів міністерств;

– вносить на розгляд Кабінету Міністрів України пропозиції щодо забезпечення формування державної політики у сфері міжнаціональних відносин, релігії та захисту прав корінних народів і національних меншин в Україні, зокрема розроблені ДЕСС проекти законів, актів Президента України та Кабінету Міністрів України;

– визначає перспективи та пріоритетні напрями розвитку у сфері міжнаціональних відносин, релігії та захисту прав корінних народів і національних меншин в Україні, затверджує плани роботи ДЕСС та звіти про їх

виконання;

- розподіляє обов'язки між своїми заступниками;
- затверджує положення про самостійні структурні підрозділи апарату

ДЕСС;

– призначає на посади та звільняє з посад у порядку, визначеному законодавством про державну службу, державних службовців апарату ДЕСС (якщо інше не передбачено законом), укладає та розриває з ними контракти про проходження державної служби у визначеному Кабінетом Міністрів України порядку;

– приймає на роботу та звільняє з роботи у порядку, визначеному законодавством про працю, працівників ДЕСС;

– визначає з числа посадових осіб юридичної служби ДЕСС працівників, яких уповноважує діяти від імені ДЕСС у порядку самопредставництва в судах України без окремого доручення;

– приймає на роботу та звільняє з роботи в порядку, передбаченому законодавством про працю, працівників ДЕСС;

– вносить Міністрові Кабінету Міністрів України пропозиції щодо утворення в межах граничної чисельності державних службовців та працівників ДЕСС і коштів, передбачених на її утримання, а також щодо ліквідації, реорганізації Кабінетом Міністрів України територіальних органів ДЕСС, які є юридичними особами публічного права;

– утворює в межах граничної чисельності державних службовців та працівників ДЕСС і коштів, передбачених на утримання ДЕСС, ліквідує, реорганізовує за погодженням з Кабінетом Міністрів України та Міністром Кабінету Міністрів України територіальні органи ДЕСС як структурні підрозділи апарату ДЕСС;

– призначає на посади за погодженням із Міністром Кабінету Міністрів України, головами відповідних місцевих держадміністрацій та звільняє з посад керівників територіальних органів ДЕСС, призначає на посади за погодженням з Міністром Кабінету Міністрів України, звільняє з посад заступників

керівників територіальних органів ДЕСС відповідно до законодавства про державну службу;

– утворює, ліквідує, реорганізовує підприємства, установи, організації, затверджує їх положення (статuti), в установленому порядку призначає на посади та звільняє з посад їх керівників, здійснює в межах своїх повноважень інші функції з управління об'єктами державної власності, що належать до сфери її управління;

– скасовує повністю чи в окремій частині акти територіальних органів ДЕСС;

– забезпечує реалізацію державної політики щодо державної таємниці, контроль за її збереженням в апараті ДЕСС;

– вирішує в установленому порядку питання щодо заохочення та притягнення до дисциплінарної відповідальності державних службовців та працівників апарату ДЕСС, керівників її територіальних органів та їх заступників, присвоює їм ранги державних службовців (якщо інше не передбачено законом);

– в установленому порядку вносить подання щодо представлення державних службовців та працівників апарату ДЕСС, її територіальних органів до відзначення державними нагородами України;

– організовує в установленому порядку підвищення кваліфікації працівників апарату ДЕСС;

– представляє в установленому порядку ДЕСС у відносинах з іншими державними органами, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами і організаціями в Україні та за її межами;

– залучає державних службовців та працівників територіальних органів ДЕСС, а також за домовленістю з керівниками - державних службовців та працівників міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, місцевих органів виконавчої влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій до

розгляду питань, що належать до компетенції ДЕСС;

- утворює комісії, робочі та експертні групи;

- скликає та проводить наради з питань, що належать до її компетенції;

- підписує накази ДЕСС;

- дає у межах повноважень обов'язкові для виконання державними службовцями і працівниками апарату ДЕСС та її територіальних органів доручення;

- приймає в установленому порядку рішення про розподіл бюджетних коштів, розпорядником яких є ДЕСС;

- здійснює інші повноваження відповідно до закону [108].

Зростаюча взаємодія органів виконавчої влади з релігійними об'єднаннями і, при цьому, необхідність забезпечення рівності конституційних норм всіх релігійних об'єднань, побудови основних напрямків й пріоритетів державної політики у сфері свободи совісті та віросповідання, а також пошук виважених підходів до вирішення виникаючих проблем [57, с. 63], дуже швидко підштовхнув ДЕСС до вирішення цілого ряду державно-церковних відносин. Так, відповідно до свого положення ДЕСС здійснює державний контроль за додержанням законодавства про свободу совісті та релігійні організації, а також вивчає та аналізує проблеми у сфері свободи совісті та релігії. Слід зауважити, що у своїй діяльності ДЕСС постійно дотримується принципу відокремлення церкви (релігійних організацій) від держави та проявляє неупередженість стосовно різних релігій, вірувань і переконань, як релігійних, так і нерелігійних, сприяє толерантності в демократичному суспільстві України. Принцип свободи совісті (англ. freedom of conscience у міжнародних правових документах) означає, що кожна людина вільна сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати жодної [48].

Впродовж усього 2022 р. ДЕСС, незважаючи на широкомасштабну військову агресію РФ проти України, брала активну участь у збереженні духовної єдності в Україні та підтримувала незламність духу українців. Зокрема, 16 лютого 2022 р. Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій

(ВРЦіРО) за підтримки ДЕСС та українського Уряду з нагоди Дня єднання провела молитовний захід «Звернення до Всевишнього про захист України» у Софійському Соборі в Києві; 09 квітня 2022 року за сприяння ДЕСС у Софії Київській відбулася спільна молитва лідерів різних християнських Церков за Україну. З метою уникнення різночитання нормативно-правових актів з питань свободи совісті та віросповідання ДЕСС розроблені роз'яснення щодо підстав для заборони / обмеження діяльності релігійних організацій, також ДЕСС розроблені рекомендації та роз'яснення щодо порядку дій релігійних громад, Київської міської, обласних державних (військових) адміністрацій у разі зміни релігійною громадою своєї підлеглості в канонічних та організаційних питаннях. Від початку повномасштабної російської агресії проти України ДЕСС розпочала роботу щодо проведення та забезпечення моніторингу і з відкритих джерел інформації стосовно руйнувань споруд релігійних організацій внаслідок агресії РФ з оприлюдненням результатів [48].

ДЕСС також продовжує проводити роботу щодо моніторингу переходу релігійних громад з-під юрисдикції однієї конфесії до іншої. Так, станом на 31 грудня 2022 року за даними обласних державних (військових) адміністрацій 704 релігійні громади здійснили конфесійне перепідпорядкування. З них, до Української Православної Церкви (Православної Церкви України) перейшли 667 релігійних громад, зокрема з Української Православної Церкви (у єдності з Московським Патріархатом) – 496 релігійних громад, з Української Православної Церкви Київського Патріархату – 140 релігійних громад, з Української Автокефальної Православної Церкви – 30 релігійних громад. До Української Православної Церкви (Православної Церкви України) перейшла також 1 релігійна громада, яка діяла автономно. Слід зазначити, що 37 релігійних громад вийшли з канонічного підпорядкування Української Православної Церкви (у єдності з Московським Патріархатом) та стали незалежними. Станом на 31.12.2022 найбільша кількість переходів відбулась у Хмельницькій (174) та у Київській (166) областях. На тимчасово окупованих територіях України або на територіях, на яких протягом 2022 р. велися та досі

ведуться активні бойові дії, переходи релігійних громад проаналізувати немає можливості. До таких територій у 2022 р. відносилися Луганська, Запорізька, Донецька, Харківська та Херсонська області [48].

У Міністерстві культури та інформаційної політики України була введена посада радника з питань конфесій Апарату Міністра (пізніше перейменована на посаду спеціаліста по зв'язкам з громадськими та релігійними організаціями Управління по зв'язках з регіонами який консультував співробітників Міністерства з питань реалізації прав тих чи інших конфесій у їх позовах на передане рухоме і нерухоме майно релігійного призначення, що є пам'ятками історії та культури тощо).

У Міністерстві освіти і науки України, як нами вже наголошувалося, функціонує Рада з питань співпраці з церквами та релігійними організаціями, яка є дорадчим органом утвореним з метою створення ефективних організаційних та правових умов для реалізації громадянами конституційного права на участь в управлінні державними справами, забезпечення відкритості діяльності Міністерства освіти і науки України, врахування громадської думки у процесі підготовки та організації виконання його рішень, сприяння всебічному забезпеченню свободи совісті та подальшої гармонізації державно-конфесійних відносин у галузі освіти, підтримання постійного діалогу із церквами та релігійними організаціями, більш ефективного використання їхнього потенціалу у виховному процесі [127].

Основними завданнями Ради є:

- представлення позиції церков і релігійних організацій з питань діяльності Міністерства освіти і науки України;
- сприяння забезпеченню постійного діалогу між Міністерством освіти і науки України і церквами та релігійними організаціями;
- проведення громадської експертизи проектів рішень та виконання дорадчих функцій під час обговорення та прийняття Міністерством освіти і науки України рішень, зокрема з питань співпраці з релігійними організаціями, виховання дітей, підлітків та молоді, викладання предметів духовно-

морального спрямування, державного визнання документів про вищу духовну освіту, наукові ступені та вченні звання, виданих закладами вищої духовної освіти, а також здійснення моніторингу реалізації відповідних рішень;

– забезпечення співпраці з Міністерством освіти і науки України щодо організації та проведення публічних громадських обговорень з основних напрямів його діяльності та окремих нормативно-правових актів. Опрацювання та узагальнення даних щодо проведення консультацій з громадськістю, узгодження позицій [125].

Для виконання своїх завдань Рада має право: отримувати від Міністерства освіти і науки України проекти рішень з питань, визначених для проведення громадської експертизи, та надавати Міністерству освіти і науки України пропозиції з питань, віднесених до компетенції Ради; надавати Міністерству освіти і науки України рішення Ради для розгляду, зокрема при прийнятті відповідних законодавчих актів; запрошувати для участі у своїх засіданнях керівників та фахівців Міністерства освіти і науки України та підпорядкованих йому установ; утворювати постійні та тимчасові комісії (робочі та експертні групи) відповідно до напрямів діяльності, залучати до участі в їх роботі спеціалістів Міністерства освіти і науки України та підпорядкованих йому установ (за погодженням з їх керівництвом), представників вітчизняних і міжнародних експертних та наукових організацій, окремих фахівців; ініціювати та виступати співорганізатором проведення науково-практичних конференцій, семінарів, тренінгів, круглих столів та інших заходів з питань, віднесених до компетенції Ради.

Основні досягнення Ради: сприяння затвердженню Міністерством освіти і науки України програм з предметів духовно-морального спрямування, а також програми виховання на засадах християнських цінностей у дошкільних навчальних закладах; передбачення можливості викладання курсів духовно-морального спрямування за рахунок годин інваріантної складової; сприяння законодавчому передбаченню права релігійних організацій на заснування закладів освіти; сприяння передбаченню у Законі України «Про вищу освіту»

можливості державного ліцензування та акредитації вищих духовних навчальних закладів при збереженні їх особливостей; сприяння забезпеченню процесу державного визнання документів про освіту, наукові ступені та вчені звання, виданих у вищих духовних навчальних закладах [146].

Варто зазначити, що до складу Ради входять представники членів Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій, відповідних закладів вищої духовної освіти, представники громадських і благодійних організацій.

У контексті предмету дослідження потребує окремої уваги й взаємодії релігійних організацій з Міністерством оборони України, зокрема у ст. 21 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» встановлено, що командування військових частин надає можливість військовослужбовцям брати участь у богослужіннях і виконанні релігійних обрядів [140].

Особливості співпраці Збройних Сил України та церкви знаходить своє відображення у низці нормативно-правових актів документів, одним з яких є Концепція гуманітарного і соціального розвитку у Збройних Силах України – науковообґрунтована система поглядів на поширення і закріплення гуманістичних та соціальних цінностей у цьому збройному формуванні, гуманізацію всіх сфер військової діяльності, задоволення соціальних потреб та інтересів військовослужбовців, членів їхніх сімей і працівників і містить положення про основні принципи, завдання органів військового управління щодо впровадження гуманітарної і соціальної політики держави, механізмів їх реалізації [129]; директива «Про впорядкування питань задоволення релігійних потреб військовослужбовців Збройних Сил України» (2006 р.), видана з метою врегулювання механізму задоволення релігійних потреб віруючих військовослужбовців, а також недопущення стихійності у сфері взаємодії з представниками різних церков (релігійних організацій) [120]; «Меморандум про співпрацю у справах душпастирської опіки військовослужбовців Збройних Сил України» [87]; Концепція душпастирської опіки у Збройних Силах України (2011 р.) [72].

Варто відмітити роль служби військових священників (капеланів) у

системі військової організації суспільства, яка відіграє значну роль у сучасних умовах воєнного стану.

Окрема провідна роль у взаємодії належить Національній поліції України в контексті забезпечення конституційного права людини на свободу совісті та віросповідання на засадах партнерства. Відповідно до ст. 11 Закону «Про Національну поліцію» діяльність поліції здійснюється в тісній співпраці та взаємодії з населенням, територіальними громадами та громадськими об'єднаннями на засадах партнерства і спрямована на задоволення їхніх потреб [132]. Така співпраця між поліцією і релігійними організаціями спрямована на виконання завдань ст. 1 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» [140].

Як вірно наголошує М. О. Кравцова, важливість профілактичної роботи Церкви не викликає заперечень, й Національна поліція не залишається осторонь такого напрямку діяльності, в частині контролю дитячих оздоровчих центрів, взаємодії із ними, утворення за ініціативи релігійних організацій, у яких відбуваються заняття з фізичного виховання, основ правознавства та інших дисциплін, доповнюючи роботу священників. У свою чергу, представники духовенства приймають постійну участь у заходах щодо профілактики правопорушень та сприяння правоохоронним органам, організують роботу церковних закладів ресоціалізації для осіб хворих на алкоголізм та наркоманію; реагують на випадки домашнього насильства, з метою мирного залагодження конфліктних ситуацій та недопущення їх повторення [74].

У взаємодії з органами державної влади широко бере участь такий орган як Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій (ВРЦіРО), яку утворено у 1996 р. як міжконфесійну інституцію. Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій проводить регулярні зустрічі з Президентом України, Головою Верховної Ради України, Прем'єр-міністром України, керівництвом міністерств та парламентських фракцій, представниками судової гілки влади. На цих заходах виробляються рішення щодо подальшого розвитку партнерської моделі державно-конфесійних відносин, за якої потенціал релігійної спільноти може

якнайкраще послужити українському суспільству у справі морального оздоровлення, становлення справедливості, розвитку добродійності та вирішення багатьох нагальних суспільних викликів [51].

Таким чином, як показало дослідження, на даному етапі відносин держави і релігійних організацій виходячи з необхідності співпраці цих інституцій, розвитку їх партнерських відносин, вирішення міжконфесійних конфліктів функціонування «спеціальних» органів державної влади і виконання ними вказаних повноважень є важливим. Серед основних напрямів діяльності органів виконавчої влади, що склалися в їхній практиці взаємодії з релігійними об'єднаннями, можна виділити наступні:

- аналіз розвитку релігійної ситуації в країні;
- координація діяльності міністерств, відомств у сфері державно-церковних відносин;
- інформаційно-методичного забезпечення підрозділів по зв'язках з релігійними об'єднаннями;
- надання релігійним об'єднанням організаційної, правової та методичної допомоги в питаннях, соціального служіння, релігійної освіти, благодійності;
- організація контролю за виконанням органами виконавчої влади законодавства у сфері свободи совісті та віросповідання;
- налагодження обміну досвідом реалізації закону «Про свободу совісті та релігійні організації» між суб'єктами виконавчої влади.

З розвитком релігійної та суспільно-політичної ситуації в країні змінюється і ставлення суспільства до регулюючої функції держави в сфері державно-церковних відносин від затвердженої мінімізації цієї функції, до визнання необхідності впорядкування діяльності як державних органів, так і релігійних організацій з метою дотримання і тими, і іншими існуючого законодавства у сфері свободи совісті. Водночас, як показало дослідження, спроба органів влади де-факто вибудувати єдину державну політику в цій сфері, яка зберегла б у своїй основі норми міжнародного і вітчизняного права,

не була доведена до кінця через що має місце неузгодженості дій, дублювання. І, крім того, організаційно-управлінські можливості цих органів – їх дорадчий статус, а також відсутність можливості прямого транслявання виробленої політики в регіони – часто зводять нанівець позитивність зусиль.

2.3. Контроль і нагляд органів державної влади за діяльністю релігійних організацій

Держава по відношенню до всіх недержавних організацій, і в тому числі релігійних, здійснює контроль і нагляд за їхньою діяльністю в особі своїх органів.

Загальна мета контролю і нагляду, як відомо, полягає в тому, щоб виявляти фактичний стан справ у будь-якому процесі, співставляти відповідність цього стану наміченим цілям і в разі необхідності застосовувати корегуючі заходи по приведенню підконтрольного об'єкта до належного стану. Природно, що найефективнішою є така організація контрольної та наглядової діяльності, яка допомагає завчасно виявляти насамперед причини тих чи інших порушень. Аналіз наукової літератури дозволяє говорити про те, що в характеристиці сутності розглянутого нами поняття у різних вчених немає єдиного підходу. «Контроль», зокрема, визначають і як засіб, і як форму, і як функцію, і як діяльність, і як систему, і як умова, і як явище, і як інститут, і як зворотний зв'язок, тощо. Це відображає не стільки прагнення дати універсальне формулювання контролю, скільки є наслідком розгляду останнього через інтереси представників різних наукових напрямків – філософських, управлінських, кібернетичних тощо [185].

Сьогодні в наукових працях та в чинному законодавстві досить часто як синонім до терміну «контроль» вживається термін «нагляд», проте слід визнати, що їх розрізнення ще недостатньо досліджено. На нечіткість розмежування цих понять звертає увагу О.Ф. Андрійко, зазначаючи, що деякі

органи виконавчої влади можна назвати контрольно-наглядовими, оскільки в окремих випадках майже не можливо відокремити контрольні функції від наглядових [9, с. 169]. Дорікання автора законотворцю певною мірою правомірні, оскільки в більшості нормативно-правових актах терміни «контроль» та «нагляд» вживаються як тотожні.

Держава є одним із головних суб'єктів здійснення контрольної функції в суспільстві. Це впливає з того, що держава має можливості і наділена реальними повноваженнями для впливу на суспільство, при здійсненні якого вона покладається на результати контролю [25, с. 133]. Контрольна діяльність завжди має вторинний, виробничий, зовнішній характер, оскільки стосується діяльності, яка вже існує зовні і незалежно від її наявності [11].

У працях багатьох юристів, представників різних галузей права, терміни «контроль» і «нагляд» вживаються в якості ідентичних. Так, А.В. Міцкевич об'єднує поняття контролю та нагляду за дотриманням законів єдиним терміном «нагляд», наголошуючи, що нагляд здійснюється прокуратурою, судом, правоохоронними органами тощо [32, с. 32]. У такому випадку, контроль вважається ширшим за нагляд, тобто нагляд також можна розглядати як елемент контролю, як звужений контроль, але звужений лише відносно сфери свого застосування. Як бачимо, сьогодні думки дослідників щодо наповнення значення термінів «контроль» та «нагляд» не є одностайними. Також, слід зазначити, що і в довідкових джерелах немає єдиного визначення терміну «контроль». Деякі автори визначають контроль як специфічний різновид юридичного процесу [33, с. 69-70], як правову форму діяльності [3, с. 152] або як функцію компетентних державних органів [5, с. 217].

Спробуємо зрозуміти значення слова «контроль» за допомогою аналізу його етимології та знайти в особливостях його використання відношення до слова «нагляд». Отже, слово «контроль» має іншомовне походження. Думки дослідників щодо того, з якої мови воно було запозичене, розходяться. Французьке слово «controle» є результатом спрощення більш ранньої форми «contrerole», яке буквально означає «зворотний, протилежний, подвійний

рахунок» [44, с. 558], «перевірка рахунків» [165, с. 281]. Воно походить від латинських «contra» – префікса, що означає «протидія», «протилежність» тому, що виражено у другій частині, та «голе» – міра впливу, значення, ступінь участі в чомусь, список, перелік, реєстр. Controle може також означати «книга прибутків і видатків, реєстр, відомість, що ведуться двома особами» (слід зазначити, що в цьому значенні це слово вживається з XIV ст.). У свою чергу, нагляд – це діяльність спеціальних органів державного управління з систематичного контролю за дотриманням встановлених державних правил підприємствами, установами, організаціями, службовими особами та окремими громадянами [28].

Видається вірним твердженням висловлене О. М. Музичук про те, що контроль – це об'єктивна реальність розвитку соціальної системи, певною мірою характерний для усякого суспільного ладу. Демократичні процеси, що відбуваються в усіх сферах нашого суспільства, починаючи із переосмислення ролі держави, кардинальних змін у структурі державної влади та економіки, вносять зміни і в розуміння необхідності контролю як об'єктивного явища їх подальшого розвитку [90, с. 49]. Водночас, є й категоричніші думки, які зводяться до того, що контроль завжди є підсистемою, яка залежить від функції системи. В ідеальному випадку система сконструйована так, що вона не потребує контролю, витрати на контроль дорівнюють нулю [104].

До громадських об'єднань здійснюється три методи (способи) правоохоронної діяльності: контроль, нагляд, контрольно-наглядова діяльність.

Питання, що стосуються контролю органів юстиції за діяльністю громадських об'єднань врегульовані низкою нормативних актів, починаючи з Конституції України, державного законодавства, указів Президента України і закінчуючи відомчими нормативними актами. Контроль як одна з важливих функцій державної влади та управління дозволяє не лише виявляти, але й попереджувати помилки і недоліки в роботі учасників управління, віднаходити нові резерви та можливості [96, с. 23]. На думку С. М. Радзівон, контроль полягає у спостереженні за відповідністю діяльності підконтрольного об'єкта

приписам отриманим від об'єкта, тобто органів або посадових осіб [147, с. 196]. Контролем також називають систематичну конструктивну діяльність керівників і органів управління, керівників підприємств, організацій та їхніх підрозділів щодо забезпечення єдності рішення і виконання, досягненні визначеної мети [176, с. 107], відповідності фактичних результатів роботи запланованим або визначеним органами вищого рівня [160, с. 591].

Водночас, А. Т. Комзюк зазначає, що адміністративний нагляд спрямований на забезпечення дотримання загальнообов'язкових норм, встановлених нормативно-правовими актами, здійснюється систематично, причому, звичайно, за ініціативою його суб'єктів [64, с. 132]; І. П. Голосніченко вважає, що це систематичне спостереження за точним і неухильним додержанням посадовими особами та громадянами правил і застосування норм, що охороняють життя, здоров'я, права та свободи громадян, регулюють громадський порядок і безпеку з метою попередження, припинення порушень цих правил, виявлення порушників та притягнення їх до адміністративної відповідальності, застосування до них заходів громадського впливу [30 с. 20]; А. В. Денисова наголошує на виді державної діяльності, сукупності безперервних дій зі спостереження за додержанням законності у відповідних суспільних відносинах, які здійснюються компетентним на те органом із застосуванням наданих йому законом (підзаконним нормативним актом) повноважень та спрямовані на попередження, виявлення і припинення порушень, а також притягнення порушників до відповідальності [32]; Д. П. Цвігун зазначає як особливий вид державної управлінської діяльності, здійснюваної спеціальними органами виконавчої влади стосовно організаційно не підпорядкованих підприємств, установ, організацій, посадових осіб і громадян у зв'язку з виконанням ними спеціальних міжгалузевих норм, правил, вимог, з використанням комплексу адміністративних засобів впливу для попередження, виявлення та припинення правопорушень, відновлення встановлених правовідносин і притягнення винних до відповідальності [177]. Одне є тільки незаперечним – визначення нагляду як способу забезпечення

законності в державному управлінні з подальшим визначенням специфіки наглядової діяльності залежно від суб'єкта, що здійснює нагляд за об'єктом, предметом тощо.

Контроль можна розглядати як один з методів забезпечення законності, за допомогою якого досягається рішення правоохоронного завдання. При цьому контрольні органи ведуть перевірки з позиції не тільки законності, а й доцільності, що допускається Конституцією і законодавством у сфері виконавчо-розпорядчої діяльності. Повноваження, якими наділяються органи контролю, носять оперативно-управлінський і, крім того, різнобічний характер. До них відносяться розпорядження і вказівки щодо усунення виявлених недоліків, призупинення незаконних актів у дії, відсторонення від посади тощо.

У цілому, систему контролю, на наш погляд, можна визначити як сукупність державних органів, на які Конституцією України та іншими нормативно-правовими актами покладено обов'язок щодо здійснення тих чи інших функцій контролю. Крім того, відповідно до законодавства нагляд і контроль за виконанням релігійними організаціями існуючих норм і стандартів може здійснюватися екологічними, пожежними, епідеміологічними та іншими органами державного нагляду і контролю.

Необхідно зауважити, що в Україні серед державних органів існують, по-перше, органи, що мають назву, яка вказує на їх контрольну чи наглядову діяльність та, по-друге, органи, у назві яких безпосередньо не згадуються терміни «контроль» або «нагляд», проте до їхньої компетенції відноситься здійснення контрольної чи наглядової діяльності. Проте ні назва органу, ні назва повноважень не є загальногалузевим критерієм розрізнення «контролю» і «нагляду». Вказані назви – це тільки формальний критерій їх розмежування, оскільки «нагляд» органів нагляду, органів з наглядовими повноваженнями, законодавець досить часто характеризує за допомогою терміну «контроль», тобто нагляд знаходить свій вираз у певній контрольній діяльності, а отже, «нагляд», по суті є не що інше як «контроль». Саме це вказує на синонімію цих понять у контексті відповідного нормативно-правового акту [63].

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» державний нагляд (контроль) – діяльність уповноважених законом центральних органів виконавчої влади, їх територіальних органів, державних колегіальних органів, органів виконавчої влади Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування (органи державного нагляду (контролю)) в межах повноважень, передбачених законом, щодо виявлення та запобігання порушенням вимог законодавства суб'єктами господарювання та забезпечення інтересів суспільства, зокрема належної якості продукції, робіт та послуг, допустимого рівня небезпеки для населення, навколишнього природного середовища [135].

Як зазначає Ю. Ю. Басова, нагляд здійснюється органами щодо суб'єктів, які їм організаційно не підпорядковані, а контроль здійснюється органами щодо організаційно підпорядкованих суб'єктів, хоча в окремих випадках – і щодо невідпорядкованих суб'єктів; у процесі нагляду застосовуються заходи адміністративного впливу, а за результатами контролю можуть застосовуватися і дисциплінарні заходи; нагляд здійснюється за дотриманням відповідними суб'єктами спеціальних норм і правил, а контроль – за діяльністю підконтрольних об'єктів у цілому чи окремими її аспектами [15, с. 12].

Наступний спосіб правоохоронної діяльності щодо релігійних об'єднань, а саме контрольно-наглядова діяльність, здійснюється державними інспекціями, які за своїм організаційним статусом є структурними підрозділами відповідних міністерств, але з повноваженнями за межами галузі, тобто поширюються на громадян та інші організації. Таким чином, державні інспекції поширюють свої повноваження на всі, без винятку, організації, у тому числі й релігійні об'єднання, в рамках своєї компетенції.

Контрольно-наглядова діяльність полягає за своїм змістом в проведенні перевірки наглядового характеру з подальшим прийняттям заходів, але заходів не заохочувальних і не дисциплінарних, а заходів адміністративного примусу – попереджувального характеру і адміністративних стягнень [65].

Варто зауважити, що контроль через зазначені в нормах права дії, здійснюється у межах вже існуючих або таких, що лише виникають відносин і змінює чи коригує їх зв'язки, приводить у відповідність з чинним законодавством. Якщо ж при правовій оцінці дій, що контролюються, виявиться неправомірна поведінка суб'єкта контролю, тоді застосовуються правоохоронні заходи. При цьому норми права відіграють як регулюючу, так і охоронну функцію. У зв'язку з цим, контрольно-наглядова діяльність проводиться відповідними організаційно-управлінськими методами, що становлять собою сукупність способів і засобів, які давали б можливість виявити будь-які негативні факти щодо правопорушень [24] законодавства про свободу совісті та релігійні організації.

Ураховуючи вищевикладене, зазначимо, що контроль органів державної влади за діяльністю релігійних організацій – це діяльність державних органів, наділених відповідними повноваженнями, яка спрямована на забезпечення законності, виконання та додержання законодавства про свободу совісті, світогляду, віросповідання, а також дотриманням статуту релігійної організації щодо мети й порядку її діяльності. Адміністративний нагляд за діяльністю релігійних організацій – забезпечення виконання загальнообов'язкових норм встановлених як законами, так і підзаконними актами, запобігання вчиненню релігійними організаціями порушень законодавства, прав і законних інтересів громадян, статутних положень та застосування до них заходів відповідальності.

Відповідно до Стратегії реформування системи державного нагляду (контролю) (2017 р.) основними проблемами у сфері державного нагляду (контролю) є: неоптимізований обсяг контрольно-наглядових функцій органів державного нагляду (контролю) із здійснення заходів державного нагляду (контролю) певних видів господарської діяльності, що призводить до дублювання повноважень таких органів та подвійного навантаження на суб'єктів господарювання; спрямованість діяльності органів державного нагляду (контролю) на виявлення порушень та застосування санкцій, а не на

запобігання правопорушенням; неузгодженість норм законодавчих актів щодо здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності з положеннями Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності»; відсутність системи проведення оцінки ефективності державного нагляду (контролю); відсутність ефективного механізму притягнення до відповідальності посадових (службових) осіб, уповноважених на здійснення державного нагляду (контролю), та компенсації суб'єктам господарювання шкоди, завданої внаслідок неправомірних та/або протиправних дій таких осіб; відсутність єдиного підходу щодо вжиття заходів реагування на правопорушення, які встановлені за результатами проведених заходів державного нагляду (контролю), і невизначеність критеріїв вжиття заходів реагування за адміністративним рішенням органу державного нагляду (контролю) та обставин, за яких заходи реагування повинні вживатися виключно за рішенням суду на підставі звернення органу, повноваження якого встановлено законом [143].

У ст. 7 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» позначений предмет контролю – відповідність діяльності релігійних об'єднань статутним цілям. У цій же статті, а також в інших статтях Закону і в інших нормативних актах закріплені повноваження органів юстиції при здійсненні цієї діяльності [140]. Водночас, відповідно до ст. 29 цього ж Закону – забезпечення виконання та додержання законодавства про свободу совісті, світогляду, віросповідання та релігійні організації здійснюють у межах компетенції центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політику у сфері релігії, інші центральні органи виконавчої влади, органи прокуратури, місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування [140].

Однак, варто зауважити що: а) згідно зі ст. 131–1 Основного закону на прокуратуру покладено здійснення: підтримання публічного обвинувачення в суді; організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, нагляд за слідчими і розшуковими діями органів правопорядку; представництво

інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом [68]; б) відповідно до Закону України «Про прокуратуру» (2014 р.) прокуратура здійснює підтримання державного обвинувачення в суді; представництво інтересів громадянина або держави в суді; нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство; нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних провадженнях, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян, а також становить єдину систему, яка здійснює встановлені Конституцією України функції з метою захисту прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави [137].

Виходячи з вищевикладеного варто наголосити, що наглядова діяльність прокуратури не розповсюджується на порядок утворення та діяльності релігійних організацій, у зв'язку з чим питання щодо створення єдиного державного контролюючого органу за діяльністю релігійних об'єднань набувають особливої актуальності. Також відкритим для вирішення залишається питання щодо визначення механізму забезпечення контролю та нагляду за діяльністю релігійних організацій, позаяк процедура реалізації ст. 29 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» не вирішена. Дискусія щодо вирішення цього питання, на думку М. О. Кравцової, безпосередньо пов'язана із усвідомленням іншої, не менш значущої проблеми, пов'язаної з утворенням спеціалізованого органу з контролю та нагляду за діяльністю релігійних організацій [74].

Далі, після державної реєстрації релігійних організацій відносини останніх з центральними органами виконавчої влади не припиняються і регулюються відповідними нормами адміністративного права. При цьому правовідносини, в які вступають з одного боку органи виконавчої влади, а з іншого – релігійні організації, які пройшли державну реєстрацію, є адміністративно-правовими відносинами вертикального типу, де останні зобов'язані виконувати приписи перших.

Здійснення контролю за відповідністю діяльності релігійних об'єднань статутним цілям – це одна з важливих функцій органів державної влади, зокрема Державної податкової служби України, Державної служби України з питань праці, Пенсійного фонду України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій та ін. Тобто, до центральних органів виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політику у сфері релігії варто віднести Кабінет Міністрів України, Міністерство культури та інформаційної політики України, Міністерство освіти і науки України, Міністерство юстиції України та ін. Прямий контроль і нагляд здійснюють Ради етнонаціональних організацій України при Міністерстві культури та інформаційної політики України й з питань співпраці з церквами та релігійними організаціями при Міністерстві освіти і науки України, а також Державна служба України з етнополітики та свободи совісті при Кабінеті Міністрів України. У контрольно-наглядовій діяльності також безпосередньо приймають участь й виконавчі структури – структурні підрозділи у зв'язках з релігійними організаціями в різних органах місцевої влади (наприклад КМДА).

Таким чином, контроль за додержанням законності у відносинах держави і об'єднань віруючих, сфері свободи віросповідання можуть здійснюватися як «спеціальними» органами державної влади, які представляють її в сфері релігії і об'єднань віруючих, так і тими органами, для яких ці повноваження могли б бути (або вже є) одними з напрямів їх діяльності. Отже, обрання певного варіанта залежить від збереження або ліквідації вказаних «спеціальних» органів державної влади і є питанням доцільності. Однак, відсутність закріплених законодавством України мети, підстав, форм тощо такого контролю порушує вимоги нормативного визначення процедури здійснення державою своїх дискреційних повноважень у відносинах з об'єднаннями віруючих.

Під час опрацювання механізму контролю за додержанням законності у відносинах держави і об'єднань віруючих, сфері свободи релігії слід урахувувати, що його характер, завдання, засоби, форми і методи залежать від спрямованості, характеру, змісту законодавства, ступеня інтенсивності

нормативного впливу держави на певну групу суспільних відносин. Тому, контроль і нагляд повинні здійснюватися виключно за додержанням законодавства України, дотриманням законності всіма суб'єктами правовідносин із реалізації об'єднаннями віруючих свободи сповідувати релігію, а не за діяльністю релігійних організацій, як це було в радянський період історії України.

Проведений аналіз Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» дозволив дійти до висновку, що контроль за діяльністю релігійних організацій з боку реєструючих органів повинен здійснюватися за двома напрямками:

- контроль за дотриманням статуту релігійної організації щодо мети її діяльності;

- контроль за дотриманням статуту релігійної організації щодо порядку її діяльності.

При здійсненні контролю за дотриманням статуту релігійної організації щодо порядку її діяльності реєструючим органам слід звертати особливу увагу на:

- дотримання статутних положень, що стосуються структури і управління релігійної організації, діяльності її керівних органів, правомочності прийнятих рішень та інших положень, що не відносяться до внутрішніх (канонічних) принципів релігійної організації;

- дотримання встановленого порядку і процедури внесення змін і доповнень до статуту, реорганізації та ліквідації релігійної організації та інших дій, що мають правові наслідки;

- своєчасне інформування релігійною організацією реєструючого органу про зміну відомостей, що включаються в єдиний державний реєстр юридичних осіб.

Порушення встановленого порядку діяльності та управління релігійної організації є підставою для визнання прийнятих з порушенням статуту рішень релігійної організації неправомочними і, в установлених законодавством

випадках (державна реєстрація змін і доповнень статуту, реорганізація та ліквідація релігійної організації, зміна відомостей державного реєстру юридичних осіб), тягне за собою відмову реєструючого органу в задоволенні відповідної заяви релігійної організації.

Контроль за дотриманням релігійною організацією статуту щодо мети її діяльності має на увазі перевірку з боку реєструючого органу відповідності фактичної діяльності релігійної організації заявленим в її статуті мети та завданням. Так, у 2022 р. ДЕСС здійснювала моніторинг участі представників національних меншин і корінних народів України у протидії російській військовій агресії після 24.02.2022, який покликаний зафіксувати та вшанувати внесок національних меншин (спільнот) та корінних народів України у справу захисту України, а також збір даних для подальшої протидії пропаганді та дезінформації, за допомогою яких держава-агресор намагається маніпулювати етнічними питаннями для підриву внутрішньої стабільності українського суспільства та міжнародної підтримки України. Зазначений моніторинг став зброєю у вирі дезінформації щодо поширення проявів дискримінації національних меншин та відмови офіційної влади від надання допомоги представникам національних меншин під час евакуації чи наданні преференцій при розподілі гуманітарної допомоги [48].

Згідно зі ст. 7 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» в якості релігійних визнаються організації, утворені з метою задоволення релігійних потреб громадян сповідувати і поширювати віру і діють відповідно до своєї ієрархічної та інституційної структури, обирають, призначають і замінюють персонал згідно із своїми статутами (положеннями). Окрім своєї основної мети (сповідання і поширення віри) релігійні організації в установленому законом порядку мають право займатися й іншою діяльністю, яка відповідає її меті і не заборонена законом. При цьому предмет і цілі діяльності релігійної організації, як некомерційної організації, повинні бути визначені в її статуті відповідно до ст. 12 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» [140].

Отже, діяльністю релігійної організації, що суперечить її статутним цілям, є:

- втрата релігійною організацією при здійсненні своєї діяльності характеру і ознак релігійної організації (спільне вчинення богослужінь, інших релігійних обрядів та церемоній, навчання релігії, релігійне виховання тощо);
- здійснення заборонених для релігійних організацій видів діяльності (участь у діяльності політичних партій і політичних рухів, надання їм матеріальної та іншої допомоги, передвиборча агітація, створення структурних підрозділів у державних і муніципальних установах та в інших не передбачених законом місцях, здійснення підприємницької діяльності, що не відповідає статутним цілям, продаж одержуваної гуманітарної і технічної допомоги і тощо);
- здійснення діяльності, в тому числі медичної, освітньої та іншої, без належно оформленого дозволу (ліцензії);
- здійснення діяльності, не передбаченої статутом релігійної організації;
- здійснення діяльності з приховуванням найменування та віросповідної приналежності релігійної організації;
- здійснення діяльності, пов'язаної з посяганнями на особу і права громадян, і з іншим порушенням Конституції і чинного законодавства України.

Відповідно до конституційного принципу відокремлення церкви і релігійних організацій від держави реєструючи органи (вказані напрямки контрольної діяльності знайшли відображення у п. 3, 4 Положення про Державну службу України з етнополітики та свободи совісті, якими закріплено компетенцію цього державного органу щодо здійснення державного контролю за додержанням законодавства про свободу совісті та релігійні організації) зобов'язані поважати внутрішні приписи релігійних організацій і не мають права втручатися в діяльність релігійних організацій, якщо вона не суперечить закону.

Не допускаються:

- проведення перевірок у релігійних організаціях під час богослужінь,

проведення релігійних обрядів, церемоній та інших культових заходів;

- порушення прийнятих норм поведінки в культових будівлях і приміщеннях;

- образа релігійних почуттів і переконань громадян.

Незаконне перешкоджання діяльності релігійних організацій або здійсненню релігійних обрядів тягне за собою відповідальність згідно з чинним законодавством.

Про майбутню перевірку слід повідомити керівників релігійної організації.

Безпосередньо здійснення перевірки передбачає виконання наступних дій з боку реєструючого органу:

- вивчення матеріалів реєстраційної справи релігійної організації, наявних в органі реєстрації заяв та звернень громадян, повідомлень медіа, що стосуються діяльності цієї організації;

- запити до правоохоронних, податкових та інших державних органів, щодо наявної у них інформації та відомостей, пов'язаних з діяльністю релігійної організації, що перевіряється;

- направлення за погодженням з релігійною організацією своїх представників для участі в проведених нею заходах;

- витребування і вивчення офіційної інформації та інших матеріалів релігійної організації, що стосуються її статутної діяльності, а також її структурних підрозділів;

- отримання роз'яснень від керівників та членів релігійної організації з питань, які належать до статутної діяльності релігійної організації;

- вчинення інших дій у межах встановленої законом компетенції реєструючого органу.

У залежності від результатів контролю за діяльністю релігійних об'єднань за заявою міських, обласних адміністрацій Окружний адміністративний суд зобов'язані застосувати до них ті чи інші заходи державного примусу. Даний етап дуже важливий у процесі контрольної

діяльності. У разі виявлення правопорушень до релігійних організацій можуть бути застосовані наступні заходи державного примусу: письмове попередження; призупинення діяльності релігійного об'єднання; ліквідація релігійного об'єднання.

Результати перевірки оформляються у вигляді довідки, долучаються до реєстраційної справи, що зберігається в органі реєстрації. Про результати перевірки інформується керівний орган релігійної організації.

У разі виявлення в ході перевірки фактів вчинення релігійною організацією дій, що суперечать її статутним цілям або порушують чинне законодавство, реєструючий орган інформує керівний орган релігійної організації про допущені порушення з пропозицією про їх усунення або виносить релігійній організації письмове попередження. У випадках, коли виявлені порушення мають характер адміністративного правопорушення, реєструючий орган передає повідомлення про правопорушення та матеріали перевірки до органу або посадовій особі, які уповноважені розглядати справи про адміністративні правопорушення.

У випадках, коли у виявлених порушеннях є ознаки злочину, матеріали перевірки направляються до прокуратури.

У разі систематичного здійснення релігійною організацією діяльності, що суперечить її статутним цілям, і винесення їй більше двох попереджень у письмовій формі, реєструючий орган звертається до суду із заявою про ліквідацію вказаної релігійної організації.

Питання про те, які заходи державного примусу можуть бути застосовані до релігійних об'єднань і за яких підстав, вирішено у Законі. До релігійних організацій можуть бути застосовані наступні заходи державного примусу:

- 1) особисті, які спрямовані на засновника, члена релігійної організації (попередження);
- 2) майнові, які спрямовані на майновий стан релігійної організації (штраф, конфіскація предмета);
- 3) організаційні: припинення діяльності релігійної організації.

Письмове попередження виноситься у разі виявлення порушень релігійними організаціями законодавства України або вчинення ними дій, що суперечать їх статутним цілям, органом, що реєструє релігійні об'єднання ... керівним органам таких організацій ... із зазначенням конкретних підстав винесення попередження. Таким чином, попередження виноситься органами реєстрації і обов'язково у письмовій формі. Підставою для винесення попередження є порушення релігійними об'єднаннями законодавства України або вчинення ними дій, що суперечать їх статутним цілям. Але в самому попередженні має бути вказівка на конкретні підстави його винесення.

Письмове попередження надсилається на адресу постійно діючого керівного органу релігійного об'єднання з подальшим контролем з боку контрольно-наглядових органів за усуненням виявлених порушень. Відповідно до чинного законодавства попередження, винесене органом, що реєструє релігійні об'єднання, може бути оскаржено релігійними об'єднаннями в судовому порядку.

Практика застосування такої міри державного примусу показує, що попередження виносяться часто, але не завжди відповідно до законодавства.

Штраф – стягнення з порушника на користь держави грошової суми однозначно чи відносно визначеної нормативним актом. Характерною ознакою, яка виділяє штраф поміж інших фінансових стягнень є те, що його розмір встановлюється в нормативному акті і скоєння порушення передбачає застосування штрафу відповідного, вже визначеного (абсолютно чи відносно) розміру. Як правило в законодавстві розмір штрафу встановлюється в умовних розрахункових одиницях (відсотках, неоподаткованих мінімумах тощо).

В залежності від порядку встановлення розміру всі штрафи можна розділити на дві групи: визначені і відносно-визначені. До визначених слід віднести ті штрафи – розмір яких чітко встановлений нормативним актом, або ті розмір яких пов'язаний з певними негативними наслідками правопорушення і хоча сума таких штрафів в кожній конкретній ситуації різна, але вона однаково пов'язана з сумою завданих збитків (вигодою отриманою

порушником), а головне в обох випадках розмір штрафу не залежить від волі державного органу, який його застосовує. До відносно-визначених слід віднести ті з штрафів конкретний розмір, яких санкцією правової норми не встановлюється, але вказується його максимальна та мінімальна (або лише максимальна) межа [159].

Застосування визначених штрафів перетворює адміністративну відповідальність з гнучкого інструменту, заснованого на принципі співвідношення проступку і розміру стягнення в механічну конструкцію, яка не враховує особливості і специфіку кожного проступку і не може забезпечити дотримання принципу адекватності. Воно є виправданим лише, як стягнення за скоєння окремих, однотипних адміністративних проступків з формальним складом. Доцільно ширше запроваджувати в законотворчу практику відносно-визначені штрафи. Санкція, що закріплює такий вид стягнення має формулюватись наступним чином: «за вчинення (в даному випадку конкретного проступку) на юридичну особу накладається штраф у розмірі від десяти до двадцяти відсотків вартості незаконно наданих послуг». Така конструкція санкції дасть змогу з одного боку встановити об'єктивне співвідношення між розміром стягнення й негативними наслідками проступку, а з іншого контролюючому органу об'єктивно оцінивши кожне окреме правопорушення, встановлювати розмір стягнення в залежності від його обставин.

Наступна міра державного примусу, яка може бути застосована до релігійних організацій – це припинення їх діяльності. Відповідно до ст. 16 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» діяльність релігійної організації може бути припинено у зв'язку з її ліквідацією, яка здійснюється за рішенням суду у визначених випадках. Перелік підстав припинення діяльності релігійних організацій у судовому порядку є вичерпним.

Суд розглядає справу про припинення діяльності релігійної організації порядком позовного провадження, передбаченого Цивільним процесуальним кодексом України, за заявою органу, уповноваженого здійснювати реєстрацію

статуту конкретної релігійної організації, або прокурора. Як стверджує В. З. Чернописька, такий підхід законодавця видається незрозумілим, оскільки перелік підстав для припинення діяльності релігійних організацій стосується винятково деліктної поведінки таких інституцій, тому розглядати такі справи в порядку цивільного судочинства позбавлене логіки та суперечить принципу невідворотності покарання [182].

Тут, також варто звернути увагу на практику Європейського суду з прав людини, яка статтею 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» поряд із Конвенцією визнана джерелом права. Відповідно до п. 115 рішення ЄСПЛ у справі «Свято-Михайлівська парафія проти України» (заява № 77703/01) втручання у свободу сповідувати релігію може бути виправданим, якщо воно встановлене законом та запроваджене відповідно до закону. Згідно з п. 127 цього ж рішення ЄСПЛ закон має бути сформульовано з достатнім ступенем передбачуваності, котрий надавав би громадянину можливість у розумній, залежно від обставин, мірі передбачити наслідки певної дії. Своєю чергою, виходячи з положень ст. 16 Закону «Про свободу совісті та релігійні організації», діяльність релігійної організації, що є юридичною особою, поза волею її засновників/учасників та власних настанов (тобто в примусовому порядку) може бути припинено за рішенням суду в разі порушення нею положень цього Закону та інших законодавчих актів України. Лише суд в Україні має право ухвалювати рішення про примусове припинення діяльності релігійної організації. Перелік підстав, з яких суд може ухвалити таке рішення, є вичерпним, а наявність відповідних підстав потребує доведення у встановленому законом порядку, зокрема в межах кримінального провадження. У цьому контексті також слід згадати про норму частини першої ст. 62 Конституції, відповідно до якої особа вважається невинуватою у вчиненні злочину, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду [154].

Адміністративна відповідальність релігійних організацій як

непідприємницьких юридичних осіб не має належної нормативно-правової регламентації, чинне законодавство є нечітким, системно не визначає зміст деліктних проявів цих інституцій та системи покарань за їх вчинення. В умовах загострення міжконфесійного протистояння, що відбувається в умовах воєнного стану з використанням маніпулятивних технологій на релігійному ґрунті та прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо підлеглості релігійних організацій та процедури державної реєстрації релігійних організацій зі статусом юридичної особи» [118], відсутність належного законодавства, що регламентує порядок притягнення до відповідальності релігійних організацій є негативними чинниками, що впливають не лише на захист прав громадян, правопорядок, але й на національну безпеку загалом та потребує особливої уваги законодавця [182].

Таким чином, органи державної влади здійснюють контрольні, наглядові та контрольно-наглядові функції по відношенню до релігійних організацій. Проведений аналіз Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» засвідчив, що контроль за діяльністю релігійних організацій з боку реєструючих органів повинен здійснюватися за двома напрямками: контроль за дотриманням статуту релігійної організації щодо мети її діяльності; контроль за дотриманням статуту релігійної організації щодо порядку її діяльності.

Здійснення контролю за відповідністю діяльності релігійних об'єднань статутним цілям – це одна з важливих функцій Державної служби України з етнополітики та свободи совісті при Кабінеті Міністрів України. Наголошено, що контроль повинні здійснювати органи місцевого самоврядування. З метою вдосконалення контролю з боку центральних органів виконавчої влади (ст. 29, 30 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації») за діяльністю релігійних організацій необхідне досягнення вертикальної узгодженості в контрольній діяльності з органами місцевого самоврядування (підтримали 58 % опитаних), а також удосконалення форм, методів і принципів державного контролю за діяльністю релігійних об'єднань в умовах воєнного стану, зростаючої екстремістської спрямованості, протидії пропаганді та

дезінформації, забезпечення внутрішньої стабільності українського суспільства та міжнародної підтримки України. Однак, 62 % громадян висловили тверде переконання у створенні державного органу, уповноваженого здійснювати державний контроль та нагляд за діяльністю релігійних організацій.

У разі виявлення правопорушень до релігійних організацій можуть бути застосовані заходи державного примусу (попередження, штраф, конфіскація предмета, припинення діяльності релігійної організації).

Водночас, наглядова діяльність спрямована на запобігання вчиненню релігійними організаціями порушень законодавства, прав і законних інтересів громадян, статутних положень та здійснюється центральними органами виконавчої влади, що забезпечують формування й реалізують державну політику у сфері релігії, органи прокуратури, місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, тісна взаємодія яких зумовлює виконання завдань передбачених ст. 2 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» та запобігання вчинення правопорушень.

Висновки до розділу 2

1. Визначено такі види релігійних організацій як релігійні громади, управління і центри, монастирі, релігійні братства, місіонерські товариства (місії), духовні навчальні заклади, також об'єднання, що складаються з вищезазначених релігійних організацій. Релігійні об'єднання представляються своїми центрами (управліннями). Виходячи з аналізу нормативно-правових актів, процедуру утворення релігійної організації розподілено на такі етапи: підготовчий; організаційний; реєстраційний.

2. Процедура реєстрації та припинення діяльності релігійних організацій потребує удосконалення (підтримали 64 % опитаних респондентів). У відповідності до ст. 8 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» (1991 р.) запропоновано надати релігійній громаді статус

юридичної особи, разом із наступними наслідками: державною реєстрацією, отримання статусу неприбуткової організації, відкриттям банківського рахунку, з обов'язком повідомлення державних органів про її утворення (змінити п. 9 Закону), а у разі невиконання передбачити адміністративну відповідальність згідно чинного законодавства (доповнити КУпАП новою ст. 188-58 «Порушення вимог законодавства про свободу совісті та релігійні організації»).

3. Визначено організаційні стадії створення релігійної організації, а саме: 1) одержання релігійною громадою правоздатності юридичної особи; 2) придбання релігійним об'єднанням необхідних передумов організаційної єдності; 3) власне процес державної реєстрації релігійної організації в органах юстиції. Водночас, законом не передбачено як підставу для відмови в реєстрації статуту релігійної організації подання на реєстрацію документів, що містять недостовірні або неправдиві відомості, у зв'язку з чим ч. 1 ст. 15 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» (1991 р.) запропоновано викласти у такій редакції *«У реєстрації статуту (положення) релігійної організації може бути відмовлено, якщо її статут (положення) або діяльність суперечать чинному законодавству або подання до органу реєстрації документів, що містять недостовірні або неправдиві відомості»*.

4. Зазначено, що існує дві процедури ліквідації релігійних об'єднань в залежності від того чи ініціатором ліквідації виступає саме релігійне об'єднання чи державний орган, по-перше – норми права, що регулюють добровільний порядок ліквідації релігійного об'єднання та правові норми, що закріплюють процедуру ліквідації в судовому порядку як міру державного примусу. Автором наголошено, що ліквідація релігійних об'єднань, а також застосування до них інших заходів відповідальності – це важелі, що забезпечують дієвість і ефективність, насамперед, контролю та нагляду за їх діяльністю.

5. Зазначено, що позитивними моментом у взаємовідносинах органів виконавчої влади з релігійними об'єднаннями є створення Державної служби України з етнополітики та свободи совісті (як постійно діючий контрольно-

наглядний й консультативно-дорадчий орган) із завданнями формування та реалізації державної політики у сфері міжнаціональних відносин, релігії та захисту прав корінних народів і національних меншин в Україні; підготовки за дорученням Уряду України пропозицій про розробку нормативних актів, інформації та аналітичних матеріалів з питань, що входять до її компетенції; надання релігійним організаціям допомоги у досягненні домовленості з органами державного управління, подання до Уряду України висновків про можливість передачі релігійним організаціям культових будівель, майна, друкованих і рукописних пам'ятників.

6. Основними напрямками діяльності органів виконавчої влади, що склалися в практиці взаємодії з релігійними об'єднаннями, можна виділити наступні: аналіз розвитку релігійної ситуації в країні; координація діяльності державних міністерств, відомств у сфері державно-церковних відносин; інформаційно-методичного забезпечення підрозділів по зв'язках з релігійними об'єднаннями; надання релігійним об'єднанням організаційної, правової та методичної допомоги в питаннях соціального служіння, релігійної освіти, благодійності, капеланства; організація контролю за виконанням державними органами влади законодавства у сфері свободи совісті та віросповідання; налагодження обміну досвідом реалізації закону «Про свободу совісті та релігійні організації» між суб'єктами виконавчої влади.

7. Органи державної влади здійснюють контрольні, наглядові та контрольно-наглядові функції по відношенню до релігійних організацій. Здійснення контролю за відповідністю діяльності релігійних об'єднань статутним цілям – це одна з важливих функцій Державної служби України з етнополітики та свободи совісті при Кабінеті Міністрів України. Однак, 62 % громадян висловили тверде переконання у створенні державного органу, уповноваженого здійснювати державний контроль та нагляд за діяльністю релігійних організацій.

8. Проведений аналіз Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» засвідчив, що контроль за діяльністю релігійних організацій з боку

реєструючих органів повинен здійснюватися за двома напрямками: контроль за дотриманням статуту релігійної організації щодо мети її діяльності; контроль за дотриманням статуту релігійної організації щодо порядку її діяльності. У разі виявлення правопорушень до релігійних організацій можуть бути застосовані наступні заходи державного примусу: 1) особисті, які спрямовані на засновника, члена релігійної організації (попередження); 2) майнові, які спрямовані на майновий стан релігійної організації (штраф, конфіскація предмета); 3) організаційні: припинення діяльності релігійної організації. Наголошено, що контроль повинні здійснювати органи місцевого самоврядування. Водночас, наглядова діяльність спрямована на запобігання вчиненню релігійними організаціями порушень законодавства, прав і законних інтересів громадян, статутних положень.

9. Контрольно-наглядова діяльність здійснюється центральними органами виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політики у сфері релігії, органи прокуратури, місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, тісна взаємодія яких зумовлює виконання завдань передбачених ст. 2 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» та запобігання вчинення правопорушень.

РОЗДІЛ 3.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ОРГАНАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ПРАВА ГРОМАДЯН НА СВОБОДУ ВІРОСПОВІДАННЯ

3.1. Національна поліція України в системі забезпечення громадського порядку при проведенні масових публічних заходів релігійних організацій

Сучасний світ увійшов у дуже складний і суперечливий період розвитку. Глобалізація, яка була панівним трендом у недавньому минулому, стикнулася з обмеженнями, породженими її власною експансією. Суперечності глобалізації та локалізації, що імпліцитно існували і розвивалися завжди, проявились у гострих конфліктних формах. Відбуваються фундаментальні геополітичні, геоекономічні, геосоціальні зрушення, які породжують нові, не бачені раніше ризики і загрози. Їх реалізація порушує усталені зв'язки й зростає невизначеність розвитку. Така ситуація змушує шукати внутрішні опори стійкості, що часто веде до протекціоністської політики.

Забезпечення державної політики у сферах національної безпеки і оборони є основною формою захисту прав і свобод людини і громадянина, що набуває особливого значення під час дії особливого правового режиму воєнного стану. Захист національних інтересів України від зовнішніх та внутрішніх загроз є пріоритетним напрямом діяльності сектору безпеки і оборони. Водночас реалізація функції із забезпечення національної безпеки України покладається саме на сили безпеки, до яких відповідно до Закону України «Про національну безпеку України» віднесено правоохоронні та розвідувальні органи, державні органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, сили цивільного захисту [93; 131] тощо.

Серед найважливіших груп механізмів забезпечення національної стійкості доцільно виокремити такі: забезпечення безперервності державного управління, у т. ч. гарантування правонаступності влади, посилення координації діяльності уповноважених державних органів, налагодження обміну інформацією між ними та суб'єктами недержавного сектору (у т. ч. через формування цільових міжвідомчих груп, партнерства, форумів, які діють на постійній основі, тощо); забезпечення безперервності процесу надання критично важливих послуг населенню (у т. ч. створення системи захисту критичної інфраструктури, формування секторальних планів дій, протоколів узгоджених дій на випадок кризових ситуацій тощо); створення багаторівневої системи оцінювання ризиків і спроможностей, ідентифікації загроз і виявлення уразливостей; налагодження стійких двосторонніх каналів комунікації уповноважених органів державної влади та місцевого самоврядування з населенням. Слід додати, що такі напрями діяльності, як удосконалення законодавства, у т. ч. щодо принципів стратегічного планування та кризового управління, координації сил і засобів, а також здійснення контролю за виконанням рішень і моніторингу ситуації, мають наскрізний характер і можуть входити до складу механізмів як першого, так і другого типу. Ураховуючи те, що сучасні загрози можуть спрямовуватися не лише проти держави, а й проти суспільства, окремих організацій, підприємств, громадян, механізми забезпечення стійкості можуть мати як комплексний характер (діяти в масштабах держави), так і запроваджуватися на рівні окремих суб'єктів (установ, організацій, підсистем, громад тощо) [149]. Із урахуванням змісту поняття «система національної стійкості» до основних ознак її поступового відновлення на деокупованій території належать: 1) забезпечення безпеки населення, яке проживає на деокупованій території; 2) забезпечення безпеки критичної інфраструктури; 3) зниження криміногенних ризиків (зокрема – пов'язаних зі злочинами проти основ національної безпеки України); 4) відновлення координації діяльності державних органів; 5) відновлення повноцінної діяльності всіх державних інституцій [93].

Мета діяльності правоохоронних органів полягає не тільки в боротьбі зі злочинами і правопорушеннями, встановленні і покаранні винних. Їх завданням також є підтримка й охорона встановленого правопорядку, забезпечення найбільш сприятливих умов для повного і безперешкодного здійснення громадянами своїх прав і свобод, а з проголошенням незалежності України відбулися ґрунтовні зміни в державній політиці щодо релігії та церкви – тому виникла нагальна потреба у переосмисленні всіх проблем, пов'язаних із забезпеченням та охороною свободи віросповідання.

Системна й скоординована діяльність державних органів влади, органів місцевого самоврядування та громадськості щодо боротьби зі злочинністю залишається сьогодні найбільш складною та важливою у розбудові України як незалежної, демократичної й правової держави. Саме тому формування й реалізація виваженої, ефективної та збалансованої кримінологічної політики має забезпечити активну й дієву боротьбу зі злочинністю, а зміцнення законності та правопорядку має бути пріоритетними в діяльності всіх державних органів влади, органів місцевого самоврядування й суспільства загалом [156, с. 18].

Національна поліція відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону та Положення «Про Національну поліцію» (далі – Закон), є центральним органом виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку [126; 132].

Проте, В. М. Бесчастний зазначає, що нормативно-правове забезпечення протидії злочинності являє собою створення умов для реалізації суб'єктами протидії злочинності своїх прав і обов'язків через сукупність правових засобів (норм права, правовідносин, актів реалізації), явищ (правосвідомість, правову культуру, правові принципи, ідеї), правові регулювання та вплив [17, с. 116].

У свою чергу, О. С. Іщук використовує категорію «правовий вплив» саме у значенні запобіжної діяльності. Вчений під правовим забезпеченням механізму реалізації кримінологічної діяльності органів прокуратури пропонує розуміти систематизований вплив норм права на правовідносини, які

становлять сутність діяльності суб'єктів протидії злочинності щодо вироблення та застосування найбільш оптимальних засобів кримінологічного впливу [52, с. 103–104].

На думку С. О. Бичіна подібні визначення дещо розширюють сутність розуміння нормативно-правового забезпечення протидії злочинності, оскільки навряд чи можна до цього явища віднести правосвідомість, правову культуру, правові принципи, ідеї та правовий вплив. Нормативно-правове забезпечення, хоч і знаходиться в динаміці, однак до його змісту не можна віднести правовий вплив, оскільки останній і є вже відповідною діяльністю [20, с. 100–101].

Таким чином, говорячи про поліцію та її діяльність, можна визначити, що метою правових норм є регулювання діяльності поліції, яке міститься в різних за юридичною силою, змістом, формою та характером нормативно-правових актах. Тому ми погоджуємося із думкою Д. П. Калаянова про те, що нормативно-правові акти розкривають зміст юридичних норм, положень правозастосовної практики, а також у більшості випадків індивідуальних приписів, рішень окремих посадових осіб. Вчений дослідив, що норми права забезпечуються за допомогою: 1) визначення системи поліцейських повноважень; 2) розподіл функцій між підрозділами певного органу та їхніми працівниками; 3) закріплення системи об'єктів і предметів діяльності працівників поліції [53, с. 35].

У ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію» зазначено, що поліція відповідно до покладених на неї завдань:

1) здійснює превентивну та профілактичну діяльність, спрямовану на запобігання вчиненню правопорушень;

2) виявляє причини та умови, що сприяють вчиненню кримінальних та адміністративних правопорушень, вживає у межах своєї компетенції заходів для їх усунення [132].

Про превентивний характер діяльності Національної поліції України свідчить і зміст інших повноважень, що закріплені в вищевказаному Законі, у яких ведеться мова про те, що цей правоохоронний орган:

- вживає заходів з метою виявлення кримінальних, адміністративних правопорушень; припиняє виявлені кримінальні та адміністративні правопорушення;

- вживає заходів, спрямованих на усунення загроз життю та здоров'ю фізичних осіб і публічній безпеці, що виникли внаслідок учинення кримінального, адміністративного правопорушення;

- здійснює своєчасне реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події; здійснює екстрені комунікації за телефонним номером 102, оброблення та використання інформації;

- у випадках, визначених законом, здійснює провадження у справах про адміністративні правопорушення, приймає рішення про застосування адміністративних стягнень та забезпечує їх виконання;

- вживає заходів для забезпечення публічної безпеки і порядку на вулицях, площах, у парках, скверах, на стадіонах, вокзалах, в аеропортах, морських та річкових портах, інших публічних місцях;

- вживає всіх можливих заходів для надання домедичної допомоги особам, які постраждали внаслідок кримінальних чи адміністративних правопорушень, нещасних випадків, а також особам, які опинилися в ситуації, небезпечній для їхнього життя чи здоров'я;

- здійснює охорону об'єктів права державної власності у випадках та порядку, визначених законом та іншими нормативно-правовими актами, а також бере участь у здійсненні державної охорони;

- здійснює на договірних засадах охорону фізичних осіб та об'єктів права приватної і комунальної власності, а також об'єктів критичної інфраструктури, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України;

- здійснює контроль за дотриманням фізичними та юридичними особами спеціальних правил та порядку зберігання і використання зброї, спеціальних засобів індивідуального захисту та активної оборони, боєприпасів, вибухових речовин і матеріалів, інших предметів, матеріалів та речовин;

– здійснює у визначеному законом порядку протидію злочинним посяганням на об'єкти критичної інфраструктури, які загрожують безпеці громадян і порушують функціонування систем життєзабезпечення; захист об'єктів критичної інфраструктури, інтересів суспільства і держави від злочинних посягань у кіберпросторі, здійснює заходи із запобігання, виявлення, припинення та розкриття кіберзлочинів проти об'єктів критичної інфраструктури;

– вживає заходів для забезпечення публічної безпеки і порядку під час примусового виконання судових рішень і рішень інших органів (посадових осіб), здійснює привід осіб за рішенням тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України, а також вживає заходів, спрямованих на усунення загроз життю та здоров'ю державних виконавців, приватних виконавців та інших осіб, які беруть участь у вчиненні виконавчих дій, здійснює привід у виконавчому провадженні, здійснює розшук боржника чи дитини у виконавчому провадженні у випадках, передбачених законом або рішенням суду та ін. [132].

Основними методами адміністративної діяльності Національної поліції є а) переконання – реалізується через вплив на свідомість і волю осіб, із метою формування в них позиції добровільного дотримання ними норм права. (формування в громадян усвідомлення в обґрунтованості, доцільності та необхідності добровільного та сумлінного додержання встановлених державою норм права, а також заходів, що проводяться органами влади з метою забезпечення прав і свобод громадян, охорони громадського порядку) та примус (заходи впливу морального, майнового, особистісного та іншого характеру з метою охорони суспільних відносин, що виникають у сфері державного управління, шляхом попередження й припинення правопорушень, покарання за їх вчинення) [2, с. 70; 106, с. 119].

Поліцейський захід – це дія або комплекс дій превентивного або примусового характеру, що обмежує певні права і свободи людини та застосовується поліцейськими відповідно до закону для забезпечення виконання покладених на поліцію повноважень (ст. 29). Як бачимо Закон не

допускає ситуацій, коли поліцейський захід може бути одночасно і превентивним і примусовим, оскільки застосовується слово сполучник або. Це означає, що *превентивні заходи застосовуються завжди без примусу*, що не зовсім відповідає дійсності, взявши, наприклад, таких превентивний захід як поверхнева перевірка і огляд або вимога залишити місце. Тому, дане визначення не вірно відображає сутність превентивних заходів і потребує відповідного уточнення, наприклад, через формулювання мети застосування даних заходів – попередження або припинення правопорушень [100].

Відповідно до аналізованого Закону *поліцейський захід* застосовується виключно для виконання повноважень поліції, визначених у розділі IV. При цьому, ст. 23 Закону «Основні повноваження поліції» визначає перше повноваження поліції здійснювати превентивну та профілактичну діяльність, спрямовану на запобігання вчиненню правопорушень. При цьому усі три слова є синонімами, однак у чому полягає безпосередньо різниця превентивної та профілактичної діяльності не розкривається.

Стосовно поліцейських заходів визначені вимоги щодо їх застосування. Захід має бути: 1) законним; 2) необхідним; 3) пропорційним; 4) ефективним.

Законним поліцейський захід є тоді, коли він передбачений у відповідних нормативних актах України. Так відповідно до ст. 8 Закону поліція діє виключно на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що визначені Конституцією та законами України. Поліцейському заборонено виконувати злочинні чи явно незаконні розпорядження та накази. Накази, розпорядження та доручення вищих органів, керівників, посадових та службових осіб, службова, політична, економічна або інша доцільність не можуть бути підставою для порушення поліцейським Конституції та законів України.

Необхідним превентивний вважається захід: 1) якщо для виконання повноважень поліції неможливо використати інший захід; 2) якщо застосування іншого засобу буде неефективним; 3) якщо такий захід заподіяв би найменшу шкоду як адресату заходу, так і іншим особам.

Пропорційним він є тоді, коли шкода, заподіяна охоронюваним законом

правам і свободам людини або інтересам суспільства чи держави, не перевищує блага, для захисту якого він був застосований, або створеної загрози заподіяння шкоди.

І, нарешті, *ефективним* вважається той захід, якщо його застосування забезпечує виконання повноважень поліції. Відповідно до ст. 3 Кодексу поведінки посадових осіб по підтриманню правопорядку, прийнятому Генеральною Асамблеєю ООН у грудні 1979 р. можуть застосовувати силу тільки в разі крайньої необхідності й у тій мірі, в якій це потрібно для виконання їхніх обов'язків. У тексті Кодексу поведінки вказано *мету*, задля досягнення якої може бути *застосована сила*: 1) для попередження злочинів; 2) для проведення правомірного затримання правопорушників або осіб, які запідозрені у вчиненні правопорушення, або допомогу в такому затриманні. Наголошується, що не може бути застосована сила, яка перевищує необхідні для цієї мети межі. Силою, що перевищує межу, необхідною для виконання завдань, слід визнавати таку силу, що завдала особі, яку затримують, шкоду, явно рівнозначну небезпечності посягання та обставовці захисту. Щоб застосування сили було правомірним, необхідна наявність правової та фактичної підстав застосування сили, взятих в їх сукупності. Превентивний захід вживається виключно для виконання повноважень поліції, і повинен бути припинений, якщо досягнуто мету його застосування; очевидно, що мету заходу неможливо досягнути; немає необхідності в подальшому застосуванні такого заходу [60].

Відповідно до ст. 31 Закону поліція може застосовувати такі превентивні заходи:

- 1) перевірка документів особи;
- 2) опитування особи;
- 3) поверхнева перевірка і огляд;
- 4) зупинення транспортного засобу;
- 5) вимога залишити місце і обмеження доступу до визначеної території;

- б) обмеження пересування особи, транспортного засобу або фактичного володіння річчю;
- 7) проникнення до житла чи іншого володіння особи;
- 8) перевірка дотримання вимог дозвільної системи органів внутрішніх справ;
- 9) застосування технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, засобів фото- і кінозйомки, відеозапису;
- 10) перевірка дотримання обмежень, установлених законом стосовно осіб, які перебувають під адміністративним наглядом, та інших категорій осіб;
- 11) поліцейське піклування [132].

Передбачені в Законі превентивні заходи (заходи адміністративного попередження), які можуть здійснювати поліцейські, за своєю суттю є заходами профілактики, які спрямовані на завчасне виявлення причин та усунення негативних явищ, які виникли чи можуть виникнути і зумовити вчинення кримінального правопорушення [174, с. 221]. Більше того, заходи адміністративного попередження поліцейські застосовують у випадках, коли факт вчинення протиправного діяння відсутній, але існують реальні підстави вважати, що воно може бути вчинено, і слід вжити заходів щодо його попередження, а також, коли необхідно попередити настання шкідливих наслідків, забезпечити належний стан громадського порядку та громадської безпеки [168].

Заходи адміністративного припинення – це передбачені законом засоби впливу, спрямовані на примусове переривання (припинення) діянь, які мають ознаки адміністративного правопорушення, а в окремих випадках – і кримінально-правовий характер, недопущення шкідливих наслідків протиправної поведінки, забезпечення провадження в справі про адміністративне правопорушення і притягнення винного до адміністративної, а у виняткових випадках – до кримінальної відповідальності.

До заходів адміністративного припинення належать: заходи адміністративного припинення загального призначення (вимога припинити

особами протиправні дії; заборона експлуатації транспортних засобів; заборона діяльності об'єктів дозвільної системи; анулювання дозволів у сфері дозвільної системи); заходи адміністративного припинення спеціального призначення (фізичний вплив (сила); застосування спеціальних засобів; застосування вогнепальної зброї); в) заходи забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення (доставлення; адміністративне затримання; особистий огляд і огляд речей; вилучення речей і документів; тимчасове вилучення посвідчення водія; тимчасове затримання транспортних засобів; тимчасове вилучення тварини; відсторонення водіїв від керування транспортними засобами та огляд їх на стан сп'яніння; привід) [2, с. 73; 106, с. 123-124].

Варто зауважити, що під час війни, надзвичайного стану або іноземної окупації, відбуваються суттєві зміни суспільних відносин, при цьому набувають чинності спеціальні правові акти, мета застосування яких – зменшити втрати та руйнівну силу війни. Зі зміною суспільних відносин природно відбуваються зміни й у діяльності поліції. Важливо, щоб держава, суспільство та міжнародне співтовариство усвідомили, що ефективність роботи цього органу певною мірою залежить від їх розуміння відповідного правового статусу поліції в умовах війни.

З урахуванням досвіду участі поліції у забезпеченні правопорядку під час збройної агресії проти України, Верховна Рада України прийняла Закон «Про основи національного спротиву» [134] яким визначила правові та організаційні засади національного спротиву, основ його підготовки та ведення, завдань і повноважень сил правопорядку з питань національного спротиву та внесла зміни до Закону «Про Національну поліцію» [132], в частині надання додаткових повноважень поліції (ст. 24), зокрема Закон передбачає що у разі виникнення загрози державному суверенітету України та її територіальній цілісності, а також у ході відсічі збройної агресії проти України органи та підрозділи, що входять до системи поліції, відповідно до законодавства України беруть участь у виконанні завдань територіальної оборони,

забезпеченні та здійсненні заходів правового режиму воєнного стану у разі його оголошення на всій території України або в окремій місцевості; у ході забезпечення та здійснення заходів правового режиму воєнного стану у разі його оголошення на всій території України або в окремій місцевості, виконання завдань територіальної оборони органи та підрозділи, що входять до системи поліції та дислокуються в межах Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, області, міста Києва, підпорядковуються відповідному начальнику Головного управління Національної поліції в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі, області, місті Києві.

Однак, такі нормативно-правові акти не враховують реалії, які виникли унаслідок повномасштабної збройної агресії росії проти України, коли поліцейські змушені були приймати активну участь у бойових діях, захищаючи суверенітет та територіальну цілісність країни. Враховуючи такі тенденції, запропоновано доповнити ст. 3 Конституції України ч. 3 наступного змісту: *«Держава зобов'язана вжити передбачені законом заходи щодо запобігання протиправним посяганням на права і законні інтереси людини, гарантування сприятливих умов для розвитку суспільної моралі і гуманізму, громадянської злагоди і співробітництва людей незалежно від їх світогляду чи віровизнання»*. При такому підході підвищиться не тільки в цілому рівень превентивної діяльності, але й розширяться повноваження суб'єктів, включаючи органи і підрозділи Національної поліції України.

Поліцейськими вживаються заходи щодо протидії руйнуванню споруд релігійних організацій внаслідок агресії рф, унеможливленню діяльності афілійованих із центрами впливу в рф релігійних організацій, забезпеченню громадського порядку і безпеки під час масових релігійних заходів, збір даних для подальшої протидії пропаганді та дезінформації, за допомогою яких держава-агресор намагається маніпулювати етнічними питаннями для підриву внутрішньої стабільності українського суспільства, підготовка оперативно-аналітичних матеріалів щодо забезпечення права на свободу совісті громадянам України та здійснення цього права.

Криміногенні ситуації на релігійному ґрунті спрямовують представників різних конфесій до утисків свободи віросповідання всіх суб'єктів конфлікту. Крім того, вони призводять до порушень громадського порядку, заподіяння шкоди здоров'ю, честі і гідності громадян. На відміну від інших криміногенних ситуацій такі конфлікти мають своїм джерелом не стільки матеріальні інтереси, скільки духовно-ціннісне ставлення до культових будівель [99]. Криміногенні ситуації в релігійній сфері характеризуються відсутністю страху покарання за злочинні дії, пов'язані з незаконним володінням чи користуванням культовими будівлями. Так, у с. Залізниця Любешівської громади Камінь-Каширського району виникли сутички між прихильниками УПЦ мп та Православної церкви України. До адміністративної відповідальності за ст. 173 КУпАП [61] України було притягнуто 15 осіб, а також внесено відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань, пов'язаних із хуліганством навколо храму «Св. Арх. Михайла». Під час конфліктів з приводу користування культовими будівлями мають місце також і напади на працівників поліції із застосуванням до них фізичної сили [92].

Забезпечення громадської безпеки як у звичайних умовах життєдіяльності суспільства та держави, так і в умовах виникнення надзвичайних ситуацій досягається шляхом проведення єдиної політики національної безпеки у внутрішній сфері, а отже, і громадської безпеки реалізацією заходів організаційно-правового, інформаційного, фінансово-економічного, політичного та іншого характеру, що спрямовані передусім на попередження загроз національним інтересам України.

З метою створення та підтримання необхідного рівня безпеки об'єктів громадської безпеки розробляється система правових норм, що регулюють суспільні відносини в даній сфері, визначаються основні напрями діяльності органів державної влади з питань забезпечення громадської безпеки та попередження фактів виникнення надзвичайних ситуацій різного походження. Відбувається формування органів, що спеціально створені для реалізації напрямів діяльності держави у сфері попередження надзвичайних ситуацій та

забезпечення громадської безпеки у цих умовах, визначається механізм контролю та нагляду за їх діяльністю [14, с. 42; 171].

Як правило, церква охоплюється більш численною релігійною громадою, яка користується нею, не допускаючи до богослужінь інші конфесії. Криміногенні ситуації у сфері релігійних відносин створюються також неправомірною поведінкою окремих священнослужителів, які самовільно відчиняють храми, що не знаходяться у їх користуванні, та проводять богослужіння. Найбільш складні криміногенні ситуації виникають у випадках силового заволодіння культовими будівлями. Криміногенні ситуації тут можуть набувати і форми масової непокори законним вимогам представників правоохоронних органів [99].

До головних суб'єктів забезпечення громадського порядку при проведенні масових публічних заходів релігійних організацій варто віднести Департамент превентивної діяльності, основними завданнями якого є: формування та реалізація в межах своєї компетенції державної політики у сферах підтримання публічної безпеки і порядку, забезпечення безпеки дорожнього руху, охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства й держави, протидії злочинності, організації роботи дозвільної системи, превентивної та профілактичної діяльності, запобігання та припинення домашнього насильства; подання на розгляд глави Національної поліції пропозицій щодо забезпечення формування державної політики в зазначених сферах (наказ Національної поліції України «Про затвердження Положення про Департамент превентивної діяльності Національної поліції України» від 27 листопада 2015 року № 123) [106, с. 38–39].

Департамент патрульної поліції, основними завданнями якого є: участь у формуванні та забезпечення реалізації державної політики у сфері охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, забезпечення публічної безпеки і порядку, а також поліція особливого призначення – це спеціально створені структурні підрозділи, які утворені з метою запобігання, виявлення та припинення адміністративних і кримінальних

правопорушень; забезпечення публічної безпеки і порядку під час проведення зборів, мітингів, походів, демонстрацій та інших масових заходів (наказ МВС України «Про затвердження Положення про підрозділи поліції особливого призначення» від 04 грудня 2017 року № 987) [106].

Управління превентивної діяльності є структурним підрозділом територіальних Головних управлінь (Управлінь) Національної поліції в областях, реалізує державну політику у сферах забезпечення публічної безпеки і порядку, безпеки дорожнього руху, організації роботи дозвільної системи, превентивної та профілактичної діяльності, запобігання та припинення насильства в сім'ї, організовує діяльність спеціальних підрозділів поліції та відділу по забезпеченню прав людини [111, с. 63].

На забезпечення громадського порядку під час проведення масових заходів впливає ряд специфічних факторів. Серед основних можна виокремити: характер заходу, який проводиться; зосередження великої кількості людей на обмеженій території; динаміка і різка зміна подій, що відбуваються; швидка зміна оперативкою обстановки; специфічний контингент присутніх осіб; особливості розташування об'єктів проведення масових заходів; необхідність призупинення роботи деяких підприємств, зміни руху міського транспорту на час проведення масового заходу тощо [82].

Тому, основними завданнями підрозділів превентивної діяльності, які входять до складу Департаменту превентивної діяльності Національної поліції, є: організація роботи та діяльності патрульної поліції, ювенальної превенції, відділів охорони громадського порядку, дозвільної системи та дільничних офіцерів поліції; забезпечення готовності превентивної діяльності до дій під час масових релігійних заходів, у тому числі й в умовах воєнного стану; організація та забезпечення правопорядку, попередження й припинення правопорушень на вулицях та в інших громадських місцях, виявлення правопорушень; забезпечення успішного проведення заходів; суворе дотримання учасниками заходів і глядачами встановлених правил поведінки; надання допомоги іншим державним органам у забезпеченні громадського порядку і громадської

безпеки; недопущення послаблення охорони громадського порядку на іншій частині території обслуговування [111, с. 63].

Органи Національної поліції України виступають активними учасниками підготовки і проведення масових заходів. При цьому завдання охорони громадського порядку зважуються комплексно, на підставі узгодження дій усіх підрозділів і служб, розмежування їх компетенції і відповідальності за окремі напрями діяльності [111, с. 64].

Забезпечення конституційного права громадян на свободу зборів, здійснюється шляхом надання громадянам, та їх об'єднанням громадських будинків, вулиць, площ та інших місць. Проведення релігійних зборів, вуличних походів регулюються чинним законодавством України. Про проведення зборів, вуличних походів подається письмова заява у виконавчий комітет відповідної місцевої Ради не пізніше як за десять днів до намічуваної дати проведення. У заяві зазначається мета, форма, місце проведення заходу або маршрут руху, час його початку і закінчення, передбачувана кількість учасників, прізвища, імена та по батькові уповноважених (організаторів), місце їх проживання, дата подачі заяви. Заява подається уповноваженими особами, які досягли 18-річного віку.

Орган виконавчої влади повідомляє уповноважених про прийняте рішення не пізніше як за п'ять днів до часу проведення заходу, зазначеного в заяві. В разі видачі дозволу на проведення заходу місцевий орган влади забезпечує необхідні умови для проведення зборів, мітингу, вуличного походу або демонстрації. При цьому інші учасники зобов'язані дотримуватись законів, громадського порядку. Учасникам забороняється мати при собі зброю, а також спеціально підготовлені або пристосовані предмети, які можуть бути використані проти життя і здоров'я людей, для заподіяння матеріальної шкоди державі, громадським організаціям, громадянам.

Збори, вуличні походи релігійного характеру повинні бути припинені на вимогу представників влади, якщо не було подано заяву, відбулося рішення про заборону, а також якщо вони проводяться не у відповідності з метою,

зазначеною в заяві, не у визначені строки, і не в обумовленому місці, при інших порушеннях, що ведуть до виникнення небезпеки для життя і здоров'я громадян, порушення громадського порядку. Особи, що порушили встановлений порядок організації і проведення зборів, вуличних походів несуть відповідальність згідно з чинним законодавством України.

Матеріальна шкода, заподіяна під час проведення масових заходів їх учасниками, державі, кооперативним, іншим організаціям або громадянам підлягає відшкодуванню у встановленому законодавством порядку. Органи виконавчої влади можуть додатково регламентувати порядок проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій з урахуванням місцевих умов [1].

Посилення взаємодії підрозділів Національної поліції України з охорони громадського порядку з населенням в питаннях попередження релігійного екстремізму. Одним з першочергових умов успішного попередження релігійного екстремізму є не тільки взаємодія всіх служб і підрозділів правоохоронних органів, а й активна участь громадян в такій діяльності. Виходячи з цього, варто посилити роботу правоохоронних органів, спрямовану на взаємодію з населенням, з метою підвищення пильності громадян, довіри поліції, передбачивши для цього заходи заохочення для осіб, які виявили бажання до співпраці. Особлива роль у вирішенні такого завдання відводиться службі дільничних офіцерів поліції, підрозділам ювенальної превенції, патрульної поліції, які найбільш тісно взаємодіють з широкими верствами населення [41].

Органи і підрозділи Національної поліції України у разі виявлення порушень правил організації та проведення масових релігійних заходів зобов'язані вжити всіх необхідних заходів для їх припинення. У випадках, коли порушення містить склад того чи іншого правопорушення, винні притягаються до передбаченої законодавством відповідальності, яка встановлена КУпАП та Кримінальним кодексом України.

Поліцейський має право вимагати в особи пред'явлення нею документів, що посвідчують особу, та/або документів, що підтверджують відповідне право особи, у випадках: якщо існує достатньо підстав вважати, що особа вчинила або має намір вчинити правопорушення; якщо в особи є зброя, боєприпаси, наркотичні засоби та інші речі, обіг яких обмежений або заборонений, або для зберігання, використання чи перевезення яких потрібен дозвіл, якщо встановити такі права іншим чином неможливо; якщо особа перебуває в місці вчинення правопорушення (релігійні зібрання); якщо зовнішні ознаки особи чи транспортного засобу або дії особи дають достатні підстави вважати, що особа причетна до вчинення правопорушення, транспортний засіб може бути знаряддям чи об'єктом вчинення правопорушення.

Поліцейський може опитати особу, якщо існує достатньо підстав вважати, що вона володіє інформацією, необхідною для виконання поліцейських повноважень. Для опитування поліцейський може запросити особу до поліцейського приміщення. Надання особою інформації є добровільним. Особа може відмовитися від надання інформації. Проведення опитування неповнолітніх допускається тільки за участю батьків (одного з них), іншого законного представника або педагога. Перед проведенням опитування особи поліцейський роз'яснює їй підстави та мету застосування поліцейського заходу, якщо це не перешкодить виконанню поліцією повноважень, покладених на неї цим Законом.

Поверхнева перевірка як превентивний поліцейський захід є здійсненням візуального огляду особи, проведенням по поверхні вбрання особи рукою, спеціальним приладом або засобом, візуальним оглядом речі або транспортного засобу. Поліцейський для здійснення поверхневої перевірки особи може зупиняти осіб та/або оглядати їх, якщо існує достатньо підстав вважати, що особа має при собі річ, обіг якої заборонено чи обмежено або яка становить загрозу життю чи здоров'ю такої особи або інших осіб. Поверхнева перевірка здійснюється поліцейським відповідної статі. У невідкладних випадках поверхневу перевірку може здійснити будь-який поліцейський лише з

використанням спеціального приладу або засобу. Поліцейський може здійснювати поверхневу перевірку речі або транспортного засобу: якщо існує достатньо підстав вважати, що в транспортному засобі знаходиться правопорушник або особа, свобода якої обмежується в незаконний спосіб; якщо існує достатньо підстав вважати, що в транспортному засобі знаходиться річ, обіг якої заборонено чи обмежено або яка становить загрозу життю чи здоров'ю такої особи або інших осіб; якщо існує достатньо підстав вважати, що річ або транспортний засіб є знаряддям вчинення правопорушення та/або знаходиться в тому місці, де може бути скоєно кримінальне правопорушення, для запобігання якого необхідно провести поверхневу перевірку.

Поверхнева перевірка речі або транспортного засобу здійснюється шляхом візуального огляду речі та/або транспортного засобу або візуального огляду салону та багажника транспортного засобу. Поліцейський при здійсненні поверхневої перевірки має право вимагати відкрити кришку багажника та/або двері салону. Під час поверхневої перевірки речі або транспортного засобу особа повинна самостійно показати поліцейському вміст особистих речей чи транспортного засобу. При виявленні в ході поверхневої перевірки будь-яких слідів правопорушення поліцейський забезпечує їх схоронність та огляд.

Поліцейський має право вимагати, щоб особа або особи залишили певне, конкретно визначене місце на певний строк або заборонити чи обмежити особі чи особам доступ до визначеної території або об'єктів, у таких випадках:

- 1) це необхідно для забезпечення публічної безпеки і порядку;
- 2) це необхідно для охорони життя і здоров'я людей;

Поліцейський має право обмежити або заборонити рух транспорту і пішоходів на конкретно визначених, окремих ділянках вулиць і автомобільних доріг у таких випадках: а) у разі затримання осіб, б) під час аварій, в) інших надзвичайних ситуацій, якщо це необхідно для забезпечення публічної безпеки і порядку, охорони життя і здоров'я людей.

Заходи адміністративної відповідальності, мірою яких є адміністративні стягнення. У ст. 24 КУпАП закріплено систему адміністративних стягнень [61]. Відповідно до ст. 222 КУпАП уповноважені на те посадові особи органів Національної поліції повинні розглядати справи про адміністративні правопорушення й накладати адміністративні стягнення. До компетенції органів Національної поліції віднесено призначення таких видів адміністративних стягнень, як попередження і штраф. Крім того, за окремі види адміністративних правопорушень, підвідомчих суду, органи Національної поліції уповноважені виконувати стягнення [106, с. 124-125].

На нашу думку, *релігійне правопорушення – це загальносоціальні, суспільно-шкідливі, регресивні, протиправні дії винної деліктоздатної особи, що зумовлюються протиріччями соціального буття, культурних систем, цінностей і світоглядів, пізнання духовної сфери суспільства, проявляються у масовості та зародженні протиріч у відношенні людства до духовності, а іноді й до моральних цінностей*. Законодавством встановлено, що порушення порядку організації або проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій – ст. 185-1 КУпАП, тягне за собою адміністративну відповідальність у вигляді попередження або накладення штрафу від десяти до двадцяти п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. У разі вчинення тих самих дій повторно протягом року після застосування заходів адміністративного стягнення або організатором зборів, мітингу, вуличного походу, демонстрації – накладається штраф від двадцяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправні роботи на строк від одного до двох місяців з відрахуванням двадцяти процентів заробітку, або адміністративний арешт на строк до п'ятнадцяти діб [61].

Близькими до цього правопорушення за своїм складом, оскільки пов'язані з порушенням громадського порядку, громадської безпеки та встановленого порядку управління, є правопорушення, передбачені ст. 173 (дрібне хуліганство), ст. 185 (злісна непокора законному розпорядженню або вимозі поліцейського, члена громадського формування з охорони громадського

порядку і державного кордону, військовослужбовця), ст. 185-2 (створення умов для організації і проведення з порушенням встановленого порядку зборів, мітингів, вуличних походів або демонстрацій), ст. 185-7 (публічні заклики до невиконання вимог поліцейського чи посадової особи Військової служби правопорядку у Збройних Силах України) та ін. [61].

Такі правопорушення можуть бути вчинені і при проведенні релігійних масових заходів: зборів, вуличних походів. Протоколи про них складаються поліцейськими. Зазначені вище справи ж розглядаються суддею одноособово. У протоколі про адміністративне правопорушення, відповідно до ст. 256 КУпАП України, повинні бути зазначені відомості про правопорушника та його проступок. Протокол потім надсилається до суду. Суддя розглядає справи про такі порушення протягом трьох діб одноособово. Разом з протоколом до суду доставляється і правопорушник. Особи, затримані за порушення порядку організації і проведення релігійних зборів, вуличних походів, затримуються до розгляду справи суддею.

На сьогоднішній день, 49 % опитаних працівників вважають, що в Україні на достатньому рівні забезпечується свобода віросповідання (додаток Б), однак адміністративно-правові норми, які встановлюють відповідальність за правопорушення свободи віросповідання потребують змін та доповнень (такої думки притримується 71 % опитаних працівників поліції). Переважна більшість респондентів (81 %) вважає, що однією з причин латентності деліктів, що посягають на свободу віросповідання є недосконалість редакції адміністративно-правових норм.

Щодо оцінки ефективності норм адміністративного законодавства України про відповідальність за посягання на свободу віросповідання, то 79 % опитаних респондентів вважають, що потрібно удосконалити диспозиції та санкції відповідних адміністративно-правових норм, а 21 % – склад суб'єктів правовідносин (додатки Б, В).

Таким чином, узагальнюючи, варто зазначити, що відповідно до Закону України «Про Національну поліцію» одним із основних повноважень поліції є

завдання здійснювати превентивну та профілактичну діяльність, спрямовану на попередження правопорушень, а також виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню адміністративних правопорушень, вжиття в межах своєї компетенції заходів для їх усунення. З метою належного правового забезпечення запобіжної діяльності поліцейських у зазначеному законі врегульовано (передбачено): принципи діяльності поліції; систему поліції та статус поліцейських; повноваження поліції; поліцейські заходи; громадський контроль поліції тощо.

Основними заходами забезпечення громадського порядку при проведенні масових публічних заходів релігійних організацій органами і підрозділами Національної поліції: переконання – реалізується через вплив на свідомість і волю осіб, із метою формування в них позиції добровільного дотримання ними норм права; примус – заходи впливу спрямовані на попередження й припинення правопорушень, покарання за їх вчинення.

Однак, нормативно-правове забезпечення поліцейської юрисдикції під час введення воєнного стану зазнало масштабних оновлень шляхом доповнення та зміни законодавчих положень, які визначають статус поліцейських та організаційні засади діяльності, у тому числі при забезпеченні громадського порядку при проведенні масових публічних заходів релігійних організацій.

3.2. Охорона громадського порядку під час проведення релігійних масових заходів

Українське суспільство вступило у новий, виключно відповідальний період своєї історії, який має важливе значення для нашого суспільства. В усіх сферах суспільного життя, а саме: у політичній, економічній, соціальній, духовній, відбуваються різноманітні перетворення, простежується тенденція усе більш активного включення громадян у політичне життя країни, їх участь у різноманітних суспільних процесах, що, за певних умов, може призвести до

певної політичної нестабільності у країні. Необхідною умовою підтримання соціальної й політичної стабільності у будь-якій країні є не тільки наявність ефективної економічної стратегії, а й здатність нейтралізувати можливі загрози, забезпечити достатню захищеність своїх громадян, їх життя, здоров'я, можливість вільно реалізовувати свої конституційні права та обов'язки, особливо в умовах воєнного стану [95; 171].

Бажання України інтегруватися до Європейського Союзу, початок ринкових реформ обумовлюють оновлення адміністративно-правових норм та створення нових, які будуть відповідати світовим стандартам та вимогам. Усі ці стандарти та вимоги повинні базуватися на пріоритеті прав людини та на принципах захисту цих прав. Це означає, що дотримання прав людини повинно превалювати у стосунках держави та людини, усі функції держави повинні бути спрямовані на «служіння» інтересам людини, на охорону та захист її прав, свобод та законних інтересів. Отже, діяльність державних органів в Україні повинна бути спрямована на забезпечення законності та правопорядку в країні, гарантування прав, свобод та законних інтересів громадян, підприємств, установ та організацій. Разом з тим, діяльність цих органів, яка спрямована на забезпечення законності та підтримання правопорядку, повинна мати скоординований, організаційний та узгоджений характер. З цією метою необхідно об'єднання зусиль службовців усіх державних владних структур, науковців для запровадження ефективних механізмів забезпечення громадського порядку та безпеки громадян в Україні, оскільки зміцнення правопорядку в Україні потребує не тільки здійснення теоретичних розробок питань охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки, але і вирішення практичних проблем, що виникають у цій сфері [95, с. 33].

Нормальне існування громадського порядку неможливе без забезпечення його міцності, яке реалізується через організацію та здійснення охорони, а це означає, що сам такий порядок не забезпечується автоматично і тим самим потребує надійної охорони. Проблема охорони громадського порядку має

велике наукове та практичне значення, оскільки стан громадського порядку та його охорона впливають на стабільність вірян.

Необхідно підкреслити, що у громадських місцях поведінка громадян повинна відповідати вимогам закону та етики. На думку М. І. Логвіненка та Ю. С. Небеського характерною для громадських місць є певна концентрація людей, не пов'язаних один з одним сімейними, трудовими, дружніми відносинами, і, як правило, вони не знають один одного. Вважаємо за можливе не погодитися з цією думкою, оскільки наведена вище ознака не є характерною для громадських місць: у громадських місцях цілком ймовірним є одночасне скупчення людей, що пов'язані один з одним сімейними, трудовими відносинами, або, знайомі один з одним [80; 94]. Це означає, що необхідно визначити певні правила поведінки громадян у громадських місцях таким чином, щоб кожен з них обирав правомірну лінію поведінки та почував себе в безпеці.

З правової точки зору посягати на громадський порядок означає посягати на норми адміністративного і кримінального права, що охороняють громадські відносини. Слід зазначити, що протиправне діяння, яке здійснюється у громадському місці, розглядається як правопорушення і тягне за собою адміністративну або кримінальну відповідальність в залежності від тяжкості протиправного діяння. Більш детально про це зазначено у КУпАП (глава 14 «Адміністративні правопорушення, що посягають на громадський порядок і громадську безпеку») [61] та у Кримінальному кодексі України (розділ XII «Злочини проти громадського порядку та моральності») [77].

Як наголошує О. С. Доценко, охорона громадського порядку – це сфера адміністративно-політичної діяльності держави, призвана створювати нормальні умови для спілкування людей як в процесі виробництва матеріальних благ, так і в задоволенні ними різних матеріальних і духовних потреб. Сутність цієї діяльності складається, по-перше, у забезпеченні розвитку відносин у галузі громадського порядку відповідно до вимог конкретного історичного періоду, створенні максимально сприятливих умов у цій сфері для вирішення економічних і політичних завдань, у забезпеченні реальних гарантій

здійснення суб'єктивних прав і виконання обов'язків кожним громадянином; по-друге, у рішучій боротьбі із зазіханнями з боку окремих осіб на встановлений порядок, у попередженні і припиненні таких зазіхань, у проведенні роботи з виправлення і перевиховання осіб, що вчинили антигромадські дії [42, с. 6].

Варто зазначити, що масові заходи на сучасному етапі розвитку суспільства суттєво відрізняються від тих, що проводились в минулі роки. Вони характеризуються більшою кількістю, активністю і агресивністю учасників, військово-політичним підґрунтям, участю населення практично усіх вікових груп, широким висвітленням подій в медіа. Групові порушення громадського порядку та масові заворушення належать до тих видів правопорушень, які можливо вчинити лише у співучасті. Натовп, що шаленіє, порушує громадський порядок у загально небезпечний спосіб. Суспільна небезпека масових заворушень значна, подібні дії можуть дестабілізувати обстановку в країні, обумовити або бути пов'язаними з кримінальними правопорушеннями [13].

Органи і підрозділи Національної поліції України виконуючи покладені на них завдання, забезпечують особисту безпеку громадян, захист їх прав і законних інтересів. У відповідності із Законом України «Про Національну поліцію» поліція виконує свої завдання відповідно до законів, поважає гідність особи, виявляє до неї гуманне відношення, захищає права особи незалежно від соціального походження, расової та національної приналежності, громадянства, віку, мови та освіти, ставлення до релігії, статі, політичних та інших переконань [132]. Охорона громадського порядку у громадських місцях, так само як і забезпечення громадської безпеки, повинно здійснюватися на основі загальних принципів цієї діяльності, а саме: законність; гуманізм; об'єктивність; ефективність; поєднання централізації та децентралізації; спираючись на довіру людей; гласність; соціальна спрямованість; підконтрольність.

Головними завданнями Національної поліції при проведенні масових заходів є: створення нормальних умов для їх організації у місцях їх проведення;

забезпечення безпеки для учасників і глядачів; попередження й припинення злочинів і правопорушень; сприяння організаторам проведення масових заходів у межах наданої компетенції; підтримання належного порядку на прилеглий території [106, с. 335].

Разом з тим на такий правоохоронний орган покладено право вимагати від громадян, які порушують громадський порядок, припинення правопорушень і дій, що перешкоджають здійсненню повноважень поліції, виносити на місці усне попередження особам, які допустили малозначні адміністративні правопорушення, а у випадках невиконання зазначених вимог застосовувати передбачені законодавством заходи примусу.

З метою недопущення та попередження різноманітних протиправних проявів під час проведення масових заходів релігійного спрямування органами і підрозділами Національної поліції України вживається комплекс заходів, основними задачами в цих умовах є забезпечення успішного проведення заходів; суворе дотримання законності та дисципліни; попередження і припинення порушень; взаємодія та надання допомоги; недопущення ослаблення охорони публічного порядку на інших територіях населеного пункту [1, с. 196].

На основі аналізу прогнозування обстановки, наявності особового складу керівник визначає варіант несення служби – звичайний або посилений та віддає необхідні розпорядження (вказівки) підлеглим, встановлюючи контроль за їх виконанням. Звичайний варіант несення служби визначається у разі незначної чисельності учасників заходу та коли прогнозування дає можливість керівникові зробити висновок, що ускладнення обстановки не буде. Посилений варіант несення служби визначається у разі значної кількості учасників заходу та мається інформація про можливе ускладнення обстановки.

Варіанти охорони громадського порядку та громадської безпеки, чисельність особового складу, який залучається до забезпечення охорони громадського порядку та безпеки громадян під час проведення релігійних заходів, його оснащеність, форма одягу тощо визначаються відповідними рішеннями керівників, на території

обслуговування яких проводиться даний масовий захід.

Водночас, досвід діяльності органів і підрозділів Національної поліції України засвідчив, що під час проведення масових заходів процес організації і забезпечення громадського порядку, у тому числі й масових релігійних заходів, включає в себе такі етапи:

I) підготовчий – розпочинається з моменту отримання завдання на забезпечення охорони при проведенні масового заходу;

II) виконавчий – охоплює дії нарядів і управління ними безпосередньо при проведенні масового релігійного заходу;

III) заключний – здійснюється шляхом згортання сил і засобів, зосередження їх у призначених пунктах, підведення підсумків несення служби [1, с. 196].

При введенні звичайного, посиленого варіанту несення служби, проводиться рекогносцирування місцевості, розроблюються плани забезпечення охорони громадського порядку та безпеки громадян під час проведення масових релігійних заходів, схеми розташування нарядів.

На підготовчому етапі охорони публічного порядку з'ясовується характер і особливості масового заходу; проводиться оцінка оперативної обстановки; розробляється план охорони; створюються органи управління; проводиться рекогносцировка місцевості; здійснюється підготовка особового складу та технічних засобів до несення служби; проводиться заключний інструктаж з особами, відповідальними за охорону на конкретних ділянках з уточненням їх функціональних обов'язків [1].

Тут варто звернути увагу на рекогносцирування місцевості, де буде проводитися масовий захід, здійснюється з метою вивчення особливостей його території (освітлення, захаращеність сміттям, каменем, наявності аварійних будівель тощо), наявності та стану мереж автошляхів, можливих шляхів підходу (під'їзду) учасників заходу, їх евакуації, місця стоянки автотранспорту, пожежно-технічного стану об'єктів, що безпосередньо знаходяться поблизу місця проведення заходу (як. правило, на відстані до 100 метрів), технічного

захисту місць зберігання зброї, інших об'єктів дозвільної системи, інфраструктури (щільність населення, наявність підприємств, установ тощо), криміногенної обстановки тощо. В ході такої діяльності керівник визначає необхідність можливості тимчасових змін в організації руху транспорту та пішоходів. Під час рекогносцирування, з урахуванням можливого розвитку подій, керівником визначаються місця розташування тих чи інших нарядів, їх маневрування.

Також, як наголошую. вчені-адміністративісти, Головне управління Національної поліції, із урахуванням специфіки проведення на територіях обслуговування територіальних органів поліції та варіантів несення служби, розробляє для кожного відділення поліції типовий план забезпечення охорони громадського порядку та безпеки, що коригується територіальними відділеннями поліції [106, с. 335]. У цьому контексті варто наголосити на важливості складання плану як системи взаємоузгоджених й скоординованих дій, що визначає розрахунок сил та засобів, порядок їх організації і тактику дій в звичайному або посиленому режимі, послідовність та строки виконання відповідними органами та підрозділами поліції заходів охорони правопорядку, попередження й припинення правопорушень.

Такий документ повинен складатися з трьох розділів задач та виконавців:

перший розділ – загальні задачі та відповідальні виконавці: зміст, програма заходу, місце, час його проведення, очікувана чисельність учасників; загальний розрахунок сил та засобів, що залучається від конкретного органу, підрозділу поліції та інших правоохоронних органів (наприклад, придані сили: Національна гвардія, заклади вищої освіти системи МВС України та ін.);

другий розділ – організаційні задачі та відповідальні виконавці: території проведення заходу, які, залежно від обсягів місцевості, розподіляються на зони, сектори, ділянки та закріплюються за певними нарядами; встановлюється їх чисельність та від яких органів, підрозділів основних чи приданих вони залучаються, вихідні дані та позивні старших (керівників) нарядів, час виставлення нарядів;

третій розділ – постановка задач галузевим службам щодо забезпечення охорони громадського порядку та громадської безпеки під час проведення масового релігійного заходу; організація управління силами та засобами та відповідальна особа, на яку покладається загальне керівництво всіма нарядами; визначення порядку проведення інструктажів, тренувань з особовим складом.

При плануванні заходів, важливим є складання карти-схеми. При розв'язуванні будь-якої задачі та побудові алгоритму її розв'язку звичайно беруть до уваги наявність деяких вхідних даних і мають уявлення про результат, що необхідно отримати. Будь-який алгоритм повинен мати такі основні вимоги: (а) достовірність (викладені в ньому факти відображають справжній стан речей); (б) своєчасність, комплексність (алгоритм повинен бути придатним для розв'язування всіх задач певного типу), плановість (процес, що визначається алгоритмом, можна розчленувати (розділити) на окремі елементарні етапи (кроки), кожен з яких називається кроком алгоритмічного процесу чи алгоритму), точність об'єктивність змісту (в ньому не допускається подвійного тлумачення слів та висловів); (в) повнота інформації (через повну однозначність правил, встановлених в алгоритмі, застосування алгоритму до однакових вхідних даних повинно приводити до однакового результату); (г) максимальна стислість та результативність, що вказує на наявність таких варіантів вхідних даних, для яких обчислювальний процес, що реалізується за наданим алгоритмом, повинен через скінчену кількість етапів (кроків) зупинитись і дати шуканий результат.

Підтримуємо думку С. М. Алфьорова, що одна лише принципова схема використання сил і засобів не здатна сприяти усуненню роз'єднаності різних видів нарядів поліції тому, що сьогодні кожна галузева служба самостійно організовує роботу підлеглих підрозділів на місцях і в межах компетенції здійснює суворий контроль за виконанням покладених на неї конкретних функцій і завдань. Таким чином, через завдання, які поставлені перед кожною галузевою службою, втрачається головний напрям діяльності – забезпечення

громадського порядку, у зв'язку з тим, що оцінка роботи кожної окремої служби проводиться суто за спеціалізацією [7, с. 70].

На основі аналізу вихідної інформації проводяться заходи щодо виявлення конкретних обставин, уточнення та перевірки отриманих даних, а також усунення виявлених причин і умов, що сприяють вчиненню правопорушень.

Карти-схеми (додатки до типового плану) розташування нарядів здійснюються за допомогою використання штучного інтелекту [172]. На картах-схемах наносяться зони та ділянки відповідальності; усі види нарядів; зони, які перекриваються нарядами; резерви; спостережники за обстановкою, органи управління силами та засобами; місця для розбору з правопорушниками; можливі шляхи евакуації громадян у разі загострення обстановки тощо. На основі такої схеми, керівник, спільно із старшими зон, ділянок, окремих нарядів та резерву, шляхом проведення штабного тренування, а в разі потреби (виходячи з важливості заходу, що очікується) – тактико-спеціального навчання, відпрацьовує варіанти дій особового складу, у тому числі при ускладненні обстановки.

Напередодні масового заходу з особовим складом, який виділений для забезпечення правопорядку, проводяться заняття по вивченню нормативних актів, які регламентують права і обов'язки працівників міліції, а також законодавча база щодо відповідальності організаторів та учасників масових заходів за порушення правопорядку. Проведенню заходів, залежно від їх важливості, повинно передувати оперативно-профілактичне відпрацювання території, де вони мають проводитися.

При наявній інформації про участь у даних масових заходах осіб, від яких можливо очікувати групових протиправних дій, керівник організовує проведення робочих зустрічей з їх керівниками (лідерами), під час яких роз'яснюється відповідальність за порушення встановленого порядку проведення заходу згідно діючого законодавства, заходи працівників міліції, які можуть бути вжиті до них, у тому числі силові, у разі вчинення правопорушень тощо.

Місце та час проведення інструктажу особового складу, залученого до забезпечення правопорядку визначається відповідним керівником органу поліції. Охорона здійснюється за допомогою звичайних і спеціальних нарядів. До звичайних нарядів уналежнюють пости, патрулі, автопатрулі, патрульні групи; до спеціальних – поліцейські ланцюги (коридори), групи супроводження, наряди, які несуть службу на постах спостереження, резерв, групи застосування спеціальних засобів. Крім зазначених нарядів, із метою посилення ланцюжків на найбільш небезпечних напрямках оточення можуть встановлюватися загородження із спеціальних бар'єрів, автомобілів [106].

Ось такий типовий переліг підготовчих дій особового складу Національної поліції України до проведення масового релігійного заходу.

Виконавчий етап охоплює дії нарядів і керування ними безпосередньо при проведенні масового заходу. У цей період організується служба нарядів по забезпеченню громадського порядку та безпеки у районі проведення масового заходу та на прилеглий території. Також вводяться передбачені планом обмеження руху транспорту та пішоходів; організовується перепускний режим; реалізуються заходи адміністративного попередження, припинення і стягнення; затримуються та видаляються громадяни, що порушили встановлені правила; здійснюється маневр силами і засобами; використовується резерв, штабом постійно контролюється виконання наказів і команд, здійснюється взаємодія всіх зацікавлених представників [1].

Під час здійснення піших походів учасниками масових заходів працівники поліції мають передбачити: завчасне відведення транспорту від маршруту проведення заходу; можливість зміни руху учасниками заходу від раніше визначеного маршруту; можливість блокування проїжджої частини вулиць [106].

Заключний етап здійснюється шляхом:

- згортання сил і засобів та зосередження їх в призначених місцях;
- підведення підсумків роботи.

Таким чином, проведення масових релігійних заходів неможливо без забезпечення охорони громадського порядку та громадської безпеки, котрі є гарантією використання громадянами (віруючими) своїх прав і свобод. Зміст охорони громадського порядку в цих умовах, залежить від тієї обстановки, яка складається під час їх проведення. Особливі умови, в яких здійснюється охорона громадського порядку під час проведення релігійних заходів, потребують від поліцейських завжди високого ступеню організованості, тактичної грамотності, високого професіоналізму, завжди перебувати у постійній готовності до таких ситуацій.

На протязі всього шляху історичного розвитку нашого суспільства між існуючою політичною владою і такою категорією як «народ» чи «населення» постійно існували різного роду протиріччя політичного, соціального, економічного, релігійного чи іншого характеру. При визначених умовах ці протиріччя різко загострювалися і вимагали свого миттєвого вирішення. Дії органів влади вимушували «маси» відкрито виражати своє незадоволення в різних формах, в тому числі і в насильницьких.

Перед вимагаючою масою людей на шляху руху її до установ державної влади і управління завжди виставлявся «буфер» – заслон сил правопорядку, зокрема з військових, козаків, поліції, жандармів або, на кінець, поліції. І від того, як складались взаємовідносини між цими сторонами в цьому вимушеному контакті, часто залежав громадський спокій і безпека, а іноді і доля держави в цілому.

На сучасному перехідному етапі розвитку суспільства в Україні актуальність вироблення правових способів вирішення такого роду конфліктних ситуацій не знижується. Ріст емоціональної напруги, концентрації агресивної енергії у людей в період проведення масових акцій протесту, відсутність об'єктивної можливості термінового вирішення загострених протиріч, з однієї сторони, і наявність оснащених і озброєних сил правопорядку, з іншої, припускає можливість силового зіткнення між ними. Це, в свою чергу може сприяти переростанню мирного характеру протесту в масові безпорядки і

привести до непередбачених, резонансних наслідків. Вказані обставини покладають на особовий склад Національної поліції особливу відповідальність за свої дії в цей період.

Для співробітників поліції важливо з'ясувати, встановити природу конфліктних ситуацій виникаючих в період підготовки і проведення релігійних заходів, визначити основні організаційні і тактичні міри, які будуть сприяти запобіганню насиллю між протилежними сторонами, а також визначити способи правового регулювання адекватності застосування сили.

Специфіка діяльності Національної поліції України при охороні громадського порядку під час проведення релігійних масових заходів, в умовах масового скупчення людей, визначається тим, що виконується в період тривалого часу, високої емоційної напруги і екстремальності [187]. Основними характеристиками екстремальності, поряд зі стресом і нервово-фізичним напруженням, виступає постійний стан конфліктності, так як при забезпеченні суспільної безпеки завжди присутня ймовірність негативних дій зі сторони громадян, які знаходяться в лавах релігійних організацій, мають ворожі особисті відношення до людей в поліцейській формі, психічну патологію і різні негативні психічні стани [12]. Потрібно враховувати, розглядаючи дану проблему, що нам необхідно виходити з того факту, що в подібних випадках саме явище конфлікту (по відношенню до учасників і причин, які його викликали) проявляється як би в двох формах:

перша – внутрішня, тобто включає в себе глибокі протиріччя, пов'язані з незадоволенням людей своїм економічним станом;

друга – зовнішня, де поліція стороною конфлікту об'єктивно не являється, але незадоволення і агресивність вірян приймає на себе, виконуючи задачі охорони громадського порядку в місцях скупчення.

Приймаючи на себе «левову» долю відповідальності за мирне вирішення конфлікту в цілому, поліцейські стикаються з проблемою недопущення «конфлікту в конфлікті», тобто запобігання виникненню конфліктних ситуацій вже під час проведення релігійних заходів. Розглядаючи другу, як відмічалось

вище, зовнішню форму прояву конфлікту, можливо виділити наступні його стадії: виникнення об'єктивної конфліктної ситуації; перехід до конфліктної поведінки; розв'язання конфлікту; осмислення конфлікту [26].

Сам конфлікт розглядається як багатоступеневий процес, який має ряд проміжних стадій. До яких відносяться: передконфліктна стадія; стадія; пов'язана з виникненням об'єктивної конфліктної ситуації; інтелектуальний етап розвитку конфлікту (усвідомлення, виявлення протиріч, боротьба мотивів тощо); практичний етап розвитку конфлікту (конфліктна поведінка); спад напруги в протидії; розв'язання конфлікту чи вихід з нього однієї сторони.

На основі вище викладеної сутності конфлікту, першочерговою задачею співробітників міліції, які забезпечують порядок в місцях проведення масових заходів повинно бути:

по-перше – недопущення виникнення конфліктних ситуацій своєю неадекватною поведінкою;

по-друге – при виникненні інцидентів вибрати такий спосіб їх розв'язання, щоб не виникло загострення ситуації в цілому, бо, як показує практика, причинами виникнення групових порушень громадського порядку і масових заворушень можуть стати:

неправильні, провокуючі дії зі сторони поліцейських, які викликають різку відповідну реакцію окремих осіб з негативними нахилами, чи з поганою суспільною і особистою дисципліною, іноді збитих з пантелику демагогічними і протиправними закликами, наклепницькими чутками;

неправомірне застосування зброї і спеціальних засобів, що викликає різку негативну реакцію;

грубе поводження працівників поліції з громадянами, які допустили незначні правопорушення, застосування заходів фізичного впливу до осіб, які не чинять ніякого опору.

Досвід практичної діяльності поліцейських структур засвідчив на дотриманні універсальних правил, виконання яких є загалом успішне виконання задач при забезпеченні проведення релігійних заходів:

- отримання інформації про релігійних захід;
- отримавши інформацію, необхідно передбачати розвиток подій і навіть на підготовчому етапі забезпечення акцій, бути готовим до всіх можливим ускладнень;
- забезпечити резерв близько 1/3 від загальної кількості сил залучених для забезпечення охорони (чим менше інформації про захід, що планують проводити, тим більше повинен бути резерв).

Процес формування в Україні правової держави об'єктивно приводить до необхідності правової переоцінки соціальної ролі Національної поліції України. Основні аспекти такого перегляду – деуніверсалізація, деєтатизація, що приведе до створення гнучкої законодавчої основи функціонування, як суто правоохоронного, авторитетного, правозахисного органу, що користується довірою населення.

Тому, варто підтримати В. Г. Фатхутдінова у тому, що провідну роль у забезпеченні громадського порядку серед низки суб'єктів (державні органи законодавчої, виконавчої та судової влади, громадські об'єднання, окремі громадяни) має відігравати саме Національна поліція, зокрема підрозділи превентивної діяльності, патрульної поліції, поліції особливого призначення. Ефективність діяльності такого правоохоронного органу як суб'єкта забезпечення громадського порядку значним чином залежить від якості формування його організаційної структури, яка має включати багаторівневу сукупність різних структурних підрозділів, об'єднаних у систему [170, с. 26].

Результатом активної законотворчої роботи, що здійснюється протягом останніх років, позбавленої уваги українського законодавця сфери функціонування поліції, явилось утворення достатньо чіткої відокремленої юридичної цілісності, яка заявляє про себе, як про один з підрозділів вітчизняної правової системи, а саме поліцейського права, яке можна визначити як сукупність правових норм, що регулюють суспільні відносини в сфері діяльності органів і підрозділів поліції, поєднаної з безпосереднім обмеженням прав і свобод громадян у разі вчинення ними правопорушень.

Висновки до розділу 3

1. Встановлено, що нормативно-правове забезпечення поліцейської юрисдикції під час введення воєнного стану зазнало масштабних оновлень шляхом доповнення та зміни законодавчих положень, які визначають статус поліцейських та організаційні засади діяльності, у тому числі при забезпеченні громадського порядку при проведенні масових публічних заходів релігійних організацій.

2. В умовах реальної війни та воєнного стану на Національну поліцію покладено ряд повноважень та забезпечено нові функціональні спроможності в попередженні правопорушень, зокрема поряд із реєстрацією тисяч кримінальних проваджень за фактами військових злочинів, поліцейськими вживаються заходи щодо протидії руйнуванням споруд релігійних організацій внаслідок агресії рф, унеможливленню діяльності афілійованих із центрами впливу в рф релігійних організацій, забезпеченню громадського порядку і безпеки під час масових релігійних заходів, збір даних для подальшої протидії пропаганді та дезінформації, за допомогою яких держава-агресор намагається маніпулювати етнічними питаннями для підриву внутрішньої стабільності українського суспільства, підготовка оперативно-аналітичних матеріалів щодо забезпечення права на свободу совісті громадянам України та здійснення цього права.

Враховуючи такі тенденції, запропоновано доповнити ст. 3 Конституції України ч. 3 наступного змісту: *«Держава зобов'язана вжити передбачені законом заходи щодо запобігання протиправним посяганням на права і законні інтереси людини, гарантування сприятливих умов для розвитку суспільної моралі і гуманізму, громадянської злагоди і співробітництва людей незалежно від їх світогляду чи віровизнання»*. При такому підході підвищиться не тільки в цілому рівень превентивної діяльності, але й розширяться повноваження суб'єктів, включаючи органи і підрозділи Національної поліції України.

3. При проведенні релігійних масових заходів поліцейські зобов'язані суворо

дотримуватись вимоги забезпечення громадського порядку та громадської безпеки, життя, здоров'я і моралі, а також прав і свобод громадян. Правовий статус поліцейського при забезпеченні охорони громадського порядку під час проведення релігійних обрядів, а також дії в екстремальних умовах зумовлюють посилення відповідальності за правопорушення щодо свободи віросповідання, які повинні бути виділені в окремий розділ Кодексу про адміністративні правопорушення (такі пропозиції підтримали 58 % поліцейських і 47 % громадян).

На основі розроблених у підрозділі методичних рекомендаціях для поліцейських доведено, що працівники поліції вправі вимагати від громадян та керівників релігійних організацій припинення порушень громадського порядку і дій, що перешкоджають здійсненню повноважень правоохоронцями, виносити на місці усне попередження особам, які допустили малозначні адміністративні правопорушення, а у випадках невиконання зазначених вимог застосовувати передбачені Законом України «Про Національну поліцію» поліцейські заходи примусу.

4. Визначено основні види охорони громадського порядку під час проведення масових релігійних обрядів, а саме на основі аналізу прогнозування обстановки, наявності особового складу керівник визначає варіант несення служби – звичайний або посилений та віддає необхідні розпорядження (вказівки) підлеглим, встановлюючи контроль за їх виконанням. Варіанти охорони громадського порядку та громадської безпеки, чисельність особового складу, який залучається до забезпечення охорони громадського порядку та безпеки громадян під час проведення релігійних заходів, його оснащеність, форма одягу тощо визначаються відповідними рішеннями керівників, на території обслуговування яких проводиться даний масовий захід.

5. Важливим при охороні громадського порядку під час проведення релігійних масових заходів є складання Плану заходів який повинен включати такі розділи задач та виконавців: перший розділ – загальні задачі та відповідальні виконавці: зміст, програма заходу, місце, час його проведення, очікувана чисельність учасників; загальний розрахунок сил та засобів, що залучається від

конкретного органу, підрозділу поліції та інших правоохоронних органів; другий розділ – організаційні задачі та відповідальні виконавці: території проведення заходу, які, залежно від обсягів місцевості, розподіляються на зони, сектори, ділянки та закріплюються за певними нарядами; встановлюється їх чисельність та від яких органів, підрозділів основних чи приданих вони залучаються, вихідні дані та позивні старших (керівників) нарядів, час виставлення нарядів; третій розділ – постановка задач галузевим службам щодо забезпечення охорони громадського порядку та громадської безпеки під час проведення масового релігійного заходу; організація управління силами та засобами та відповідальна особа, на яку покладається загальне керівництво всіма нарядами; визначення порядку проведення інструктажів, тренувань з особовим складом.

6. При плануванні заходів, важливим є складання карти-схеми. При розв'язуванні будь-якої задачі та побудові алгоритму її розв'язку звичайно беруть до уваги наявність деяких вхідних даних і мають уявлення про результат, що необхідно отримати. Будь-який алгоритм повинен мати такі основні вимоги: (а) достовірність (викладені в ньому факти відображають справжній стан речей); (б) своєчасність, комплексність (алгоритм повинен бути придатним для розв'язування всіх задач певного типу), плановість (процес, що визначається алгоритмом, можна розчленувати (розділити) на окремі елементарні етапи (кроки), кожен з яких називається кроком алгоритмічного процесу чи алгоритму), точність об'єктивність змісту (в ньому не допускається подвійного тлумачення слів та висловів); (в) повнота інформації (через повну однозначність правил, встановлених в алгоритмі, застосування алгоритму до однакових вхідних даних повинно приводити до однакового результату); (г) максимальна стислість та результативність, що вказує на наявність таких варіантів вхідних даних, для яких обчислювальний процес, що реалізується за наданим алгоритмом, повинен через скінчену кількість етапів (кроків) зупинитись і дати шуканий результат.

ВИСНОВКИ

У результаті дисертаційного дослідження шляхом вивчення, аналізу та теоретичного узагальнення сформульовано ряд наукових положень з метою вирішення важливих наукових завдань – визначення адміністративно-правового статусу релігійних організацій в Україні та розроблення праксеологічних шляхів його забезпечення Національною поліцією України в сучасних умовах воєнного стану та міжрелігійних конфліктів. Найсуттєвішими пропозиціями та рекомендаціями проведеного наукового дослідження обрані наступні:

1. Проголошення у ст. 35 Конституції України права на свободу світогляду та віросповідання і закріплення принципу відокремлення церкви й релігійних організацій від держави стали конституційним підґрунтям для формування адміністративно-правового статусу релігійних організацій, яка за своєю природою є специфічним різновидом об'єднань громадян й колективним суб'єктом адміністративного права.

Релігійна організація, незалежно від наявності в неї статусу юридичної особи, за своєю природою є колективним суб'єктом адміністративного права. Поняття «організація» стосовно релігійних формувань є більш точним, ніж «об'єднання» та під нею слід розуміти добровільне, некомерційне об'єднання осіб, створене для задоволення своїх релігійних потреб, яке діє відповідно до свого статуту. Мета утворення релігійних організацій і, відповідно, основа їх правового статусу – спільна реалізація віруючими права на свободу віросповідання. Невід'ємним елементом до встановлення правового статусу об'єднань віруючих є довільне визначення державою змісту і обсягу релігійних потреб та пов'язаних з їх задоволенням прав об'єднань віруючих (встановлення обсягу вже обмеженого задоволенням релігійних потреб правового статусу релігійних об'єднань).

2. Адміністративно-правовий статус релігійної організації – це система адміністративно-правових характеристик добровільних, некомерційних об'єднань осіб, створених для задоволення своїх релігійних потреб, діючих

відповідно до свого статуту, які визначають права та обов'язки, правосуб'єктність та гарантії функціонування, особливості адміністративно-правової відповідальності, взаємозв'язок із державою, громадськістю та іншими суб'єктами. Основними елементами якого є: мета, закріплена в законі та статуті (положенні) релігійної організації; встановлення і змінювання організаційних структур, звітність і підконтрольність державним органам; структурно-організаційний блок, що включає порядок створення, діяльності, припинення діяльності релігійних організацій.

Адміністративна правоздатність релігійних організацій – це їх здатність мати права та обов'язки, закріплені адміністративно-правовими нормами. Відмінними ознаками адміністративної правоздатності релігійних організацій відносно усіх інших видів їх правоздатності (конституційно-правової, фінансово-правової, цивільно-правової тощо), полягає в тому, що, по-перше, здатність мати права та обов'язки, встановлюється нормами адміністративного права, а, по-друге, існує в сферах адміністративно-правового регулювання.

Адміністративна дієздатність релігійних організацій – це їх здатність своїми діями реалізовувати надані їм адміністративно-правовими нормами права та нести відповідні обов'язки. У своїй сукупності адміністративні правоздатність і дієздатність утворюють адміністративну правосуб'єктність релігійних організацій.

3. Аналіз міжнародного й національного законодавства і практики закріплює та дозволяє виокремити два основних види статусу Церкви та релігійних організацій у відповідності до конституційних норм у державі: державна церква та релігія, закріплення її привілейованого становища порівняно з релігійними об'єднаннями інших віросповідань; режим відокремлення церкви (релігійних організацій) від держави і школи від церкви (релігійних організацій).

Відносини держави і церкви зумовлюють необхідність внесення змін, позаяк воєнні, політичні, економічні, соціальні події останніх років засвідчили зміну сутності держави як політико-територіальної організації суспільства, а

також її роль у суспільному житті, розвитку людства та захисті населення; ролі церкви та її місця в українському суспільстві й формуванні незалежної України. Еволюція таких інституцій позначається і на моделях відносин між ними, а тому розбудова демократичної, правової і соціальної держави європейського зразка і церкви повинна бути спрямована на єдність й уникнення/подолання конфліктів на релігійному ґрунті.

4. Процедура створення релігійних організацій розглядається як різновид установчого провадження (реєстрація статуту релігійної організації) й дозвільного провадження (відкриття поточних рахунків релігійної організації в банківських установах; включення до Реєстру неприбуткових установ та організацій). Установче провадження зі створення релігійних організацій будь-якого рівня може бути умовно поділене на декілька послідовних та логічно пов'язаних стадій: підготовча, організаційна (одержання релігійною громадою правоздатності юридичної особи; придбання релігійним об'єднанням необхідних передумов організаційної єдності; власне процес державної реєстрації релігійної організації в органах юстиції) та реєстраційна.

Процедура ліквідації релігійних організацій в залежності від ініціативності включає в себе, по-перше – норми права, що регулюють добровільний порядок ліквідації релігійного об'єднання та, по-друге – правові норми, що закріплюють процедуру ліквідації в судовому порядку як міру державного примусу. Ліквідація релігійних об'єднань, а також застосування до них інших заходів відповідальності – це важелі, що забезпечують дієвість та ефективність контролю та нагляду за їх діяльністю.

5. Взаємовідносин виконавчих органів влади з релігійними організаціями слід розуміти як спільну, узгоджену діяльність державного апарату (організації), який наділений державно-владними повноваженнями з добровільними, некомерційними об'єднаннями осіб (релігійними організаціями), створеними для задоволення своїх релігійних потреб з метою гарантування права на свободу совісті громадянам України та здійснення цього права; забезпечення соціальної справедливості, рівності, захисту прав і законних інтересів громадян;

визначення обов'язків держави щодо релігійних організацій й релігійних організацій перед державою і суспільством; подолання негативних наслідків державної політики щодо релігії і церкви; гарантування сприятливих умов для розвитку суспільної моралі і гуманізму, громадянської злагоди і співробітництва людей незалежно від їх світогляду чи віровизнання.

Організація взаємодії всередині кожної з взаємодіючих систем вимагає використання оптимальних форм і методів взаємодії. Державні виконавчі органи влади щодо взаємодії з релігійними об'єднаннями включають в себе: а) не пов'язані органи – Кабінет Міністрів України (вищий орган), Міністерство внутрішніх справ, Міністерство культури та інформаційної політики України, Міністерство освіти і науки України, Міністерство юстиції України, Міністерство оборони України та ін. (центральні органи); б) прямі виконавчі структури – Рада етнонаціональних організацій України при Міністерстві культури та інформаційної політики України; Рада з питань співпраці з церквами та релігійними організаціями при Міністерстві освіти і науки України та Державної служби України з етнополітики та свободи совісті при Кабінеті Міністрів України; в) безпосередні виконавчі структури – структурні підрозділи у зв'язках з релігійними організаціями в різних органах місцевої влади (обласні військові державні адміністрації, територіальні громади; сільські, селищні, міські ради; районні та обласні ради, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст), одним із основних завдань яких разом з такими організаціями, є розробка пропозиції до концепції духовного розвитку країни.

6. Контроль органів державної влади за діяльністю релігійних організацій – це діяльність державних органів, наділених відповідними повноваженнями, яка спрямована на забезпечення законності, виконання та додержання законодавства про свободу совісті, світогляду, віросповідання, а також дотриманням статуту релігійної організації щодо мети й порядку її діяльності. До релігійних організацій можуть бути застосовані наступні заходи державного примусу: особисті (попередження); майнові (штраф, конфіскація); організаційні (припинення діяльності).

З метою вдосконалення контролю з боку центральних органів виконавчої влади (ст. 29, 30 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації») за діяльністю релігійних організацій необхідне досягнення вертикальної узгодженості в контрольній діяльності з органами місцевого самоврядування (підтримали 58 % опитаних), а також удосконалення форм, методів і принципів державного контролю за діяльністю релігійних об'єднань в умовах воєнного стану, зростаючої екстремістської спрямованості, протидії пропаганді та дезінформації, забезпечення внутрішньої стабільності українського суспільства та міжнародної підтримки України.

Адміністративний нагляд за діяльністю релігійних організацій – забезпечення виконання загальнообов'язкових норм встановлених як законами, так і підзаконними актами, запобігання вчиненню релігійними організаціями порушень законодавства, прав і законних інтересів громадян, статутних положень та застосування до них заходів відповідальності. Наглядова діяльність органів прокуратури, органів виконавчої влади переслідує основну мету – запобігання вчинення такими організаціями порушень законодавства, прав і законних інтересів громадян, статутних положень та застосування до них заходів відповідальності.

7. Констатовано, що нажаль нормативно-правове забезпечення не в повній мірі відповідає реаліям, які склались у сучасній поліцейській практиці (виступає однією з детермінант, яка обумовлює вчинення протиправних діянь та негативно позначається на превентивній діяльності) та засвідчило відсутність їх наукового опрацювання, недооцінку можливих наслідків дії ухвалених законів і виданих наказів, що, в свою чергу, негативним чином позначається на стані забезпечення права на свободу віросповідання та здійснення цього права; подолання протиправних дій щодо релігії і церкви; гарантування сприятливих умов для розвитку суспільної моралі і гуманізму, громадянської злагоди і співробітництва людей незалежно від їх світогляду чи віровизнання; забезпечення громадського порядку під час проведення масових публічних релігійних заходів.

Перешкоджання задоволенню релігійних потреб обумовлюється певними

історичними, соціально-економічними, політичними, культурологічними та морально-психологічними факторами і є загальною причиною як перевищення меж свободи віросповідання, так і її утиски. Тому, стратегічна мета законодавства у попередженні правопорушень повинна носити випереджаючий характер, тобто сприяти підвищенню ролі правоохоронних інституцій, зокрема Національної поліції України.

У зв'язку з цим, основними напрямками удосконалення діяльності Національної поліції щодо забезпечення громадського порядку при проведенні масових публічних заходів релігійних організацій є: нормативно-правове закріплення принципів правового регулювання в діяльності поліції та їх реалізація; створення науково обґрунтованої методологічної основи інноваційного розвитку системи професійного зростання; формування дієвої системи професійної орієнтації та добору кандидатів на навчання й службу на основі прозорої системи з орієнтацією на компетенції; удосконалення освітнього процесу шляхом його наближення до потреб практики, зумовлених необхідністю виконання завдань, що покладаються на поліцію, особливо в умовах воєнного стану; розвиток фундаментальних та прикладних наукових досліджень за напрямом осучаснення засобів спеціальної техніки для потреб Національної поліції України.

8. З розвитком воєнної, релігійної та суспільно-політичної ситуації в країні змінюється і ставлення громадськості до регулюючої функції держави в сфері державно-церковних відносин від мінімізації до визнання необхідності упорядкування інституційної діяльності як державних органів, так і релігійних організацій на основі партнерства, взаємодії з метою дотримання законодавства у сфері свободи совісті та віросповідання.

З урахуванням діяльності Національної поліції України визначено основні етапи охорони громадського порядку під час проведення релігійних масових заходів, зокрема: підготовчий (рекогносцирування місцевості, розробка типового плану забезпечення охорони громадського порядку, отримання інформації про участь у масових заходах осіб, від яких можливо очікувати

групових протиправних дій та ін.); виконавчий (організація служб патрульної поліції, превентивної діяльності по забезпеченню громадського порядку та безпеки у районі проведення масового заходу та на прилеглий території; залучення спеціальних підрозділів поліції; дії нарядів і керування ними безпосередньо при проведенні заходу); заключний (згортання сил і засобів та зосередження їх в призначених місцях, підведення підсумків охорони).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адміністративна діяльність Національної поліції: навч. посіб. / Калюк О. М., Константинов С. Ф., Куліков В. А. та ін.; за ред. Кулікова В. А. К.: «Освіта України», 2016. 230 с.
2. Адміністративна діяльність органів внутрішніх справ. Загальна частина : підручник / за заг. ред. О. П. Рябченко. Харків : Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2009. 248 с.
3. Адміністративне право України / за заг. ред. Т. О. Коломоєць. Київ : Істина, 2011. 480 с.
4. Адміністративне право України. Академічний курс : Загальна частина : підручник : у 2 т.: Т. 1. / ред. кол.: В. Б. Авер'янов (голова). Київ : «Юридична думка», 2004. 584 с.
5. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / В. Галуцько, П. Діхтієвський, О. Кузьменко, С. Стеценко та ін. Херсон : Олді-плюс, 2018. 446 с.
6. Адміністративне право України: підруч. / Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, О. В. Дьяченко та ін.; за ред. Ю. П. Битяка. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 544 с.
7. Алфьоров С. М. Діяльність органів внутрішніх справ по протидії злочинності у курортних регіонах : монографія. Харків, 2003. 197 с.
8. Андрійко О. Ф., Кисіль Л. Є. Адміністративно-правове забезпечення реалізації прав і свобод громадян в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 3. С. 107-110.
9. Андрійко О. Ф. Організаційно-правові проблеми державного контролю у сфері виконавчої влади : автореф. дис. ...д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 1999. 42 с.
10. Андрусишин Б. І. Бондаренко В. Д. Державно–церковні відносини: історія, сучасний стан та перспективи розвитку: навч. посіб. Київ, 2010. 282 с.

11. Бандурка О. М. Адміністративний процес України: монографія. Харків: ХНУВС, Майдан, 2019. 422 с.
12. Барко В. І. Професійний відбір кадрів до органів внутрішніх справ (психологічний аспект): монографія. К. : Ніка – Центр, 2002. 296 с.
13. Барко В. І. Чеботарьов Е. В. Психологічна підготовка працівників міліції до охорони громадського порядку при проведенні масових заходів. *Вісник Національного університету оборони України*. 2011. Вип. 4 (23). С. 104–110.
14. Басов А. В. Щодо визначення системи забезпечення громадської безпеки. *Форум права*. 2010. № 4. С. 42–47.
15. Басова Ю. Ю. Контрольно-наглядова діяльність міліції громадської безпеки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2006. 31 с.
16. Баюк М. І. Оптимізація політики державно–церковних відносин у контексті досягнення внутрішньополітичної стабільності в Україні на початку ХХ століття. Інвестиції: практика та досвід. 2017. № 14. С. 109–115.
17. Бесчастний В. М. Теорія та практика кримінологічного забезпечення протидії злочинності в Україні: дис. док. юрид. наук. 12.00.08. Харків. 2017. 401 с.
18. Биков О. М. Правове регулювання відносин у сфері реалізації права на свободу віросповідання в Україні: монографія. Київ: Ін-т законодавства Верховної Ради України, 2011. 344 с.
19. Биркович О. І. Роль релігійних організацій як інститутів громадянського суспільства в розбудові української державності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія ПРАВО. 2015. Вип. 30. Т. 1. С. 14–17
20. Бичін С. О. Детективна діяльність в механізмі запобігання злочинності: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ. 223 с.

21. Білик В. М. Недосконалість чинного законодавства щодо регулювання та реалізації адміністративно-правового статусу релігійних об'єднань в Україні. *Митна справа*. 2011. №1(73). Ч. 2. С. 431–435.
22. Борисова В. І. Релігійна організація – функціональний вид невідприємницьких організацій. *Право України*. 2014. № 2. С. 123–130.
23. Борисова В. І., Спасибо-Фатєєва І. В., Яроцький В. Л. Цивільне право України. Харків : Право, 2011. Т. 2. 816 с.
24. Буга В. В. Правове регулювання державного контролю у сфері містобудування. *Приватно-правові та публічно-правові відносини: проблеми теорії та практики в умовах воєнної агресії*: зб. матеріалів II міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кропивницький, 07 жовт. 2022 р.). Кропивницький, 2022. С. 385–388.
25. Буга Г. С. Забезпечення безпеки у сфері діяльності небанківських фінансових установ в Україні: адміністративно-правові засади : монографія. Київ : Дакор, 2022. 550 с.
26. Бугаєць Т. Г. Правові конфлікти та проблема формування іміджу працівників ОВС. *Теоретичні та правові проблеми правоохоронної діяльності*. 2009. № 1. URL: <http://ww.nbu.gov.ua/portal/SocGum/Kyuv/2009-1/1-5/31.pdf>
27. Василяк А. М. Організаційно-правові основи врегулювання статусу релігійних організацій у механізмі державного управління релігійною сферою суспільства. *Інвестиції: практика та досвід*. 2011. № 13. С. 82-85
28. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.
29. Вовк Д. О. Як українські суди балансують релігійну свободу: аналіз у контексті світськості. *Право і громадянське суспільство*. 2014. № 3. С. 4-37.
30. Голосніченко І. П. Адміністративне право України (Основні категорії та поняття). Київ, 1999. 152 с.

31. Гуманітарна політика в Україні: виклики та перспективи (Біла книга) : аналіт. доп. / за заг. ред. Ю. Б. Каплан, Ю. А. Тищенко. Київ : НІСД, 2020. 136 с.
32. Денисова А. В. Співвідношення контролю та нагляду. *Адміністративне право і процес*. 2013. № 2(4). С. 30–37.
33. Денисюк С. Ф. Громадський контроль за правоохоронною діяльністю в Україні: автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.07. 2010. 36 с.
34. Держава і церква: проблеми та сценарії. Світ. URL: <https://svit.kpi.ua/2023/08/22/%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%B0-%D1%96-D1%86%D0%B5%D1%80%D0%BA%D0%B2%D0%B0-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B5%D0%BC%D0%B8-%D1%82%D0%B0-%D1%81%D1%86%D0%B5%D0%BD%D0%B0%D1%80%D1%96%D1%97/>
35. Держреєстрація статуту релігійної організації та змін до нього. *Портал Дія*. <https://guide.diaa.gov.ua/view/reiestratsiia-statutu-polozhennia-relihiinoi-orhanizatsii-ta-zmin-do-noho-e3acb33b-f66d-434c-ba76-d3c6702fcf9b>
36. Деякі питання діяльності Державної служби з етнополітики та свободи совісті: постанова Кабінету Міністрів України віс від 06.12.2022 р. № 1355. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deiaki-pytannia-diialnosti-derzhavnoi-sluzhby-z-etnopolityky-ta-svobody-sovisti-1355-061222>
37. Дмитрієв Д. А. Правове регулювання діяльності релігійних організацій в Україні. *Право і суспільство*. 2022. № 4. С. 284–292. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2022/4_2022/41.pdf
38. Дмитрієв Д. А. Релігійні організації як суб'єкти адміністративного права. *Juris Europensis Scientia*. 2022. Вип. 2. С. 69–75. URL: http://www.jes.nuoua.od.ua/archive/2_2022/16.pdf
39. Додіна Є. Є. Загальна декларація прав людини щодо захисту прав у релігійній сфері. *Митна справа*. 2008. № 1 (55). С. 85–88
40. Додіна Є. Є. Адміністративно-правовий статус громадських організацій в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Одеса, 2001. 176 с.

41. Дорохін Д. В. Кримінологічна характеристика та запобігання релігійному екстремізму: дис...канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2019. 276 с.
42. Доценко О. С. Охорона громадського порядку, як форма забезпечення громадської безпеки. *Міліція України*. 2003. № 6. С. 3–6.
43. Друзенко Г. Статус юридичної особи для Церкви: мрія чи реальність? *Юридичний журнал*. 2013. № 10 (16). URL: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=816>.
44. Етимологічний словник української мови / за ред. О. С. Мельничука. Київ : Наукова думка, 1985. Т. 2. 570 с.
45. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
46. Загальна теорія держави і права : підручник / за ред. В. В. Копейчикова. Київ : Юрінком Інтер, 1998. 320 с.
47. Звіт Національної поліції України про результати роботи у 2023 році. *Національна поліція України*. URL: <https://www.npu.gov.ua/diyalnist/zvitnist/riczni-zviti>
48. Звіт про результати роботи Державної служби України з етнополітики та свободи совісті. 2023. URL: <chrome-extension://efaidnbnmnnibpcajpegglefindmkaj/https://dcss.gov.ua/wp-content/uploads/2023/08/Zvit-2022.pdf>
49. Земельний кодекс України : Закон від 25.10.2001 р. № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>
50. Інструкція про порядок відкриття та закриття рахунків користувачам надавачами платіжних послуг з обслуговування рахунків: постанова Правління Національного банку України від 29.07.2022 № 162. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0162500-22#n11>
51. Інформація про Всеукраїнську Раду Церков і релігійних організацій. URL: <https://vrciro.org.ua/ua/council/info>

52. Іщук О. С. Правове забезпечення механізму реалізації кримінологічної діяльності органів прокуратури. *Наше право*. 2014. № 10. С. 101–106.

53. Калянов Д. П. Правове регулювання діяльності поліції в країнах Європи. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2015. № 1. С. 34–36.

54. Камінські І. Секти на новітні релігійні рухи в офіційних документах. Класифікація, аналіз, коментарі і тексти джерел (рапорти, резолюції, рекомендації, постанови, розпорядження) / пер. з польської Р. Свинарський. Львів: НВФ «Українські технології», 2018. 448 с.

55. Карпунчев В. П. Наукові підходи до визначення поняття «релігійна організація» як суб'єкта адміністративного права. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2011. № 1. С. 131–135.

56. Карпунчев П. В. Адміністративна реформа щодо реалізації державної політики у сфері релігійно-церковного життя та релігійних об'єднань громадян. *Митна справа*. 2010. №6 (72). Ч. 2. С. 352–356.

57. Карпунчев П. В. Організація взаємовідносин виконавчих органів влади з релігійними об'єднаннями. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 60–67.

58. Ковальова Г. Л. Розвиток правового регулювання державно-конфесійних відносин в Україні. *Проблеми законності*. 2000. Вип. 44. С. 49–52.

59. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>

60. Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку : Резолюція 34/169 Ген. Асамблеї ООН від 17.12.1979. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_282

61. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон від 07.12.1984 р. № 8073-X. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>

62. Кодекс цивільного захисту України : Закон від 02.10.2012 р. № 5403-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text>

63. Колпаков В. К. Адміністративне право України: підручник. Київ : Юрінком Інтер, 1999. 736 с.
64. Комзюк А. Т. Державно-владний аспект адміністративного примусу. *Вісник Академії правових наук*. 2000. № 4. С. 129–137.
65. Комзюк А. Т. Заходи адміністративного примусу в правоохоронній діяльності міліції: поняття, види та організаційно-правові питання: монографія Харків: Нац. ун-т внутр. справ. 2002. 336 с.
66. Компанієць І. М. Адміністративно-правове регулювання свободи совісті: дис... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 1996. 179 с.
67. Конспект лекцій з дисципліни «Взаємодія суспільства та влади» / уклад. О. О. Шевченко. Київ, 2018. 47 с.
68. Конституція України: Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
69. Конституція України: науково-практичний коментар / В. Б. Авер'янов, О. В. Батанов, Ю. В. Баулін та ін.; ред. кол. В. Я. Тацій, Ю. П. Битяк, Ю. М. Грошевой та ін. Київ : «Видавничий Дім «ІнЮре», 2003. 808 с.
70. Концепція державно-конфесійних відносин (проект). URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/koncepciya-derzhavno-konfesiynikh-vidnosin-yak-instrumen>
71. Концепція державно-конфесійних відносин (проект). *Національна безпека і оборона*. 2007. № 8. С. 2–9.
72. Концепція душпастирської опіки у Збройних Силах України (2011 року): наказ Міністерства оборони України від 22.04.2011 № 220. URL: <https://www.mil.gov.ua/diyalnist/zvyazki-z-gromadskisty/rada-u-spravah-dushpastirskoi-opiki-pri-ministerstvi-oboroni-ukraini/normativni-dokumenti-ta-methodichni-rekomendaczii/2014/07/08/konczepczyia-dushpastirskoi-opiki-u-zbrojnih-silah-ukraini/>
73. Кравцова М. О. Адміністративно-правове регулювання релігійних правовідносин в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Кривий Ріг, 2020. 19 с.

74. Кравцова М. О. Адміністративно-правове регулювання релігійних правовідносин в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Кривий Ріг, 2020. 235 с.

75. Кравцова М. О. Сучасний стан адміністративно-правового забезпечення свободи совісті та віросповідання. *Актуальні питання вітчизняної юриспруденції*. 2019. Спецвипуск. Т. 2. С. 141–146.

76. Кривенко Ю. В. Цивільно-правовий статус релігійних організацій: автореф. дис... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03. Одеса, 2007. 20 с.

77. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

78. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон від 11.07.2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>

79. Літвінов А, Літвінов Т. Особливий статус релігійних громад при вчиненні нотаріальних дій. *Юридичний радник*. 2013. №6 (72). URL: <http://yurradnik.com.ua/stati/d0-be-d1-81-d0-be-d0-b1-d0-bb-d0-b8-d0-b2-d0-b8-d0-b9-d1-81-d1-82-d0-b0-d1-82-d1-83-d1-81-d1-80-d0-b5-d0-bb-d1-96-d0-b3-d1-96-d0-b9-d0-bd-d0-b8-d1-85-d0-b3-d1-80-d0-be-d0-bc-d0-b0-d0-b4-d0-bf/>

80. Логвиненко М. І. Правове регулювання діяльності міліції по забезпеченню політичного права громадян на свободу зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2004. 20 с.

81. Малишко В. М. Конституційне право людини на свободу світогляду і віросповідання : автореф. дис... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02. Київ, 2005. 18 с.

82. Мамай К. В. Організація охорони громадського порядку та безпеки під час проведення масових заходів. *Держава і право*. 2011. Вип. 54. С. 263–268.

83. Мельник Н. В. Взаємодія інститутів громадянського суспільства з органами державної влади. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 3. С. 17-25.

84. Мельничук О. П. Відносини держави і церкви (адміністративно-

правовий аспект): автореф. дис...канд. юрид. наук: 12.00.07. Запоріжжя, 2021. 31 с.

85. Мельничук О. П. Моделі відносин держави та церкви: критерії класифікації та правове забезпечення в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. № 1. Т. 3. С. 70–77.

86. Мельничук О. П. Релігійна організація як суб'єкт адміністративного права і учасник адміністративних правовідносин. *Держава та регіони*. Серія «Право». 2019. № 4. С. 72–79.

87. Меморандум про співпрацю у справах душпастирської опіки військовослужбовців ЗС України (2008 року). Міністерство оборони України. URL: <https://www.mil.gov.ua/diyalnist/zvyazki-z-gromadskisty/rada-u-spravah-dushpastirskoi-opiki-pri-ministerstvi-oboroni-ukraini/normativni-dokumenti-ta-metodichni-rekomendaczii/2014/07/08/memorandum-pro-spivpraczyu-u-spravah-dushpastirskoi-opiki-vijskovosluzhbovcziv-zs-ukraini/>

88. Миколенко О. І. Ступінь наукового обґрунтування і адміністративно-правового забезпечення конституційних засад відносин держави і церкви. *Правова держава*. 2021. № 42. С. 71–79.

89. Міщук І. В. Взаємодія органів місцевого самоврядування з органами державної влади. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: «Юриспруденція». 2023. № 61. С. 18-21.

90. Музичук О. М. Контроль за діяльністю правоохоронних органів в Україні: адміністративно-правові засади організації та функціонування: дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2010. 481 с.

91. Музичук О. М. Уточнення сутності категорії «правовий статус» суб'єкта адміністративно-правових відносин та його елементного складу. *Форум права*. 2008. № 1. С. 316–321.

92. На Любешівщині побилися прихильники УПЦ мп та ПЦУ: викликали поліцію. *БУГ*. URL: <https://bug.org.ua/news/na-lyubeshivshhyni-pobylsya-pryhylnyku-upcz-mp-ta-pczu-vyklykaly-policziyu-854244/>

93. Назимко Є. С., Пономарьова Т. І., Лосич С. В. Особливості здійснення правоохоронної діяльності на деокупованих територіях: навч. посіб.

ДонДУВС, 2024. 199 с.

94. Небеський Ю. С. Адміністративно-правові засади охорони громадського порядку та забезпечення безпеки громадян у сучасних умовах: дис... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2008. 197 с.

95. Небеський Ю. С., Безсмертний О. К. Актуальні питання організаційного удосконалення діяльності міліції громадської безпеки. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. 2005. Вип. № 29. С. 33–36.

96. Нижник Н., Машков О., Мосов С. Контроль у сфері державного управління. *Вісник Української Академії державного управління при Президентові України*. 1998. № 2. С. 23–31.

97. Новіков В. В. До питання про правовий статус і види релігійних організацій. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2012. Вип. 2 (2). С. 88–97.

98. Новіков В. В. До питання про створення та припинення релігійних організацій. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. серія юридична. 2015. Вип. 4. С. 34–43.

99. Палій М. В. Попередження злочинів проти свободи віросповідання органами внутрішніх справ. *Вісник Луганського інституту внутрішніх справ МВС України*. 2002. №1. С. 149-157.

100. Пелех М. І. Адміністративно-правові засади здійснення адміністративного примусу органами Національної поліції України: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2021. 226 с.

101. Піддубна В. Щодо спеціальної правоздатності релігійних організацій. *Право України*. 2004. № 11. С. 112–115.

102. Підсумковий документ Віденської зустрічі 1986 року представників держав-учасниць Наради з питань безпеки і співробітництва в Європі, що відбулася на основі положень Підсумкового акта, які відносяться до подальших кроків після наради від 05.05-31.07.1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_113#Text

103. Підсумковий документ Мадридської зустрічі 1980 року

представників держав – учасниць Наради з безпеки та співробітництва в Європі, що скликається на основі положень Заключного акта, що стосуються подальших кроків після наради від 06.09.1983 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU83312>

104. Плішкін В. М. Теорія управління органами внутрішніх справ: підручник / за ред. Ю. Ф. Кравченка. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 1999. 702 с.

105. Податковий кодекс України : Закон від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>

106. Поліцейська діяльність : підручник / С. С. Вітвіцький, В. С. Тулінов, О. М. Мердова та ін.; за заг. ред. проф. С. С. Вітвіцького. Київ : ВД Дакор, 2021. 372 с.

107. Положення про Державний комітет України у справах національностей та релігій: постанова Кабінету Міністрів України від 14.02.2007 р. № 201. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/201-2007-%D0%BF#Text>

108. Положення про Державну службу України з етнополітики та свободи совісті, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 року № 812. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/812-2019-%D0%BF#Text>

109. Порядок включення організацій до Реєстру неприбуткових установ та організацій. Державна податкова служба України. URL: <https://tax.gov.ua/nove-pro-podatki--novini-/727955.html>

110. Права людини в національному та європейському контекстах : підручник / Н. І. Петрецька, Ю. М. Бисага, Д. М. Белов та ін. ; за заг. ред. Н.І. Петрецької, Ю.М. Бисаги. Ужгород, 2018. 482 с.

111. Правоохоронні та спеціалізовані інституції сектору безпеки і оборони України: навчально-методичний посібник / за заг. ред. О. Ю. Бусол. Київ: Юрінком Інтер, 2024. 492 с.

112. Пристінський І. О. Адміністративно-правовий статус релігійних організацій в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2010.

16 с.

113. Пристінський І. О. Адміністративно-правовий статус релігійних організацій в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2010. 214 с.

114. Пристінський І. О. Проблемні питання судового контролю за дотриманням права на свободу совісті та віросповідання в Україні. *Кримський юридичний вісник*. 2008. Вип. 2. С. 269–277.

115. Про банки та банківську діяльність : Закон від 07.12.2000 р. № 2121-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#n819>

116. Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон від 5.07.2012 р. № 5073-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text>

117. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон від 25.03.1992 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>

118. Про внесення змін до деяких законів України щодо підлеглості релігійних організацій та процедури державної реєстрації релігійних організацій зі статусом юридичної особи: Закон України від 17.01.2019 р. № 2673-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2673-19#Text>

119. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо права релігійних організацій на постійне користування земельною ділянкою: Закон від 15 січ. 2009 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-17#Text>

120. Про впорядкування питань задоволення релігійних потреб військовослужбовців Збройних Сил України: директива Міністерства оборони України від 21 квітня 2006 року № Д-25. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v-025322-06>

121. Про громадські об'єднання: Закон від 22.03.2012 р. № 4572-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>

122. Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців та громадських формувань: Закон України від 15.05.2003 р. № 755-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text>

123. Про Державну службу України з етнополітики та свободи совісті. URL: <https://dessa.gov.ua/about/>

124. Про затвердження Положення про Душпастирську раду з питань релігійної опіки у пенітенціарній системі України: наказ Міністерства юстиції України від 05.07.2017 р. № 2170/5. URL: https://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id.

125. Про затвердження Положення про Комісію з питань забезпечення реалізації прав релігійних організацій та її складу: постанова Кабінету Міністрів України від 30.10.2008 р. № 953. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/953-2008-%D0%BF#Text>

126. Про затвердження Положення про Національну поліцію : постанова Кабінету Міністрів України від 28.10.2015 р. № 877. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-2015-%D0%BF>

127. Про затвердження Положення про раду з питань співпраці з церквами та релігійними організаціями при Міністерстві освіти і науки України: наказ Міністерства освіти і науки України від 14.02.2019 р. № 193. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-polozhennya-pro-radu-z-pitan-spivpraci-z-cerkvami-ta-religijnimi-organizaciyami-pri-ministerstvi-osviti-i-nauki-ukrayini>

128. Про затвердження Порядку ведення Реєстру неприбуткових установ та організацій, включення неприбуткових підприємств, установ та організацій до Реєстру та виключення з Реєстру : постанова Кабінету Міністрів України від 13.07.2016 р. № 440. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/440-2016-%D0%BF#Text>

129. Про Концепцію гуманітарного і соціального розвитку у Збройних Силах України: Указ Президента України від 12.01.2004 р. № 28/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/28/2004#Text>

130. Про медіа: Закон України від 13.12.2022 р. № 2849-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text>

131. Про національну безпеку: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>

132. Про Національну поліцію : Закон від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>

133. Про освіту : Закон від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

134. Про основи національного спротиву : Закон України від 16 лип. 2021 р. № 1702-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#n452>

135. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності: Закон України від 05.04.2007 р. № 877-V. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16#doc_info

136. Про охорону культурної спадщини: Закон від 08.06.2000 р. № 1805-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text>

137. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1697-VII. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>

138. Про Раду з питань національної єдності : Указ Президента України від 11.12.2015 р. № 697/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/697/2015#Text>

139. Про річну статистичну звітність з питань державно-конфесійних відносин в Україні за 2022 рік (релігійні організації): наказ Державної служби України з етнополітики та свободи совісті від 14 квіт. 2020 р. № 1657. URL: <https://mkip.gov.ua/documents/202.html>.

140. Про свободу совісті та релігійні організації : Закон від 23.04.1991 р. № 987-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text>

141. Про систему громадського здоров'я: Закон від 06.09.2022 р. № 2573-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2573-20#Text>

142. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон від 20.12.1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>

143. Про схвалення Стратегії реформування системи державного нагляду (контролю) : розпорядження Кабінету Міністрів України від 18.12.2017 р. № 1020-р. URL: http://www.jes.nuoua.od.ua/archive/1_2022/10.pdf

144. Про утворення Державної служби України з етнополітики та свободи

совісті: постанова Кабінету Міністрів України від 12.06.2019 р. № 503. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/503-2019-%D0%BF#Text>

145. Про утворення Комісії з питань забезпечення реалізації прав релігійних організацій: постанова Кабінету Міністрів України від 25.06.2008 р. № 571. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/571-2008-%D0%BF#Text>

146. Рада з питань співпраці з церквами та релігійними організаціями при МОН. Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/ministerstvo/pro-ministerstvo/doradchi-organi/gromadska-rada-z-pitan-spivpraci-z-cerkvami-ta-religijnimi-organizacijami>

147. Радзівон С. М. Контроль – як спосіб забезпечення законності діяльності органів публічної адміністрації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2012. Вип. 20. Ч. 1. Т. 3. С. 194–198.

148. Радченко А. Ю. Правовий статус релігійних об'єднань: проблеми законодавчого врегулювання. *Право і суспільство*. 2015. № 5.2(2). С. 13-18.

149. Резнікова О. О. Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища : монографія. Київ : НІСД, 2022. 456 с.

150. Рекомендація ПАРЄ № 1556 від 24 квітня 2002 року «Релігія та зміни в Центральній та Східній Європі». URL: https://www.coe.int/T/r/Parliamentary_Assembly/%5BRussian_documents%5D/%5B2002%5D/%5BAvril2002%5D/Rek_1556.asp

151. Релігієзнавство: навч. посіб. 2-ге вид. / За ред. Мозгового Л. І., Бучми О. В. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 264 с.

152. Релігійне радіомовлення. *Вікіпедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%B5%D0%BB%D1%96%D0%B3%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B5_%D1%80%D0%B0%D0%B4%D1%96%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F

153. Релігія та зміни в Центральній та Східній Європі. Рекомендація Парламентської асамблеї Ради Європи 1556 (2002) / Релігійна свобода і права людини: Місія і прозелітизм : у 3-х т. Львів : Свічадо, 2004. Т. 3. С. 223–227.

154. Роз'яснення щодо підстав для заборони / обмеження діяльності

релігійних організацій. *ДЕСС*. URL: <https://dess.gov.ua/wp-content/uploads/2022/09/2022.09.03-Grounds-for-Prohibition-and-Limitations.pdf>

155. Свобода совісті та віросповідання в рішеннях Європейського суду з прав людини. *Принципи сучасного конституціоналізму та Основний Закон України. IX Тодиківські читання* : збірка тез наук. доп. міжнар. наук. конф. (Харків, 4–5 листоп. 2016 р.). Харків: ТОВ «Вид-во «Права людини», 2016. С. 138–139.

156. Семенишин М. О. Концептуальні засади запобігання корисливо-насильницьким злочинам органами та підрозділами національної поліції України (за матеріалами операції Об'єднаних сил): монографія. Київ : ВД «Дакор», 2020. 550 с.

157. Сергієнко Г. Л. Роль конституційно-правового регулювання відносин держави і релігійних організацій у гарантуванні свободи віросповідання в Україні: дис... канд. юрид. наук: 12.00.02. Харків, 2004. 209 с.

158. Сергієнко Г. Л. Питання правового статусу релігійних організацій в Україні. *Юридична Україна*. 2004. № 9. С. 10–14.

159. Службський І. Й. Зміст адміністративних стягнень і порядок їх призначення. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ*. 2007. № 3. С. 253–258.

160. Снітчук М. О. Контроль в управлінській діяльності. *Економічне зростання України: стан та чинники забезпечення*. 2003. С. 590-616.

161. Статут (Положення) про Управління Православної Церкви України: рішення Помісного собору Української Православної Церкви (Православної Церкви України) від 27.07.2023 р. URL: <https://www.pomisna.info/uk/document-post/statut-polozhennya-pro-upravlinnya-pravoslavnoyi-tserkvy-ukrayiny-2/>

162. Статут Православної Церкви України: рішенням Помісного об'єднаного собору Православної Церкви України від 15.12.2018 р. URL: <https://www.pomisna.info/uk/document-post/statut-ptsu/>

163. Створення концептуальних засад державної політики стосовно церкви та релігійних організацій – потреба часу. *Національна безпека і оборона*.

2018. № 3. С. 22–28.

164. Стеценко С. Г. Адміністративне право України: навч. посіб. Київ : Атіка, 2007. 624 с.

165. Сучасний словник іншомовних слів / уклад.: О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. Київ, 2016. 1214 с.

166. Теорія держави і права : підручник / О. В. Петришин, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський та ін. ; за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2015. 368 с

167. Тичина Д. М. Запобігання домашньому насильству в Україні: монографія. Київ: «Видавництво Людмила», 2023. 612 с.

168. Ткаля О. В. Класифікація заходів адміністративно-правового примусу. Новітні кримінально-правові дослідження: зб. наук. праць / відп. ред. д-р юрид. наук, проф. О. В. Козаченко. Миколаїв: Іліон, 2015. С. 264–267.

169. Ткаченко Ю. С. Значення адміністративно-правових механізмів взаємодії органів публічної адміністрації та інституцій громадянського суспільства. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2020. № 4. С. 110–115.

170. Фатхутдінов В. Г. Адміністративно-правове забезпечення громадської безпеки в Україні: автореф. дис.... докт. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2017. 36 с.

171. Фатхутдінов В. Г. Адміністративно-правове регулювання у сфері громадської безпеки в Україні : монографія. К. : Освіта України, 2016. 400 с.

172. Федоренко О. А., Стрільців О. М., Тарасенко О. С. Використання технологій штучного інтелекту у правоохоронній діяльності: аналіт. огляд. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. 105 с.

173. Філософський енциклопедичний словник/ за ред. В.І. Шинкарука. Київ: Абрис, 2002. 751 с.

174. Фоменко А. Є. Теоретико-прикладні засади кримінологічної діяльності Національної поліції України: дис. ...докт. юрид. наук: 12.00.08. Дніпро. 2021. 422 с.

175. Фучеджі В. Д. Релігійні організації як суб'єкти цивільного права: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03. Харків, 2006. 13 с.
176. Холодненко Д. В. Контроль та контрольна функція органів публічної адміністрації: цілі, мета, завдання. *Правовий часопис Донбасу*. 2018. № 2 (63). С. 104–108.
177. Цвігун Д. П. Адміністративний нагляд органів внутрішніх справ у сфері забезпечення громадського порядку і громадської безпеки: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2002. 169 с.
178. Цивільне право: підручник: у 2 т. / В. І. Борисова (кер. авт. кол.), Л. М. Баранова, Т. І. Бегова та ін.; за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. Харків: Право, 2011. Т. 2. 656 с.
179. Цивільний кодекс України: Закон від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15>
180. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар / за ред. розробників проекту Цивільного кодексу України. Київ : Істина, 2016. 840 с.
181. Цивільний процесуальний кодекс : Закон від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
182. Чернописька В. З. Адміністративна відповідальність релігійних організацій: оптимальні шляхи модернізації національного законодавства. *Журнал східноєвропейського права*. 2020. № 83. С. 110–117.
183. Чернописька В. З. Адміністративно-правовий статус релігійних організацій в Україні: структура та особливості його елементів. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2021. Вип. 68. С. 205–210.
184. Чернописька В. З. Система адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні: сучасний стан та шляхи удосконалення: *монографія*. Львів: СПОЛОМ, 2020. 424 с.
185. Шестак В. С. Державний контроль в сучасній Україні (теоретико-правові питання): монографія. Харків: Основа, 2003. 208 с.
186. Щоткевич О. Є. Адміністративно-правові форми взаємодії суб'єктів охоронної діяльності з правоохоронними органами та громадськістю. *Держава*

та регіони. Серія: Право. 2022. № 3 (77). С. 183–187.

187. Юридична психологія : підручник / Андросюк В. Г., Казміренко Л. І., Кондратьєв Я. Ю. та ін. ; за заг. ред. Я. Ю. Кондратьєва. К. : «Ін Юре», 1999. 352 с.

188. Як зареєструвати/припинити діяльність релігійної громади? *Київська міська державна адміністрація*. URL: https://kyivcity.gov.ua/kultura_sport_dozvillia/etnichni_ta_relihiini_hromady/yak_z_areiestruvatyu_pryrupnyty_diialnist_relihiinoi_hromady/

189. Яковчук Я. В. Місцеві державні адміністрації як суб'єкти публічного адміністрування. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія Право. 2021. Вип. 65. С. 261-265.

190. Яремчук С. С. Стан і динаміка релігійної мережі незалежної України. *Грані*. 2016. № 9. С. 52–59.

191. Ярмол Л. В. Свобода віросповідання людини: юридичне забезпечення в Україні (загальнотеоретичне дослідження): дис.... канд. юрид. наук: 12.00.01. Одеса, 2003. 238 с.

192. Ben Armstrong (2008). Religious broadcasting sourcebook. National Religious Broadcasters. URL: https://books.google.com.ua/books?id=4siJAAAAMAAJ&redir_esc=y

ДОДАТКИ

Додаток А

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
 ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ЗАТВЕРДЖУЮ
 Перший проректор
 доктор юридичних наук, професор
 Єгор НАЗИМКО
 07 20 24 р.

АКТ

впровадження положень дисертаційного дослідження «Адміністративно-правовий статус релігійних організацій та роль Національної поліції України в його забезпеченні», підготовленого Дмитрієвим Дмитром Андрійовичем, в освітній процес Донецького державного університету внутрішніх справ

1. Комісія у складі:

Голова комісії: Ганна БУГА, начальник відділу організації наукової роботи, доктор юридичних наук, доцент

Члени комісії: 1. Ольга ГАПОНЮК, начальник навчально-методичного відділу, кандидат економічних наук, доцент
 2. Ольга МЕРДОВА, завідувач кафедри адміністративно-правових дисциплін факультету №2, кандидат юридичних наук, професор
 3. Юлія ДАНИЛЕВСЬКА, завідувач докторантури, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

2. Комісія встановила:

Результати наукового дослідження аспіранта Донецького державного університету внутрішніх справ Дмитра Андрійовича Дмитрієва тему: «Адміністративно-правовий статус релігійних організацій та роль Національної поліції України в його забезпеченні», поданого на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальності 081 – Право використовуються в освітньому процесі Донецького державного університету внутрішніх справ при викладанні навчальної дисципліни «Адміністративне право», а також при підготовці лекцій і навчальних посібників з цієї дисципліни.

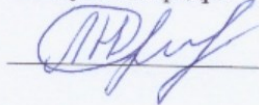
Зокрема, результати дисертаційного дослідження використовуються в освітньому процесі Донецького державного університету внутрішніх справ, в частині: систематизації адміністративних заходів примусу до релігійних організацій у разі вчинення правопорушень: а) особисті, які спрямовані на засновника, члена релігійної організації (попередження); б) майнові, які спрямовані на майновий стан

релігійної організації (штраф, конфіскація предмета); в) організаційні: припинення діяльності релігійної організації;

правового регулювання ресстрації та припинення діяльності релігійної громади з наданням такому об'єднанню статусу юридичної особи з обов'язком повідомлення державних органів про її утворення (змінити п. 9 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації»), а у разі невиконання такого обов'язку – передбачити адміністративну відповідальність шляхом доповнення Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП) новою ст. 188-58 «Порушення вимог законодавства про свободу совісті та релігійні організації»;

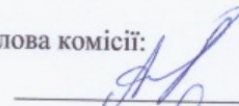
основих заходів забезпечення громадського порядку при проведенні масових публічних заходів релігійних організацій органами і підрозділами Національної поліції: переконання – реалізується через вплив на свідомість і волю осіб, із метою формування в них позиції добровільного дотримання ними норм права; примус – заходи впливу спрямовані на попередження й припинення правопорушень (поліцейські заходи); відповідальність (покарання за їх вчинення – стягнення).

Завідувач кафедри

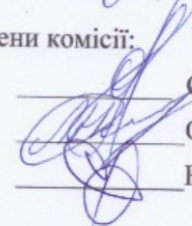
Ольга МЕРДОВА

Голова комісії:

Ганна БУГА

Члени комісії:

Ольга ГАПОНЮК

Ольга МЕРДОВА

Юлія ДАНИЛЕВСЬКА

ЗАРЕЄСТРОВАНО

в журналі обліку актів впровадження результатів наукових досліджень в освітній процес
Донецького державного університету внутрішніх справ
« 02 » липня 2024 р.

Науковий співробітник ВОНР

Александр Сергійович І.В.

(підпис, прізвище)

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор

доктор юридичних наук, професор

Єгор НАЗИМКО

« 07 » 20 24 р.

АКТ

впровадження положень дисертаційного дослідження «Адміністративно-правовий статус релігійних організацій та роль Національної поліції України в його забезпеченні», підготовленого Дмитрієвим Дмитром Андрійовичем, в науково-дослідну діяльність Донецького державного університету внутрішніх справ

1. Комісія у складі:

Голова комісії: Ганна БУГА, начальник відділу організації наукової роботи, доктор юридичних наук, доцент

Члени комісії: 1. Юлія ДАНИЛЕВСЬКА, завідувач докторантури, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

2. Андрій ЗАХАРЧЕНКО, завідувач науково-дослідної лабораторії публічної безпеки громад факультету № 2, доктор юридичних наук професор

3. Тетяна ПОНОМАРЬОВА, завідувач науково-дослідної лабораторії з проблем запобігання кримінальним правопорушенням факультету № 3, доктор юридичних наук, старший дослідник

2. Комісія встановила:

Результати наукового дослідження аспіранта Донецького державного університету внутрішніх справ Дмитра Андрійовича Дмитрієва тему: «Адміністративно-правовий статус релігійних організацій та роль Національної поліції України в його забезпеченні», поданого на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальності 081 – Право використовуються в науково-дослідній діяльності Донецького державного університету внутрішніх справ під час проведення загальнотеоретичних та галузевих досліджень спрямованих на подальший розвиток науки адміністративного права.

У науково-дослідній роботі Донецького державного університету внутрішніх справ використовуються положення щодо:

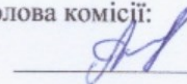
- класифікації релігійних організацій на підставі різних адміністративно-

правових критеріїв: конфесійної приналежністю, територією, на яку поширюється діяльність релігійної організації, організаційно-правовими формами, засадами членства та способами утворення, метою діяльності, складом засновників, органом реєстрації статуту (положення) релігійної організації;

- інституційного підходу до системи органів виконавчої влади щодо взаємодії з релігійними об'єднаннями з розподілом на: а) не пов'язані органи – Кабінет Міністрів України (вищий орган), Міністерство внутрішніх справ, Міністерство культури та інформаційної політики України, Міністерство освіти і науки України, Міністерство юстиції України, Міністерство оборони України та ін. (центральні органи); б) прямі виконавчі структури – Рада етнопонаціональних організацій України при Міністерстві культури та інформаційної політики України; Рада з питань співпраці з церквами та релігійними організаціями при Міністерстві освіти і науки України та Державної служби України з етнополітики та свободи совісті при Кабінеті Міністрів України; в) безпосередні виконавчі структури – структурні підрозділи у зв'язках з релігійними організаціями в різних органах місцевої влади (обласні військові державні адміністрації, територіальні громади; сільські, селищні, міські ради; районні та обласні ради, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст);

- поняття релігійного правопорушення як загальносоціальної, суспільно-шкідливої, регресивної, протиправної дії винної деліктоздатної особи, що зумовлюються протиріччями соціального буття, культурних систем, цінностей і світоглядів, пізнання духовної сфери суспільства, проявляються у масовості та зародженні протиріч у відношенні людства до духовності, а іноді й до моральних цінностей.

Голова комісії:

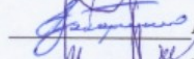

Ганна БУГА

Члени комісії:

Юлія ДАНИЛІВСЬКА

Андрій ЗАХАРЧЕНКО

Тетяна ПОНОМАРЬОВА

ЗАРЕЄСТРОВАНО

в журналі обліку актів впровадження результатів наукових досліджень в науково-дослідну діяльність
Донецького державного університету внутрішніх справ
« 02 » лютого 2024 р.

Науковий співробітник ВОНР

Свердлов С.В.

(підпис, прізвище)

**Зведені дані опитування
працівників Управління превентивної діяльності Національної поліції
України з метою з'ясування їх думки щодо забезпечення та проблемних
питань адміністративно-правової охорони свободи віросповідання в
Україні
(загальна кількість опитаних – 200 осіб)**

Опитування проводилось методом анонімного анкетування протягом 2021-2023 років на базі практичних підрозділів правоохоронних органів міст Києва, Кропивницького, Кривого Рогу, Дніпра, Одеси. Загальна кількість респондентів становила 200 осіб.

Мета анкетування: з'ясувати думку респондентів щодо забезпечення та наявних проблемних питань адміністративно-правової охорони свободи віросповідання в Україні, тим самим підтвердити або спростувати результати дисертаційного дослідження, а також використати отримані дані при формулюванні висновків і розробці пропозицій (рекомендацій) щодо удосконалення положень доктрини та вітчизняного закону про адміністративну відповідальність.

Підстави для анкетування: наявність у респондентів: а) вищої юридичної освіти; б) досвіду від 3 і більше років практичної роботи на посадах оперуповноважених карного розшуку, дізнавачів, слідчих, криміналістів тощо; в) сформованої позиції (думки) та власного уявлення щодо питань, які стосуються питань забезпечення адміністративно-правової охорони свободи віросповідання в Україні.

Зміст пропонованих питань: базується на отриманих в результаті дисертаційного дослідження персональних результатах і науково обґрунтованих даних, що мають бути спростовані чи підтверджені респондентами, а також позиціях, які мають бути визначені чи уточнені.

Особливості пропонованих варіантів відповідей: 1) застосовувався спрощений підхід, який полягав у тому, що респондент обирав тільки одну з двох вже сформульованих відповідей (“так”, “ні”); 2) застосовувався ускладнений підхід, який полягав у тому, що респондент обирав відповіді різноманітного змісту чи писав власну думку з конкретного питання.

Послідовність і специфіка формулювання питань в анкеті була спрямована на отримання максимально точної, обґрунтованої та логічної відповіді респондентів. При цьому головна ідея анкетування полягала в об'єктивному з'ясуванні позиції респондентів як досвідчених поліцейських та застосування закону про адміністративну відповідальність.

Питання	Кількість	%
1. Вік:		
1) до 25 років	104	40
2) 26-35 років	53	43
3) 36-50 років	32	12
4) 51 рік і більше	12	5
2. Освіта:		
1) середня спеціальна	47	28
2) вища юридична	125	61
3) вища неюридична	28	11
3. Посада		
1) керівник (заст. нач.) підрозділу	49	25
2) працівники	151	75
4. Стаж роботи в правоохоронних органах		
1) до 2 років	52	10
2) 2-5 років	68	24,5
3) 5-10 років	45	17
4) 10-20 років	25	10,5
5) більше 20 років	10	4
5. Стаж роботи в даному підрозділі		
1) до 2 років	95	47
2) 2-5 років	68	34
3) 6-12 років	21	10
4) 13-20 років	12	7
5) більше 20 років	4	2
6. Чи відомі Вам випадки притягнення до адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері свободи віросповідання?		
1) Так	31	15,5
2) Ні	169	84,5
7. Чи вважаєте Ви, що адміністративно-правові норми, які встановлюють відповідальність за правопорушення свободи віросповідання потребують змін та доповнень?		
1) Так	142	71
2) Ні	26	13
3) Важко відповісти	32	16
8. Чи вважаєте Ви, що релігійні правопорушення повинні бути виділені в окремий розділ Кодексу про адміністративні правопорушення?		
1) Так	84	42
2) Ні	116	58
9. На якому рівні забезпечується в Україні свобода		

віросповідання?		
1) Достатньому	98	49
2) Не достатньому	78	39
3) Не знаю що відповісти	24	11
10. Яка, на Вашу думку, латентність деліктів, що посягають на свободу віросповідання?		
1) Недосконалість редакції адміністративно-правових норм	162	81
2) Недостатній рівень компетентності з боку працівників поліції	38	19
11. Зазначте Ваші пропозиції щодо удосконалення адміністративно-правових норм, що встановлюють відповідальність за посягання на свободу віросповідання.		
1) Щодо диспозицій зазначених норм	84	42
2) Щодо санкцій зазначених норм	74	37
3) Щодо суб'єктів правовідносин	42	21

Віковий ценз працівників становив до 25 років – 40 %, 26-35 – 43%, 36-50 – 12 % і більше 51 року – 5 % опитаних. За посадою дані опитаних розподілилися таким чином: керівник (заступник керівника) підрозділу (25 %), практичні працівники (75%). За стажем практичної роботи по лінії профілактики: 10 % - до 2-х років, 24,5 % працівників – зі стажем від 2 до 5 років, 22,5 % – понад 10 років. Меншість респондентів (5 %) працюють на останньому місці служби понад 20 роки.

Відповідь на питання № 1 демонструє, що лише 31 особі, тобто 15,5 % з усіх опитаних респондентів, відомі випадки притягнення до адміністративної відповідальності за порушення свободи віросповідання. Це свідчить, що більшості опитаних респондентів не відомі такі факти (84,5 % з усіх опитаних респондентів).

На сьогоднішній день, 49 % опитаних працівників вважають, що в Україні на достатньому рівні забезпечується свобода віросповідання. Адміністративно-правові норми, які встановлюють відповідальність за правопорушення свободи віросповідання потребують змін та доповнень, такої думки притримується 71 % опитаних працівників Національної поліції України.

Переважає більшість респондентів (162 особи – 81 %) вважає, що однією з причин латентності деліктів, що посягають на свободу віросповідання є недосконалість редакції адміністративно-правових норм.

Щодо оцінки ефективності норм адміністративного законодавства України про відповідальність за посягання на свободу віросповідання, то 79 % вважають, що потрібно удосконалити диспозиції та санкції відповідних адміністративно-правових норм, а 21 % - склад суб'єктів правовідносин.

**Зведені дані опитування громадян
з питань адміністративно-правового статусу релігійних об'єднань та
організаційне забезпечення їх діяльності поліцією України
(загальна кількість опитаних – 570 осіб)**

№ з/п	Питання	Загальна кількість громадян (570 осіб)	
		кількість	%
1.	На Вашу думку існуючий на сьогодні в Україні порядок правового регулювання діяльності релігійних організацій є задовільним?		
	- так	211	37
	- ні	202	35
	- потребує удосконалення	157	28
2.	Чи вважаєте Ви, що членство у релігійних організаціях повинно бути фіксованим?		
	- так	411	72
	- ні	159	28
3.	Чи вважаєте Ви, що процедура реєстрації та припинення діяльності релігійних організаціях потребує удосконалення?		
	- так	319	56
	- ні	251	44
4.	На Вашу думку, чи необхідно існування на даний час в Україні державного органу, уповноваженого здійснювати державний контроль та нагляд за діяльністю релігійних організацій?		
	- так	353	62
	- ні	217	38
5.	Чи вважаєте Ви, що контроль за діяльністю релігійних організацій повинні здійснювати тільки органи		

	місцевого самоврядування?		
	- так	267	48
	- ні	159	27
	- об'єднання громадян	144	25
6.	Чи на достатньому рівні є охорона громадського порядку органами і підрозділами Національної поліції України під час проведення релігійних заходів?		
	- так	244	43
	- ні	139	24
	- потребує удосконалення	187	33
7.	На Вашу думку, які з адміністративних стягнень повинні застосовуватись до релігійних організацій?		
	- припинення діяльності релігійних організацій в судовому порядку (ліквідація релігійної організації)	142	25
	- тимчасове зупинення діяльності релігійної організації	176	31
	- попередження	252	44
8.	Чи потрібна адміністративно-правова реформа щодо реалізації державної політики у сфері релігійно-церковного життя та релігійних об'єднань громадян?		
	- так	324	57
	- ні	103	18
	- з обов'язковим врахуванням громадської думки	143	25

Опитування проводилось методом анонімного анкетування протягом 2021-2023 років. Загальна кількість респондентів – 570 осіб.

На думку існуючого на сьогодні в Україні порядку правового регулювання діяльності релігійних організацій тільки 37 % віруючих (211 осіб) відповіли, що він є задовільним, 202 особи (35 %) – ні, і 157 (28 %) – потребує удосконалення.

Майже одностайної думки притримуються опитані громадяни у питанні фіксації членства у релігійних організаціях (411 осіб – 72 %), що є позитивним у подальшому законодавчому регулюванні діяльності релігійних організацій.

Процедура реєстрації та припинення діяльності релігійних організаціях потребує удосконалення у 319 осіб, тобто взагалі це 56 % у середньому, що є

показовим, щодо реформування порядку реєстрації та удосконалення діяльності. Це пояснюється тим, що на сьогодні потрібен державний орган уповноважений здійснювати державний контроль та нагляд за діяльністю релігійних організацій (62 %).

Так опитуванні громадяни не підтримують ідею контролю за діяльністю релігійних організацій (27 %), у 48 % – такий контроль повинен здійснюватись об'єднанням громадян – 48 %, а 25 % – органами місцевого самоврядування.

На сьогоднішній день рівень охорони громадського порядку підрозділами Національної поліції України задовольняє громадян (43 %), хоча потребує удосконалення і більш ефективного реагування у 33 %.

Щодо адміністративної відповідальності діяльності релігійних організацій, то думки респондентів є протилежними. Так 25 % підтримують припинення діяльності релігійних організацій в судовому порядку, але в той же час 31 % – підтримують не тільки припинення, але й тимчасове зупинення та попередження діяльності релігійних організацій. Більшість схильна до застосування такого адміністративного стягнення як попередження – 44 %.

Значна частина опитаних респондентів підтримують ідею адміністративно-правової реформи, щодо державної політики у сфері релігійно-церковного життя та релігійних об'єднань громадян – 57 %, але 25 % вважають, що її проведення потребує врахування думки громадянського суспільства.

СТАТУТ

«АСОЦІАЦІЯ ЦЕРКОВ ХРИСТИЯН УКРАЇНИ»

1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

1.1. Релігійне управління Асоціації церков християн України, надалі – Асоціація, є релігійною організацією, що об'єднує релігійні громади, об'єднання та інші релігійні організації для спільного визнання і розповсюдження християнської віри і для координації спільної діяльності на підставі Святого Письма — Біблії.

1.2. Асоціація функціонує з моменту проведення Конференції представників релігійних громад і набуває статусу юридичної особи з моменту реєстрації її Статуту.

1.3. Асоціація володіє власним майном, має самостійний баланс, розрахункові рахунки в банківських установах України, в тому числі в іноземній валюті, вправі від свого імені набувати майнові та особисті немайнові права і нести зобов'язання, бути позивачем і відповідачем у суді.

1.4. Асоціація є неприбутковою організацією

1.5. Асоціація має печатку, штампи, бланки, символіку та інші реквізити зі своїм найменуванням. В середині печатки зображено: чотири хрести, що накладені один на одного, а також шлях який йде за небокрай.

1.6. Асоціація здійснює свою діяльність у відповідності із Конституцією України та згідно Статуту Асоціації.

2. ЦІЛІ ТА ЗАВДАННЯ

2.1. Основною та найважливішою ціллю Асоціації є поширення Благої Звістки Ісуса Христа в Україні та за кордоном шляхом:

- сприяння заснуванню нових християнських церков (релігійних громад);
- заснування духовних навчальних закладів;
- направлення проповідників, місіонерів та викладачів для духовно-просвітницької роботи серед населення, в тому числі у лікарнях, будинках престарілих, місцях позбавлення волі, учбових закладах тощо;
- проведення богослужінь, релігійних обрядів та церемоній;
- розповсюдження духовної літератури;
- організації біблійних курсів, семінарів, гуртків духовних диспутів, літературних та музичних вечорів, вистав тощо;
- активної участі в соціальному та громадському житті країни.

3. ПРАВА АСОЦІАЦІЇ

3.1. Для реалізації своїх цілей та завдань у встановленому законом порядку Асоціація як юридична особа має право:

- безперешкодно проводити богослужіння, релігійні обряди та церемонії в культових спорудах та на приналежній Асоціації території, в місцях паломництва, в квартирах та будинках громадян, та інших місцях;

- виготовляти, ввозити, вивозити, і розповсюджувати предмети релігійного призначення, релігійну літературу та інші інформаційні матеріали релігійного змісту без одержання прибутку;

- здійснювати в недержавних учбових та виховних закладах, приватним чином в домашніх умовах або при релігійному об'єднанні, а також в будь-яких дошкільних та учбових закладах і організаціях викладання християнського віровчення у відповідності із діючим законодавством;

- встановлювати та підтримувати міжнародні зв'язки та прямі контакти, в тому числі для паломництва, участі в інших релігійних заходах, для отримання членами релігійних громад, що входять до Асоціації, релігійної освіти, а також запрошувати з цією метою іноземних громадян (місіонерів, проповідників, викладачів);

- надавати культові послуги;

- засновувати засоби масової інформації (газети, журнали, бюлетені, радіо - та телепередавальні станції), як самостійно, так і у співпраці з іншими організаціями у відповідності з діючим законодавством без одержання прибутку;

- створювати духовні навчальні заклади;

- для духовної освіти дітей та дорослих створювати недільні християнські школи;

- будувати, придбавати, орендувати та отримувати в дар будівлі та будь-яке інше майно, необхідне для здійснення статутної діяльності Асоціації;

- здійснювати благодійну діяльність;

- у порядку, визначеному чинним законодавством, для виконання своїх статутних завдань засновувати видавничі, поліграфічні, виробничі, підприємства, а також добродійні заклади (притулки, інтернати, лікарні тощо), які мають право юридичної особи;

- будувати культові та інші будівлі в порядку, встановленому чинним законодавством для об'єктів цивільного призначення.

3.2. До складу Асоціації можуть входити обласні (регіональні) релігійні об'єднання, асоціації, місії з правами юридичної особи.

4. ОСНОВНІ ФОРМИ ДІЯЛЬНОСТІ АСОЦІАЦІЇ

4.1. Видання та розповсюдження Біблій та освітніх матеріалів (книг, журналів, буклетів, матеріалів для семінарів, відео та аудіо касет) українською та іншими мовами.

4.2. Проведення богослужінь, релігійних обрядів та церемоній.

4.3. Придбання та розповсюдження гуманітарної допомоги як самостійно, так і спільно з іншими установами та організаціями без одержання прибутку у порядку встановленому чинним законодавством.

4.4. Запрошення іноземних спеціалістів та груп працівників в Україну для участі в семінарах та зустрічах, допомога Українським церквам, семінаріям, школам та іншим організаціям всіх форм власності, приватним особам у досягненні їх програмних цілей.

4.5. Організація та здійснення благодійних проектів, включаючи культурні та інші заходи по збору коштів та інших матеріальних засобів для благодійної діяльності.

4.6. Утворення товариств, братств, асоціацій, інших об'єднань громадян для здійснення добродійництва, вивчення та розповсюдження релігійної літератури, та іншої культурно-освітньої діяльності. Вони можуть мати свої статuti, що реєструються в порядку, встановленому для громадських об'єднань.

4.7. Здійснення добродійної діяльності і милосердя як самостійно, так і через громадські фонди.

5. ЧЛЕНСТВО В АСОЦІАЦІЇ, ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ

5.1. Членами Асоціації можуть бути місцеві релігійні громади євангельських християн України, інші релігійні організації та об'єднання в Україні та за кордоном через своїх представників.

5.2. Питання входження до Асоціації інших релігійних організацій здійснюється на підставі відповідного внутрішнього Положення, яке розробляє та затверджує Правління Асоціації.

5.3. Член Асоціації має право:

- брати участь у діяльності Асоціації;
- через своїх представників брати участь у всіх формах управління, контролю та вибрати керівні органи;
- отримувати необхідну інформацію про діяльність Асоціації;
- звертатись за сприянням та іншою допомогою в Асоціацію;
- вийти із складу Асоціації, письмово повідомивши про це Правління.

5.4. Враховуючи рішення Конференцій, релігійні громади, об'єднання та інші юридичні особи, що входять до складу Асоціації, вирішують свої внутрішні питання самостійно.

6. ПОРЯДОК УТВОРЕННЯ, СТРУКТУРА ТА УПРАВЛІННЯ АСОЦІАЦІЄЮ

6.1. Вищим органом Асоціації є Конференція представників, яка скликається не менше одного разу на чотири роки. Позачергова Конференція може скликатись за рішенням Правління.

6.2. У виключну компетенцію Конференції входять:

- затвердження звітів та висновків Ревізійної комісії;
- прийняття Статуту та внесення до нього змін та доповнень;
- вибори Правління;
- вибори Голови Правління;
- вибори Голови та членів Ревізійної комісії;
- прийняття рішення про припинення діяльності Асоціації;
- прийняття звіту Голови Правління про діяльність Асоціації за звітний період;
- прийняття Програми діяльності Асоціації на наступний звітний період;
- призначення ліквідаційної комісії.

6.3. Конференція вважається правомочною, якщо на ній присутні не менше 2/3 представників, за винятком вирішення питання про припинення

діяльності Асоціації. Рішення Конференції приймається відкритим голосуванням простою більшістю голосів, яка правомочна, коли в ній брало участь не менше 80% присутніх представників. Персональні питання вирішуються шляхом таємного голосування.

6.4. Керівництво діяльністю Асоціації в період між Конференціями представників здійснює Правління, яке очолює Голова відповідно до програмних документів, затверджених Конференцією представників. Правління збирається по мірі необхідності, але не менше двох разів на рік.

6.5. Голова та члени Правління обираються Конференцією представників. Строк дії повноважень Правління та Голови — чотири роки. Голова може переобиратись не більше двох термінів підряд.

6.6. У виключну компетенцію Правління входить:

- вирішення питання про входження до складу Асоціації нових релігійних організацій та об'єднань;

- прийняття рішень щодо заключення договорів про співпрацю та спільну діяльність з українськими та іноземними релігійними, благодійними та іншими організаціями відповідно до Статуту та чинного законодавства;

- прийняття рішень про створення підприємств з правами юридичної особи;

- затвердження кошторису адміністративно-господарських видатків;

- затвердження бюджету Асоціації на поточний рік;

- створення духовних навчальних закладів, місій, братств;

- затвердження штатного розпису Асоціації;

- призначає виконавчого директора Асоціації;

- приймає та затверджує штатний розпис Дирекції;

- затверджує посадову інструкцію виконавчого директора та інших посад відповідно до штатного розпису;

- виробляє стратегію розвитку Асоціації;

- координує роботу Асоціації;

- надає консультації суб'єктам Асоціації;

- сприяє роботі суб'єктів Асоціації у відповідності із прийнятими документами;

- дає згоду на розпорядження майном Асоціації;

- розробляє та затверджує внутрішнє Положення про прийом, вихід та виключення із членів Асоціації;

- затверджує річні та перспективні плани роботи Дирекції;

- затверджує правила внутрішнього розпорядку в Дирекції;

- приймає та заслуховує звіт Дирекції Асоціації за звітний період.

6.7. Рішення Правління приймаються відкритим голосуванням простою більшістю при наявності кворуму у 2/3 від загального числа членів Правління.

6.8. Поточне керівництво діяльністю Асоціації відповідно до рішень Правління здійснює Голова Правління.

6.9. Голова Правління без довіреності діє від імені Асоціації та представляє його інтереси у стосунках з українськими та іноземними юридичними та фізичними особами і державними організаціями.

6.10. Голова діє від імені Асоціації при виконанні наступних завдань:

- скликає засідання Правління Асоціації;
- займається підготовкою порядку денного та проводить засідання Правління;
- за рішенням Правління має право розпоряджатися майном Асоціації; за рішенням Правління підписує стратегічні програмні документи, договори та Угоди;
- видає довіреності для відкриття рахунків в українських та іноземних банках відповідно до рішення Правління. Має право першого підпису на фінансових та господарських документах. Відповідно до рішення Правління право першого підпису має ще особа, що заміщає Голову Правління.

6.11. Для забезпечення поточної діяльності Асоціації Правлінням призначається адміністративно-виконавчий орган - Дирекція Асоціації на чолі з виконавчим директором, повноваження якого визначаються цим Статутом.

6.12. Функції виконавчого директора:

- а) здійснює поточне керівництво Дирекцією Асоціації;
- б) забезпечує виконання рішень Конференції та Правління Асоціації;
- в) приймає рішення по питаннях, які не входять у виняткову компетенцію Конференції, Правління та Голови Правління;
- г) здійснює представницькі функції в межах, визначених Правлінням;
- д) підписує від імені Дирекції Асоціації трудові угоди, контракти, накази по особовому складу, фінансові та інші документи, які стосуються діяльності Дирекції, здійснює контроль за діяльністю штатних працівників Асоціації;
- е) несе відповідальність за періодичні видання Асоціації;
- є) несе відповідальність за комунікацію в Асоціації;
- ж) розробляє річні та перспективні плани роботи Дирекції;
- з) розробляє правила внутрішнього розпорядку в Дирекції;
- е) розробляє посадові інструкції для посадових осіб;
- є) розробляє штатний розпис Дирекції;
- ж) на підставі рішення Правління має право розпоряджатися майном Дирекції;
- з) надає юридичну допомогу церквам, об'єднанням, місіям, християнським учбовим закладам та іншим суб'єктам Асоціації в їх реєстрації;
- и) реалізує довгострокові та поточні проекти Асоціації.

6.13. Виконавчий директор приймається на роботу по контракту Правлінням Асоціації. Підписання документів про прийняття на роботу виконавчого директора здійснює за дорученням Правління його Голова.

6.14. Виконавчий директор може бути присутній на засіданнях Правління з правом дорадчого голосу.

6.15. Для перевірки щорічного звіту про стан майнових та касових документів, а також для дотримання діючого Законодавства та цього Статуту, Конференція з числа своїх учасників вибирає Голову та членів Ревізійної комісії строком на чотири роки. Головою та членами Ревізійної комісії не можуть бути члени Правління. Ревізійна комісія представляє на затвердження Конференції звіт про діяльність та стан фінансів Асоціації.

Голова Правління представляє у розпорядження Ревізійної комісії всі необхідні для перевірки матеріали та документи.

6.16. Розпорядник кредитів Асоціації – Голова Правління. Договори та зобов'язання підписує Голова Правління. Доручення, чеки та інші грошові документи підписуються без особливої на це довіреності Голова Правління, а в разі його відсутності особа, що його заміщає.

7. ДЖЕРЕЛА ФОНДІВ ТА МАЙНОВІ СТОСУНКИ

7.1. У власності Асоціації можуть бути будівлі та споруди, предмети культу, об'єкти соціального, виробничого, культурного призначення, фінансові кошти в українській та іноземній валюті та інше майно, необхідне для його діяльності. Право розподілу цих засобів належить Конференції представників.

7.2. Асоціація має право власності на майно, придбане за рахунок власних коштів, пожертвувань, набуте по спадкуванню або передане державою, придбане на інших законних підставах.

7.3. Асоціація може мати власність на території інших держав.

7.4. Власність та фонди Асоціації використовуються тільки у релігійних або благодійних цілях, і ніяка їх частина не може бути використана його членами, посадовими особами, працівниками або будь-якими іншими особами у їх приватних цілях, крім випадків, коли Асоціація уповноважила виплатити обґрунтовану компенсацію за надані послуги або сплатити необхідні видатки, здійснені для цілей Асоціації.

7.5. Асоціація може придбавати майно у вигляді дару або купівлі як від юридичних, так і від фізичних осіб.

7.6. Головним джерелом фінансових надходжень Асоціації є добровільні пожертвування в Україні та інших країнах від юридичних та фізичних осіб.

7.7. Бухгалтерський облік та звітність Асоціації здійснюється у порядку, встановленому діючим українським законодавством.

8. ПРОЦЕДУРА ВНЕСЕННЯ ЗМІН ТА ДОПОВНЕНЬ ДО СТАТУТУ

8.1. Зміни та доповнення до Статуту вносяться та затверджуються Конференцією представників. Прийняті зміни та доповнення набувають чинності з моменту їх державної реєстрації.

9. ПРИПИНЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ

9.1. Асоціація припиняє свою діяльність шляхом реорганізації або ліквідації.

9.2. Реорганізація Асоціації здійснюється відповідно до вимог чинного законодавства та цього Статуту.

9.3. При реорганізації Асоціації її права і обов'язки переходять до правонаступників.

9.4. Асоціація не може бути реорганізована в юридичну особу, метою діяльності якої є одержання прибутку.

9.5. Ліквідація Асоціації здійснюється:

– на підставі рішення Конференції представників;

– за рішенням суду у випадку протиріччя діяльності Асоціації Статуту та діючому Законодавству.

9.6. Асоціація може бути ліквідована за рішенням Конференції представників, якщо в ній прийняло участь не менше 3/4 представників. В голосуванні повинно прийняти участь 100% присутніх представників. Рішення про ліквідацію Асоціації вважається прийнятим, якщо за нього проголосувало не менше 80% присутніх представників.

9.7. Після прийняття рішення про ліквідацію Асоціації майно, надане в тимчасове користування державними, громадськими або іншими організаціями, а також приватними особами, повертається до його попереднього власника.

9.8. При ліквідації Асоціації за рішенням Конференції представників майно та фінансові кошти, що залишилися, передаються іншим релігійним об'єднанням за рішенням ліквідаційної комісії, створеної Конференцією представників, або зараховуються до доходу бюджету.

9.9. З моменту призначення ліквідаційної комісії, до неї переходять усі повноваження по управлінню справами Асоціації. Вона є єдиним уповноваженим представником Асоціації з питань, що мають відношення до діяльності Асоціації.

9.10. Асоціація вважається ліквідованою з моменту внесення запису про це в державний реєстр.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Дмитрієв Д. А. Правове регулювання діяльності релігійних організацій в Україні. *Право і суспільство*. 2022. № 4. С. 284–292. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2022/4_2022/41.pdf
2. Дмитрієв Д. А. Релігійні організації як суб'єкти адміністративного права. *Juris Europensis Scientia*. 2022. Вип. 2. С. 69–75. URL: http://www.jes.nuoua.od.ua/archive/2_2022/16.pdf
3. Дмитрієв Д. А. Контроль і нагляд органів державної влади за діяльністю релігійних організацій. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 2. С. 604–607. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2024/150.pdf
4. Дмитрієв Д. А. Національна поліція України в системі забезпечення громадського порядку при проведенні масових публічних заходів релігійних організацій. *Право і суспільство*. 2023. № 6. С. 444–451. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2023/6_2023/65.pdf

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Дмитрієв Д. А. Класифікація релігійних організацій та окремі питання юридичного забезпечення їхньої діяльності. *Сучасні дослідження світової науки*: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (Куновіце, Чеська Республіка 17-18 черв. 2022 р.). Куновіце : Академія ГУСПОЛ, 2022. С. 151–153.
6. Дмитрієв Д. А. Ознаки релігійних організацій як суб'єктів адміністративного права. *Забезпечення публічної безпеки і порядку в умовах воєнного стану*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Кропивницький, 1 лип. 2022 р.). Кропивницький: ДонДУВС, 2022. С. 121–123.
7. Дмитрієв Д. А. Охорона громадського порядку під час проведення релігійних масових заходів. *Реалізація прав людини у діяльності правоохоронних органів*: матеріали VI Всеукр. наук.-практ. конф. (Кривий Ріг, 26 трав. 2023 р.). Кривий Ріг: КННІ ДонДУВС, 2023. С. 207–209.

8. Дмитрієв Д. А. Особливості створення релігійних організацій. *Приватно-правові та публічно-правові відносини: проблеми теорії та практики*: зб. матер. III Міжнар. конф. (Кропивницький, 06 жовт 2023 року). Кропивницький: ДонДУВС, 2023. С. 462–464.